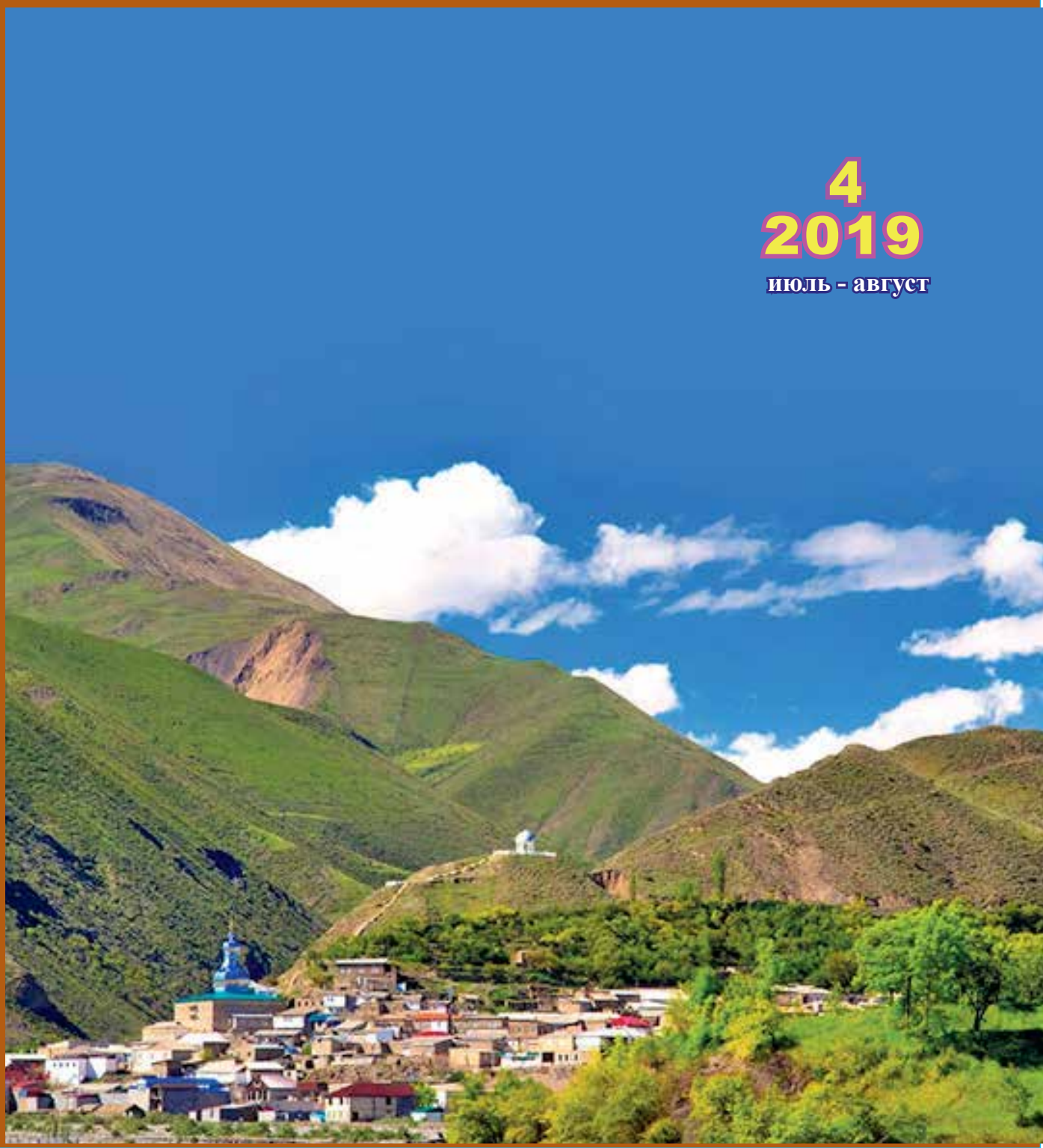

16+

ISSN 0235 - 0173

Самур

4
2019
июль - август

Самур

**Йиса ругудра акъатзавай литературно-художественный
ва общественно-политический журнал**

Литературно-художественный и общественно-политический
журнал. Выходит 6 раз в год.

Учредитель:
Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций
Республики Дагестан

1952-йисалай акъатзава.

Издається с 1952 года.

4

2019

июль - август

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
“Редакция республиканских лите-
ратурных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

КБИЛЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Абдуселим Исмаилов. АтІунар ка-
кахънава.....3

ШИИРАТ

Ханбиче Хаметова. Намусдин къа-
ябар. Драма.....5

ГБИКАЯТ

Нариман Ибрагъимов. Зегъерлу
къисас. *Повесть*.....22

ТАМАШИЯТ

Абдуселим Исмаилов. Мегърибан.
Къуд пердедикай ибарат къемеда....44

ШАИР ЖАМИДИНАН 85 ЙИС

Гъаким Къурбан. Зарафатдин шагъ.
Макъала.....75

Жамидин. Рехивал. Поэма-хкет.....79

ГБИКАЯТ

Гъажи Ильясов. КІандатІа хъуьруь-
хъ, кІандатІа шехъ. Художникдин суь-
гъбетар.84

ИЛИМ ВА КУЛЬТУРА

Мансур Куьреви. «Гуьзел Тамум»,
къени вахъ чун къекъвезва...
Макъала.....89

САТИРА ВА ЮМОР

Тажидин Агъмедханов. Ажеб тарс
гана.....95

РУКОВОДИТЕЛЬ -
КЪИЛИН РЕДАКТОР
Мурад Мегъемедович
АГЪМЕДОВ

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ВА
ЖАВАБДАР РЕДАКТОР
А. ИСМАИЛОВ

РЕДАКЦИЯДИН КОЛЛЕГИЯ:

КЪ. АКИМОВ
М. БАБАХАНОВ
ГЪ. ГАШАРОВ
З. КЪАФЛАНОВ
А. КЪАРДАШ
Х. ХАМЕТОВА
А. МИРЗАБЕКОВ

Электронный адрес:
ismailov.abduselim@yandex.ru

Компьютердал верстка
авурди **Ф. ГЪАЖИЕВ**.

Чи телефонар:
Къилин редактор 67 -16 -31
Редактор 67 - 36 - 28, 67-89-60
Бухгалтерия 67-18-75

Самур №4, 2019
июль - август
На лезгинском языке

Выход в свет 31.07. 2019 г.
Тираж 376 экз
Печать офсетная
Бумага офсетная
Формат 70 х108 1/16
Усл.печ. л. 8,4 Усл. изд. л. 8,7
Заказ № 420
Цена свободная.

Типография: ООО «Издательство «Феникс - пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр-т Петра I, 61

Регистрационный номер: серия ПИ №ТУ05-00414 выдан
Управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан от
22.04. 2019 г.

***Редакция и издатель:** Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан “Редакция республиканских литературных журналов “Соколенок” и “Литературный Дагестан”.*

***Адрес редакции и издателя:** 367000, РД,
г. Махачкала, ул. Даниялова 55.*

Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахъун мумкин я. Макъалайрин, абура гъизвай делилрин дуъзвилил патахъай жаваб авторри чпи гуда. “Самур” журналдиз акъатай материалар печатдин маса органра чап хъийидайла, журналдин твар кьун

Редактордин гаф

Абдуселим ИСМАИЛОВ

АТІУНАР КАКАХЪНАВА...

Вилик девиррилай чи чІала чка къуна мягкем тир са ибара ава: «Куь атІунар какахънавани»? Иибара халкъдин арада гегъенидиз ишлемишзавай. Мус ва вуч себев яз адакай менфят къачузвай лагъайтІа, гъутар ва я гапурар гваз чеб чпив кикІизвай ксар акуна, абур къакъуддайла. Хзанрин, къуниширин, халкъарин ва уьлквейрин арайра къал-макъалар хъайилани и гафар мецел къвезвай. Гилани къвез ама. ЧІал амай къван амукъни ийида.

АтІунар, чаз чида, чилерихъ жегдай адет я. Абур инсанри чилер ишлемишиз эгечІай, «им зи чил, им ви чил» хъайи чІавалай арадиз атана. Чи халкъдин хъиз, амай вири халкъарин арадани атІунар патал ягъунар-къиникъар, дявеяр хъайидини садазни сир туш. Гъатта Советрин девирдани. Колхозрин чилерни кваз къулпаралди сад садавай чара авурди я. Къулп инихъ-анихъ тухванва лугъуз, къал-макъаларни хъайиди я. Гила, чилер къилдин ксарин хусусиятдиз элкъвенвай чІавуз, атІунрин месэла хци жез эгечІава. Гъатта Россиядин Федерациядин къилдин регионрин арадани.

И жигъетдай, гъамиша хъиз, Кеферпатан Кавказдин республикаяр тафаватлу жезва.

Са шумуд варз вилик Ингушетияда куьтягъ тежедай митингар тухуз хъанай. Майданрал экъечІававай ингушири Чечен Республикадихъ галаз тайинариз эгечІававай атІунрин месэла гъялзавай гъалдиз аксивал къалурзавай. Уьмуьрлук саки са халкъ хъиз, гзаф терефрихъай гъакІ язни я, яшамии хъайи ингушринни чеченрин гъуьжетда гъиз хъайи атІунар какахънававайвилин делилар ихътинбур тир: «КІамун и пад, а пад», «рагалай сад-вад метр инихъ-анихъ», «атІун гуьне патай фенва, къуза патай фенва» ва икІ мад.

Ингушринни чеченрин наразивилер ва аксивилер са бубат уьлукна. Сергъатар тамамдаказ тестикъарун, къве патавни разивал гуз туна, геждад вегъена. Амма шондин юкъвара ихътин аксивилерин майдан Чечен Республикадин рагъэкъечІадай патав – Дагъустан Республикадин Къизляр шегъердин патав пайда хъана.

Агъвалат ихътинди я. 10-шондин нязиз дагъустанви жегъилрин са дестеди Къизляр шегъердай экъечІававай шегъре рекъин сивел акІурнавай «Чеченская Республика – Шелковский район» кхъенвай къул алудна гадарна. Я Къизляр шегъердин, я Дагъустан Республикадин властрин пер и кардик квачир. Ам «демократиядин» девирда вири ихтиярар чпив гвайди яз гъисабзавайбуру авур «игитвал» я.

Чечен республикадин аксивал гъасятда ашкара хъана: агъвалат кьиле фейи чкадал кьиле Чечнядин парламентдин председател Мегъамед Даудов аваз хейлин яракъламиш жегъилар атана. Абуру къл вичин чкадал акIур хъубуна. Мегъамед Даудованни Дагъустандин властдин векилрин арада векъивал квай рахунар кьиле фена.

Суал къвезва: им вуч патал авур кар я, къунишийрин арада кутуг тавур алакъайрин себеп хъайи къулуну кьве республикадин атIунар чIурзавайни?

II-июндиз Дагъустандин кьил Владимир Васильева кIватIай совещанидал малумарайвал, и кар авур ксариз къл алудна гадардай са ихтиярни авачир, бязибур законсуз рекъералдини чеб алай чка къалуриз чалишимши жезва.

Дагъустандин парламентдини и агъвалатриз вичин къимет гана. Малумарайвал, рекъин кърехда акIурнавай лишиан дугъриданни Чечен Республикадин чилел алай. Кадастровый картади и кар тестикъарзава. Белки чкадин инсанриз икI тирди чизвачир жеди?..

Мадни ашкара хъайивал, ихтилат физвай чилел атIунрин патакъай наразивилер садрани хъайиди тушир. Жуван патал лишианар эцигиз кIанзаватIа, эциг...

Агъвалат гъа иналди куътягъ хъана лугъуз жедач. Гила властдин кьиле-вайбуру чпи чпиз жавабар, гъатта кичIерарни гузва.

Дагъустандин Халкъдин Собранидин председател Хизри Шихсаидова 17-июндиз кьиле фейи сессиядал лагъана хъи, кьве республикадин сергъятар тайинарунин рекъе манийвилер мадни гъалтзава, гъавилъй и кар 2020-йисал вегъенва. Чеченарни дагъустанвийар къунишийар яз ислягъвилелди яшамши хъайиди я, къедлай къулухъни жедат, амма сергъятрин месэлайра къуватар къалуриз алахъун гъич кутугнавач. «И агъвалатда, - лагъана Х. Шихсаидова, - чаз бегенмиш тахъайди ам я хъи, эгер и чилин кIус Чечен Республикадинди ятIани, ам гъакъикъатдани адан хусусият язва, аниз яракълу инсанар ялун ва къуват къалуриз алахъун герек авачир».

Фикир гайила, хкIадай са затIни квачир и гафариз Чечнядин парламентдин председателди вичиз хас тирвал векъиз жаваб хугузва:

«Чечнядинни Дагъустандин административный сергъят тайинарун патал комиссиядин председател яз за малумарзава: Чечен Республикадин Шелковский райондин чилел 10-II июндин йифиз кьиле фейи агъвалатрин патакъай жавабдарвал Дагъустан Республикадин руководстводин ва ихтиярар хуьдай органрин хиве гъатзава».

Хизри Шихсаидован рахунризни ада жаваб гана: « ... Чечен Республикадин руководство, чилерин хусусиятвиле месэлайрал гъалтайла, чIутрацуькверал, бегенмиш я, бегенмиш туш, лугъуз къугъунрик вични квайди туш, масадбурузни ада меслят къалурзавач».

Гъикъван кIан туштIани, давам хъжедай ихтилатар арадиз атанва. АтIунар какакънава лагъайтIани жедат. Къве патани, Хизри Шихсаидова кьейд авурвал, сабурувал хуьн чарасуз тир макъам я.

Мадни са фикир: якъин рекъин сиве акIурнавай лишиан алудайбуру чеб игитар яз гъисабзава! Абуру хътин фагъум-фикирдилай элячIиз зиянлу «игитвилерал» машгъл жезвай дестеяр чаз гъар са патакъай акъазва. Властдин кьилевайбурун жергейрани абурун тереф хуьзвайбуру авачиз туш. СМИ-дин такъатри малумарайвал, Дагъустандин министррикай, лугъудайвал, гъамиша крчарал фид алай сад инанмиш я хъи, «дагъустанвийрини сарар экъисдай макъам атана агакънава...»

Ислягъ уьмуьрдикай гъич гъяз къвезвач ахмакъриз. АтIунар гужуналди какадарзава.

Ширават

Ханбиче ХАМЕТОВА,
Дагъустандин халкъдин шаир

НАМУСДИН КЪАЯБАР

(Драма)

Авансцена. Са патахъай гада къведа, муькуь патахъайни руш.

Гада (дугъри я, уьмуьрдиз яз михъи рикъелай килигзава. Акъуллу ва вилегъ я. Винел патан акунар гуьрчег я). Квез къванцин гада акунани? Гъам зун тир, эхъ, эхъ, зун – зи гъилер, зи къил, зи къвачер. Амма рикъ... гъайиф, къванцин къеняй рикъ аквадач ман (сад лагъана ялавлуз.) Рикъ зиди тир! Адалай къулухъ гзаф вахтар, гъатга девирар алатна фена. Дагълара цифни къекъвена, марфарни къвана, къурагъвилерни хъана, булдиз живерни. Жуванбурунни чарабурун ивиарни экъична. Амма къванцин гадаирин жинсини садрани, са жуьредин душманризни са чъиб чилни маса ганач. Несилар къвез хъфена. И чилелай къагъриманарни фена, и чилел шаирарни атана. Пегъуьнрини залзалайри инсанар тухвана. Амма къванцин гадаирин жинс и чилелай садрани терг хъанач. И дагъларин дувурла хам барут хъиз югъ-къандавай зиллетдини гъелекнавай зегъметчи халкъдин пак ажугъ къватъ хъана. И къуват къвачел къарагърун патал, гъахъсуз дуьнья къарсурун патал цъай чарасуз тир. Амма цъай авачир. Анжах къилдин цъелхемри, ялаври эквери ара атлуз Дагъустандин такабурулу, жуьрэтлу чил инлай анлай ишигъламиш ийиз хъана.

Залда экв хкахъзава.

РУШ:

**Агъ, туькъуьл йисар, гардандавай еб
Куьн я манийрин эчъягъайди къеб.
Машгъулат яз ваъ, зарафат патал
Ваъ, мандикай зенг хъанай япал.**

**Туьхвена дуьнья, буьркъуь я вилер,
Хер ала чилел, эй, гъарай эллер!
Саид туькъуьмна хандин къисасди
Мани даим я чаз тур а касди.**

Экуьни авансценадин са къус ишигълаламишзава, Къуьчхуьр Саида шиирар келзава. Адан далудихъ са гъихътин ятани чулав хъенар гала.

КЪУЪЧХУЪР САИД:

Авайвализ хъурай лянет, кур байкъуш.
Ви а мурдар суфат низ хъуй бес кье хуш?
Гъилер, беден ивид курут, келле буш,
Бес мус хъурай са гъахъ-дуван, къарагуън?!

Яхул бармак чѳулав рекъел пѳир хъана,
Чи хуър, уба вирина уф чѳур хъана,
Ругун чѳугур рат рушарин хур хъана
Бес гъикъван хъуй и кар, тѳурфан къарагуън?!

(Чулав хъенерик къалабулук киткида).

МУРСАЛ-ХАН:

(хъенерикай садаз).

Келбихан, а ягъсуз касди
Чешмегар алуќѳрай ясдин,
Вилер акъуд, ам авагърай!

КЕЛБИХАН:

Башуъсте, хан, вун сагърай!

(Къве къаралтуди, далудихъай атана Саид къада. Келбихана кѳекѳецдин хѳи къил кутуна шаирдин вилер авадарда).

МУРСАЛ-ХАН:

(кагъулдаказ.)

Килигда чун макъамриз,
Къел кѳвах вилин хъалхъамриз.

КЕЛБИХАН:

Башуъсте, хан, вун сагърай.

(Буйругъ къилиз акъудда).

РУШ:

Хайи дагълар,
Зун куъ руш я, чида заз.
Куъ гъар кѳлал
Бубайри хъиз хуъда за.
Гъикъван дердер
Акуна чи вилериз!
Алчахарни хана эхир чилери!

СТѳАЛ САЯД:

Зи и яру дубъгуър куъз я,
Ашкъидин цѳа куз тахъайла!
Зи и жегъил уъмуър куъз я,
Жув кѳанидаз гуз тахъайла!

Хци я рикI йигедилай,
Куь вилик зун ажуж жедач!
И Пампуррин дуньядилай
Зи муьгьуббат ужуж жедач!

Иви хъвазвай зулумкара,
Куьн гъавурда акъадач жал!
Куьн чандилай алатай къар
Кесиб халкъдиз аквадач жал!

ПАМПУР:

«Дишегъли, захъ галаз
Ийимир къуьруькар,
МуьтIуьгъ тахъай
Сусал къирмаж илича!»
А къирмаждик дишегълияр вири квай.

ГАДА:

(Залда мичIи я).

Вуж я Анхил Маринан
Къисметдин гъал атIайди,
Вуж я пIузар гъалунал
Квена, мани къатIайди?

АНХИЛ МАРИН:

Ша, играми яр, килиг зи чиниз,
Ийиз тан рикIер кIанивилив шад.
Какахъна сад жен къати къве цIай хъиз,
ЦIийи къилелай къакъат хъижез мад.

Шейх хъиз мискIиндиз фин хъайитIа зун,
Чиркинардани ам зи камари,
Мумкин яни за гунагъдик кутун
Юкъва тунвайбур къизил камари?

Фена ацукъда зун къакъан рагал,
Такурай мад заз къаргъаяр рагъул,
ВацIа даяхрал эцигда за кIвал,
Агакъ тийирвал фитнейрин гъур-гъур.

Эй, галчIур жезвай мурдарар такIан,
Зи тIварцIиз кIас гуз алахъда гъикъван?
Дуньяди зал тIуб туькIуьрайтIани
Агъуздач за къил, хъанва закай къван.

(Анхилан далудихъни Саидан хъиз пуд хъен гала).

НУЦАЛ:

Мегъамедбег, а пехъре
Къадардилай артух сес

Хкажзава. Зи зегъле...
АтутIа кван адан мез
Ваъ, ваъ, дар хъурай нефес,
Лалди жервал агъузар,
Рапуналди куьг пIузар.

МЕГЪАМЕДБЕГ:

Башуъсте, гъурметлу НуцIал.
*(Къве касди Маринан къуьнелай къада,
Мегъамедбега рушан пIузарар куьда).*

НУЦАЛ :

ГъакI ман, амай ягъсузриз
КIан тахъуй чун ажузриз!

ГАДА:

Чилел, чилик таз жедани секин вун,
Магъмуд маса гайи алчах, хаин вун?!

МАГЪМУД:

Бамишзава сугъулвилин гъамуни
ТIеме текъвер бедбахтвилин къушунар.
Къадарсуз я фабрикаяр гъамунин,
КIарасни яд герек тежер, машинар.

Агъ, гъамуниз гзаф ава туьквенар,
Вегъей вилер савдагарда акъадай.
А гъамунихъ, лугъуда хъи за гена,
Сифте ава, эхир авач аквадай.

(Мад хъенар пайда жеда. Мегъамедбегдин чукIулди цIарцIар гуда, Магъмуд ярх жеда).

РУШ:

Ингъе, мад сад чилик ква,
Небгет касдин себ хъана.
Чулав къисмет вилик ква,
Тарагъаждин еб хъана.

ЕТИМ ЭМИН:

Гъарай, эллер, пис ксариз
Ажеб дуьнья ганавачни!
Дугъри ксар дуьньядикай
ХупI гуьгъуьлар ханавачни!

Лагъайла, яз къилиз сирих,
Ахпа жез, дуьньядихъ къаних,

**Фагъирд балкІан ийиз чуьнуьх,
Квез маса гъайван амачни?**

(Эминан далудихъ галайбурни гъа жаллатІар я).

ШЕЙТІАН-ЭФЕНДИ:
Идан гъарай куьтягъ, яда,
Султанбег, тур и кас ялгъуз.
Дуьньядикай кирагъ ятІа,
Авуда ам ламу фуруз.

(ЖаллатІри Эмин къуна фуруз гадарда. Авансценадал Батырай пайда жседа).

БАТЫРАЙ:
ВикІегъ, уьтквем бубадихъ
Гъич тахъурай усал хва.
ГъикІ акъвазда аксина
Ам бубадин душманрин?

Тахъуй усал бубадихъ
ВикІегъ хвани, вучиз ам
Мажбур хъурай бубадин
Нянетрикай пай къачуз?

Ваъ, къатканвач сура
ТІвар-ван авай игитар.
Абуруз халкъди рекъерал
Эцигнава гуьмбетар.

Игитдин рехъ куьруь я
Ашкара я виридаз.
Къин тавуртІа алчахди,
Суьргуьн гуда пачагъди.

УЦМІЙ:
Уллу-бек, и къекъверагдихъ,
Аквар гъалар, кус ама,
Лугъуда хьи, адан кІвале
Иски литин кІус ама.
Гъадавайни магърум ая,
Чилел ксуз къарагърай.
Ахпа белки мецел мани
Текъвен адан гъарагъдай.

УЛЛУБЕК:
Исятда, чи чІехиди,
Башуьсте, чун гъазур я.
(Буйругъ тамамариз физва).

ГАДА:

Сибир пата вуна эхай мерезар
Хъана, Казак, жегъеннемдин терезар.

(Авансценадал бухавар алаз Ирчи Казак къведа).

ИРЧИ КАЗАК:

Шумуд йисуз къил алгъурай кIвачерихъ,
Яб акализ и бухаврин ванерихъ?

Къвез алатна йисар, варцел чIимел тир,
Вуч фад фена бахтлу йикъар цIигел тир?
РикIе дертни гъам авай кас яргъалди
Амукъдани яшамеш жез и гъалда?

Ни къалурда зегъримар, бахт лугъудай
Пару яна пашманвили хуруда.
Эгер рикIел хъанвай тIвалар атIайтIа,
Чна къуват кIватIна, зунжур къатIарда.

(Ирчи Казак конвойди, далуда ружа эцягъиз «алад, алад!» – лугъуз хутахда).

РУШ:

Дагъви шаирар, тежедай татабар
Хайи халкъдин намусдин къаябар.

ЭкъечI майдандал нубатдин игит
Чулав мандихъ лацуди гилиг.

Сулейман, вилик, кам тахъуй какур,
Субай я къакъар, къецIил я гапур!
(Прожектордин экверик СтIал Сулейман ква).

Перде ачух жезва. Хуьруьн майдан. Кимел къуьзуьбур ацукънава. Са патахъай жегъилар акъвазнава. Са тIимил виридавай къерехда хъиз, кус такабурлу къуна, фурс кваз, багъа парталар алаз придворный ашукъ Керем акъвазнава. Адан чуьнгуьр лацу седефрив чIагурнава.

1-КЪУЖА:

(гада галай «буьркъуь» ашукъ къалуриз).

Дерди-бала акун патал жемьтдин
Важиблуди сифте рикI я, вилер туш
И ашукъдин чуьнгуьр къунвай адетдин
Мурад-метлеб маниярни къуьлер туш.
Вилер буьркъуь – гъуьжет алач, рази я,
Амма чида халкъдал алай азият.

2-КЪУЖА:

(гъилин ишарадалди Керемаз вичин патав эверда, амни агъайнидаказ къужадин патав къведа).

Сив ахъая, терс межер.

КЕРЕМ:

Вучиз?

2-К ЪУЖА:

Вучиз, вучиз? Суалар...

(буъркьубъ ашукъ къалурна.)

Им кIерец я хаз тежер

Гьар кткайдан сарарвай.

Ви сарар чаз акурай.

(Керем бейкеф хъайи жуьреда къерех жеда).

СУЛЕЙМАН:

Фекъиди хъиз аш – плов

Незвай сарар чидачни?

КЕРЕМ:

Гишин тарта, ягъмир ав,

Вун эхирдай шедачни?

КукI вуч я ви сафунин,

Метлеб вуч я гафунин?

СУЛЕЙМАН:

Хьукъвай къерех недайдан

Сарар жеда кIевибур.

Куъз кIеви хъуй а вибур?

КЕРЕМ :

Къекъверагдин диривал,

Ви сарарин кIевивал.

Исятда ваз чирда за.

(Гъуд чуькъвена ажугълу яз Сулейманан патав къведа).

СУЛЕЙМАН:

(КIусни тади квачиз вилик кам къачуда).

Твамир чанда артух ялар

Жува жуван чIурмир гьалар.

Ахтармишун патал сарар

Лежбердин гьилер герек я.

ЗатI авачир вичин къене

Къуна лугъуз келле вине

Ахъаюн патал зи чене

Фяледин гьилер герек я.

Гъавая вун гьатмир яцIа

Седеф-чуьнгуър эхциг къацIал.

Муьгъ эцигай КьуланвацIал
УстIардин гьилер герек я.

2-КЪУЖА:

Сулейман, на лугъузва дуьз
ДакIур хирез фирай гуьндиз
КичIе жеда буьндуьгуьрдиз
Гьахь рахадай гафунихъай.

Алцумна на шумуд чилер,
Хьсан чида чаз чи гьилер,
Гьейри касдин авур гьилле
Гьал галатда рапунихъай.

КЕРЕМ:

(Сулейманаз).

Де хьсан я, гила киес,
Пине ягъай чухвад иес,
Вуч дилавар я кье ви мез,
Кьуьчхуьр Саид рикIел хкваш.

Ваз зи меслят, ивидал вел
Гьиз алахьмир, хуьруьрмир эл,
КIвах тавунмаз вилериз кьел
Жув са дуьзгуьн рекьел хкваш.

1-КЪУЖА:

Эй, гуьрметлу хуьруьн жемят
КуькIуьрай куь гьиссер жумарт!
Бакуда, гьам Дагъустанда
Гьар кIвале чи Лезгистандин
Машгьур ашукь Дили-Гьасан.

Мугьман хъайи югъ я масан
Вуж я, экъечI, акурай чаз,
Акьажунриз экъечIдай кас?

ДИЛИ-ГЬАСАН:

(чуьнгуьрдин симер тIарамариз, сесни ачухриз).

Мел-межлисдал кьведа мешреб
Гьар ашукьдив чуьнгуьр хуьрай.
Муьгъуьббатдин кIелай мектеб,
Сусан чина дуьгуьр хуьрай.

Бязи фугъараяр ава гьам-хажалатиз,
Бязибурув кьунвачни вун хупI дуьз,
Бязибуру атIлас, дере, диба куьз,
Бязибуруз я вун девран, дуьнья гьей!

СЕСЕР:
Сагърай, ашукъ, сагърай!

ДИЛИ-ГЪАСАН
Алчахар хамир, абурун хаинвал
Тукъуъл жада квез хъвайи хъиз агъу.
Дидеяр, куъне игит хайитІа,
Адан къиникъни жада квез агъур.

СЕСЕР:
Сагърай, ашукъ, сагърай!

І-КЪУЖА:
Вуч кис хъана ашукъ Керем
Вахъ нубатдин таб амачни?
Гъилибанвал ийидай къван
Вахъ гудай жаваб амачни?

Маса кеспи чиз амачІа
Ви ханарин тариф ая.
Хандин тавда тазамачІа
Хуъруън кимел са йиф ая.

КЕРЕМ:
(мацІахайвилелди).

Ха-ха,
Гишин къекъверагрихъ галаз зун
Акъажунриз мус экъечІай ашукъ я,
Тавханаяр чІагуррай зи авазри
Зи тІвар чирди вири дуънья, махлукъ я.

Машгъур Дербент, Къуба, Ширван, Шемахи
Седеф-чуънгуър гъалиб хъайи чкаяр
Я, майдандал гъарайдани куъне хъиз,
Регъят хадай кІерец туш зун, акІа я.

Зи манийри чан хкида гъетерал,
Йиф чукурдай зи сесинихъ гуж ава.
Магълуб хъана, акъвазна лап метІерал,
Зи гъилериз темен тагай вуж ама?

Султан, Осман, Аслан, ийин гъисаб за
Ашукъ Тарлан, тІвар къурай за шумудан,
Ацукъарна тумунихъди са-сад за
Дербентдани, Къубадани, Бакуда.

Ашукъ Фаргъад и буъркъвецрин тай хьунухъ.
Хуьруьн кимел акъажунриз экъечІна,
Кутугнаваз аквазвач заз, тІвар хуьнуьх
Чарасуз я, абурдалди эгечІна.

ДИЛИ-ГЪАСАН:

Туьнт жемир вун, акъваз, Керем,
Ви тІвар хъсан заз чида.
А дуьшуьшар, табдач зерре,
За ви рикІел хкида.

Мегъамедбег-хандин межлис
Гурлуди тир якъинни.
Темен гана на кІвачериз,
Къадани за са къинни?

Агъалар-хан вичин тавда
Мягътел хъана амуькнай.
Русвагъ хъана, чуьнгуьр гадрай,
Вун чинихъди алуькнай.

Девлетхандин мертебаяр
Къакъан яз, вун верем тир.
Пенжеридай хкадрайди
Вун тир, ашукъ Керем тир.

КЕРЕМ:

(вич вичивай квахъна).

Ваъ!
Жедай кар туш!
Мумкин туш!
Ам вун яни?

ДИЛИ-ГЪАСАН:

Эхъ, зун я.
Аслан, Султан, ашукъ Тарлан,
Исятда ваз аквазвайвал
Дили-Гъасан
Аку, тІварар жезва аруш,
Зун генани гъазур я.

Фикирмир хъи за вун патал
Дегишнай тІвар, луькІуьнар.
Чилина гъат тавун патал
Инсафсузри туькІуьрай.

Амма къилих дегишнач за
Халкъдин къисмет рикІеваз.
Тавханаяр саймишнач за,

Къени зун гъа рекъева.
Яб акала, жемир тешвиш,
И мани ваз яни таниш?

* * *

«Пехъ рахазва сурарлай мад,
МефтIер тIуьна кIубандиз,
Аман гуж!
Чулав ясдиз кIватI хъанва халкъ
Эгъсанар гуз чубандин,
Аман гуж!
Куьз чIуру я хуьруьн суфат

Килига куьн хъсандиз,
Аман гуж!
Мегер чахъ авачни къуват
Келле хадай и хандин?
Аман гуж!
Буна чаз каш гыкъван гуда?
Никни авач туьрезни.
Аман гуж!
Чаз гунагъар, буьгътен гуда,
Ви гъахъсуз тир терезди,
Аман гуж!
Дуванбегди суд авурла
Гъахълувилел вил жемир,
Аман гуж!
Къве виликай къуд авурла
Гъакъини ви къил жеда,
Аман гуж!»

СЕСЕР:

– Ачух жезва гуьгъуьлар!
– Ихътинбур жен векилар.
– Пел кутуна ядайбур!
– Халкъдин къисмет пайдайбур!
– Сагърай, игит!
– Сагърай, лекъ!

ДИЛИ-ГЪАСАН:

Уф, акъатна пелез гъекъ.
Керем, вуна заз къур фенд,
Хкваш рикIел, лагъайла
За и мани, за и бенд.

«БалкIан дагъдиз хкаж жезва
Агакъда жал кукIушдив?
Аман гуж!
Чин лянетрик агаж хъурай
Мурсан-хандин – байкъушдин,
Аман гуж!»

КЕРЕМ :

(са патахъ)

Им вуч я заз аквазвайди, алапат,
Сура турбур амукъдани салапат?
Мумкин яни къейибурал чан хтун,
Кимел атун, ва мандик ван ктун?

ДИЛИ-ГЪАСАН:

Зун, жемат, квез чир хъхъурай,
Квекай чиндай сир тахъурай.

*(Къилел алай парик алудда. Виридаз михъи, къакъан пел авай, рехи чIарарин
къуьзек аквада)*

З-КЪУЖА:

Тажубвилихъ амач мажал,
Яраб Лезги Агъмед я жал?

ДИЛИ-ГЪАСАН:

Регъимлу кас ягъалмиш туш,
Зун гъа Лезги Агъмед я, дуст.
Девлет кIватIиз даданмиш туш,
Гъа ваз акур къисмет я, дуст.

Ашкара хъуй керчекни таб
Зи мандихъ акала яб:
Ханди межлисдал вичин
Мани лугъун теклифнай
Ажугъ атай хандин чин
Чугъундур хъиз къекъинфнай.

Геж тавуна къуллугънай
Хандиз адан невейри,
Мурмурдалди буйругънай
Эвер гана нуькерриз.

«А ягъсуздин атIутI мез,
Яб гуз тахъуй тубайриз,
Вергерикай хъурай мес,
Гадр пехъи тулайриз!»

Пуд нуькерди лукIвилин
Дадмишнавай туькъуьлвал,
Гъарайна заз: «Вач вилик!
Жуван мезни туькъуьмна!»

Къакъатайла хуьруьвай
Зун дагъардиз авуднай.

Сад рахазвай, муькуьбуру
Гъилерлай еб алуднай.

Шукур Аллагъ, мад сефер
Иес тахъай азабрин.
Майилдавай пуд нуькер,
Къин къаз туна азаднай.

«Кам жедач и магъледа –
Къин къур ашукъ и зун тир.
Ахъайнай зун къегъалди
Регъимлу кас, ам вун тир.
(3-къужа къалурда.)

КъватI хъанвайбурун къулухъай са гъвечIи
жендекдин, вилерал айнаяр алай кас хкечIда.
Ам Къази я.

КЪАЗИ:

(тайин тушир жуьреда са гъиниз ятIа яргъаз килигиз).

ЭкъечI, тадиз, эй, члахъ,
Энгел мийир и кас яхъ.

*(Лезги Агъмед къалурда. Дестедин юкъвай залан камаралди яцIу гардан,
яру, куьрс хъайи хъуькъвер галай са бузукъ экъечIда. Ам кавха я. Инсанар
инихъ-анихъ ийиз ам Лезги Агъмедаз мукъва жеда. Сарар сарарал илисиз,
Сулеймана атана Кавхадин вилик пад къада).*

КАВХА:

(сарарикай хъиз).

Эй, тулайри чухвай шардан,
Вуна вуч тик къунва гардан,
Къуьруькчийриз зил хъанватIа,
Ви къармахдихъ вил хъанватIа?

СУЛЕЙМАН:

Къармахризни мерезриз хуш
Я пиди къур гарданар.
Зун вердиш я туьрездиз гуз
Зи сегъерар, рагъданар.

КЪАЗИ:

Яхъ, лугъузва за квез тадиз
ЦIай кутазвай футфачи.

СЕСЕР:

– Сулейман кьаз кІанзава низ?!

– Жуваз килиг, къабачи!

Сулейман

(жезмай къван секиндив, абур хвена. Агьмедахъ элкъвена).

**Багъишламиш ая, устад,
Зун кисайтІа, хур жеда пад.**

І-КЪУЖА:

**Ажугъдилаи, ша, кьенерар алуд на,
Гъахъсуз ксар ажугъдалди гатут на!**

(Сулейман гъалаба кваз къакъан къванцел хкаж жеда. Чин кавхадихъ элкъвена лугъуда).

СУЛЕЙМАН:

**Жафад хъана и кент-худа,
Къве кепек пул туртІа гъута,
Жемятарни маса гуда,
Инсафсузвал вуч я рикІин.**

**Итим лугъуз вич я хаса,
Эхир на чун гуда маса,
Гъиле къуна хъукъвад аса,
Им чи винел хъана кескин.**

І-КЪУЖА:

**Вуч туькІвей чІалар я, зи хва!
Валлагъ, вун халис устад я.**

Сулейман

**Шиир емиш хътин затІ я,
Дигмиш хъайла кьаз хъжедач.
Цанар – гатфар, бегьер – гад я,
Къил гъайила кьаз хъжедач.**

КЪАЗИ:

**Гъм-м-м.
Хва бубадиз я лап ухшар,
Нерин хиляй аватай хъиз.
Дили жеда, хъайла яшар,
Акьул къиляй акъатай хъиз.**

(Сулейманаз къванцелай эвичІиз кІан жеда, амма Агьмеда вилин ишара-далди ам акъвазарда).

ЛЕЗГИ АГЪМЕД:

Гъикъван хъурай, галатнава
Чун уьмуьрдин дилмажрихъай.
И касдихъни галукъара,
Зи хва, а ви кърмажрикай.
(Къази къалурда).

СУЛЕЙМАН:

(хъел кваз).

Авач къван куь чанда инсаф,
Са зерре мирвет, судуяр.

Гъич къабулич кесибдин гаф,
ТагайтIа ришвет, судуяр.

Квез жедайвал за лугъуда,
Шумуд факъир куьне куда,
Стха куьне маса гуда.
ТахъайтIа ришвет судуяр.

ДакIандахъ элкъуьрда далу,
Кепекдихъ маса гуз халу,
Ахътинбурал жибин дулу
Жедайд туш девлет, судуяр.

СЕСЕР:

– ГъакI ман!
– Сагърай!
– Сагърай, ашукъ!
– Гъикъван хъурай агъузна юкъ!

2-КЪУЖА:

Сулейман, и фекъи саймиш
(айгъамдалди.)
Ая, кас я ам чуру квай.
Пай-цIил къачуз хъанва вердиш,
ХкечIмир вун буржарикай.

СУЛЕЙМАН:

За лугъун квез квек квай хесет,
Гъавурда куьн гъат, фекъияр,
КIантIа куьне ая гуьзет,
Лап иер, дикъет, фекъияр.

Санал гуз хъайтІа садакьа,
Жеда куьн межлисдин юкьва,
Ашдив жеда пара мукьва,
Ийиз гьерекат, фекьияр.

Де лагь, инсаф жедан мегер.
Икьван пехьи хьунухь рикІер,
Кутуна дуьньядик ленгер,
Чуру яни ният, фекьияр?

*(Халкьди капар яда, девлетлуйрик, абурун терефдаррик юзун акатда.
Кавхади гапурдал гьил вегьеда, хьилев ацІана, сифте Лезги Агьмедазни Су-
лейманаз, ахпа Керемаз килигда).*

КАВХА:

(Керемаз)

ГьикІ хьана, тум цІару ачкар,
Туьтуьна кьиб акІанвани?
Кьекьверагрин тфуйрин хар
Галукьай чин алгьанвани?

Твамир жуван пакада вил,
Вилиз гьахьдай хуз тахьайтІа,
Къене гапур кьекьведа ви
Абуруз жаваб гуз тахьайтІа.

КЕРЕМ:

*(са декьикьада вич вичивай квахьда, чуьнгуьрдай сад-къеве сефил сес акь-
удда, ахпа мани башламышда).*

Бес я, Керем, вуна жуван намусдихь
Галаз авур уюнарни кьугьунар.
Мад за кьуллугь хьийидач и даюсриз...
Тухдач за зи манидалди кьузгьунар...

СЕСЕР:

– Ягь! Ядаяр! Дири хьана!

КЪАЗИ

Ваь, гила им дили хьана!

КЕРЕМ:

Зун дилиди икьван гагь тир,
Гила акьул атана заз.
Авагьарна зун гунагьди,
Халкьдин агьди гатана зун.

Куьн килигна винерай заз
Ягьанатдин хьвер авуна.

Бейкеф халкъдин вилерай заз
Гьам ажугъ, гьам хьел агуна.

За чуьнгуьрдал гьил вегьейла
Куьн паталди машгьулат тир.
Зи мандиз къазвачир зил,
Сузадавай махлукьатди.

Заз – ашукьдиз буйругьар гуз,
Зунжурдавай тартадиз хьиз,

Хьайивилияй, кье зун ялгьуз
Амукьнава мунафикь хьиз.

Кье са куьн ваь, квез къуллугьай
Ашукьни халкъди негьзава.
Тфу чиниз, къван къулухьай
Мадни кье себ хьивегьзава.

ГьакI хьайила лугьузва за
Зулумкарриз къуллугъ авур
Зи мандиз лянет хьурай,
Халкъдин дерди къулухъ авур.

ГьакI хьайила лугьузва за
Жемятдин гьил къаз хьаначIа,
Зи чуьнгуьрдиз лянет хьурай
РикIикай яд хьваз хьаначIа.

*(Чуьнгуьр кавхадал гьалчда. Кавхади ашукъ Керем гапурдив яда, ашукъ
ярх жеда).*

Ял кьейи секинвал. Майдандал Къазимегьамед кьведа.

КЪАЗИМЕГЪАМЕД:
Инкьилабди язава зенг,
Чарасуз я чи садвал.
Къарагъ, халкъ, яхъ гьиле тфенг
Хуьн патал чи азадвал.

Гьукаят

Нариман
ИБРАГИМОВ

ЗЕГЬЕРЛУ КЫСАС

Повесть

БУБАЙРИН ЕРИЯР

Хидирнибидин гьугьуьл акваз-акваз хкаж хьана. Сувайнатани вичи дах патал са зурба кар авурда хьиз гьиссна.

Са акьван вахт алатнач, Хидирнибидин кIвале кайвани пайда хьана. Гьа идахь галаз галаз сад хьиз, Сувайнатан кьисметдизни муьштери акьатна.

Маса хуьрерив гекьыгайла, райцентрада инсанрин, автомашинрин гьерекат виле акьадайди я. Гьукуматдин органрин вири идараяр гьа ина ава эхир. Еке туйквенар, базарар, базаяр, яшайишдин рекьяй кьуллугьдай карханаярни ина ава. Гьавилай гьар юкьуз хуьрерай чпин дердияр гваз, меэляяр гьялиз иниз вишералди инсанар кьезва.

Хидирнибини райцентрадиз фенвай. КIвализ герек шей-шуйь маса кьачуз. Цийи кайванидихь галаз. Ада кхьенвай сиягда авай вири шейэрин иесивал авурла, абур хуьруьз хьфизвай рекьин хивел акьвазна. Улакь гвачирбур вири гьа инал кIватI жедай. Хуьруьнви, чирхчир гьалтда, гьада хутахда лугьуз. Гьар юкьуз Уьргуьнай Дербентдиз физ, хквезвай «Газелни» инсанри гьа инал гьузлемишдай. Залан пар гвачирбур, тади квайбур яхдиз рекье гьат хьийидай.

Хидирнибидал кьунши хуьрерин чирхчир кьве итим гьалтнавай. Абуру района кьиле физвай гьаларикай, дегиш жезвай гьакимрикай, язух зегьметчи инсанрин дуланажагь сакIани хьсан тежезвайдакай ихтилатарзавай.

Ара-ара куьчедай агьадал, винел автомашинри гьерекатзавай. Лацу «Жигули» атана, итимрилай кьвед-пуд метрдин анихь фена, акьвазна. Анай жегьил итим экьечIна ва ихтилатдик квайбурун патав агатна.

- Хидирниби тха, хуьруьз хьфизвайди яни?

Вичин тIвар кьуна акурди, Хидирниби элкьвена, амма вилик акьвазнавай, чина хуш хьвер авай гада адаз чир хьанач. И кар жегьилдини кьатIана.

- Саламалейк, Хидирниби тха, зун Сакит я, Демиран хва.

- Я чан хва, валлагь вун заз чир хьанач, гьил кьачу на миресдилай яшлу жезвай. Йисарни физва гьа, вун заз тахкуна хейлин вахт алатзава гьа хва.

- Зи рикѠел алама тха. Вун начагъзавай дахдал къл чѠугваз атайла за кѠуьд лагъай класеда кѠелзавай.

- Дуьз я, дуьз я хва. Ахпа зун шумудра атанатѠани, вун шегъерда аваз хъана. Куьтягънавайди яни на ви кѠелнар, тарсар-курсар?

- Эхъ, я тха, кѠвалахни ийизва.

- Хъсан я, хъсан я, хва. Мубаракрай! Дах гъикѠ ава?

- Писзавач, ялар язава вичиз.

- Хъурай, хъурай. Гзаф зегъметар чѠугурди я гъа ада. Лап жаван йисарилай. Зунни атанвай тир иниз, базарриз, ингъе хъсан парни гва.

- Ам чна, тха, исятда машиндиз яда.

- Валлагъ, вун сагърай хва. Зи вил квайди тир, белки, са жуванди гъалтдатѠа лугъуз, ингъе рикѠелни алачир вун къаршидиз атана.

Сакита миресдин чантаяр, пакетар къачуна, багажникда эцигна. Муькуь итимризни теклифна.

- Сагърай хва, – лагъана сада, – чи рехъ маса дередиз я.

- Сакит хва, им зи гилан юлдаш я, Гулизар имидсвас азарди чавай къакъ-удна.

- Валлагъ тха, на заз багъишламиша, дахди заз лугъун авурди тир, фикирдай акъатна. Рагъмет хъурай вичиз, куьн сагърай.

- Эй, чан хва, уьмуьр я ман, къе сакѠа, пака масакѠа жезвай. Къейибуруз виридаз рагъмет жагъурай. Ша, кайвани, ацукъ машинда, – теклифна ада вичин яшара авай хътин, са тѠимил яцѠувал квай дишегълидиз.

Гъуьлни паб ацукъайла, Сакита машин гъална.

Демир, Сакитан дах, Хидирнибидин миресрикай жезвай. Жунихуьруьн колхоздиз бухгалтервиле рекъе тур ам гъана амукъни авуна. Амма Уьргуьн хуьревай миресрин хийир-шийирдикай ам хкѠечѠнач. Хидирнибидин кѠвале къиле фейи вири мярекатрикни иштиракайди я. Паб къейилани, пуд юкъ-узни дуьадал акъвазна. Хидирнибини ара-ара демир миресдихъ илифдай, дерди-гъал санал ийидай.

«Жигули» машин кьерен къванерикай эцигнавай, къавуз шифер янавай, шуьшебенддин айванар квай кѠвалерин вилик акъвазарайла, Сакит гъасятда экъечѠна. Багажник ахъайна, шейэр акъудна.

- Сакит хва, на абур чаз кѠвализни хутахиз куьмек це. Инал къван атайла, кѠвализ салам тагана хъфин айиб жедайди я гъа.

- Хидирниби тха, вун инжиклу жемир, пара сагърай, зун хъфида.

- Ваъ, ваъ, чан хва, жедай кар туш. Са чай къванни хъвана кѠанда. Ви дахдиз чир хъайитѠа, туьгъмет заз къведа. Миресдин хва илифариз хъанач лугъуда.

Миресдин гафариз дишегълидини къуват вахкана. Рахунрин ванцел ай-вандик Сувайнат акъатна.

- Дах чан, куьн хтанани? Зун исятда...

- Эхъ, бала, хтана. ЭвичѠун герек туш, шейэр чна хкаж хъийида, чахъ куьмекчини гала.

Сакитаз чара хъанач, миресдин гуьгъуьнаваз фена, кѠарасдин гурарай винел экъечѠна. Гъа вири лезгийрин кѠвалерин хъгин айван. Чиле пол тунва. Шуьшейрай рагъ аватзавай чкадал диван, адан вилик стол, стулар ква. Цлаз халича янава. Чиле еке гам экѠянава. Гурар галай пипѠе умывальник ава. Дивандин патав вентилятор гва.

Хидирнибидин кайваниди тадиз фена, умывальникда яд аватѠа, ахтар-мишна.

- Ша, чан хва, гъилериз, чиниз са яд ягъ жуван, - теклифна дишегълиди.

Сакита пакетар квализ гъахъзавай ракларин патав эцигна, гъилер чуьхвена, дивандал чка къуна. Хидирнибиди адаз квалин хвашкалди лагъана, халис кучузун-жузунун авуна, тварар къаз вири хизандикай хабарар къуна. Вичел нубат атайла, Сакита куьрелди ахъайна:

- Зун инглис чалан муаллим я, тха. Райцентрадин школада кваллахзава. Дахдиз закай хъилерни ава, мехъерзавач лугъуз.

- Свас жагъизвачни, я хва?

- Зун абурухъ къекъуьнни ийизвач къван. Къалурай рушар инкарзава лугъуз я ман дах закай бейкефзавайди.

- Мехъер авурла, адан хъилер вири алатда, чан хва.

Яшлу ва жегъил миресар суьгъбетдик квайла Сувайната суфра ачухна: тили фу, хипен ниси, дуьдгъвер, вирт, цурунек, цурурнавай шекер... Чайни гъана.

- Чан руш, вун и чи мугъмандив чарадав хъиз эгечмир гъа, ам Жуни хуьревай чи Демир миресдин хва я. Рикел аламани, чун абурун квализ фейила, вун а вахтунда пуд лагъай класда авай, вуна Сакитан рангунин карандашар къачунай гъа...

- Им гъа Сувайнат яни? – мили хъверна Сакита. Рушан хъуьхъвериз гъасятда яр яна.

- Вунани дах рикел хкида гъа, – пузаррик хъвер кваз рахана руш ва ада Сакитаз хвашкалди лагъана, куьрелди хабарар къуна, иштягъ ачух хъуй лагъана, квализ гъерекатна. Къвед-пуд декъикъани алатнач, Сувайната суфрадал бугъ алахъзавай дуьгуьдин аш эцигна.

Рушан юзунар гуьзчивиликай хкуд тийизвай гада вичел тажуб хъанвай. Лап хъсандиз чизвай, фин-хтун авай мукъвабурун квалериз фейилани, ада регъуввал ваъ, са гъихътин ятлани къулайсузвал гъиссдай. Тадиз хъфидай багъна жагъуриз алахъдай. Ина лагъайтла, ада вичин квалеле хъиз гъиссзава. Тешвилвалзавач, хъфиз кланзавач, миресдин ихтилатрихъ яб акализ хушвал ава. Къвез-хъфизвай, суфрадал фарфалаг хъиз элкъвезвай Сувайнатани риклик хвеш кутазва. Ятлани ам чайни хъвана, ашдикайни дад акуна, квалин иесидиз, адан кайванидиз, Сувайнатаз сагърай лагъана, хъфена.

Сувайнат. Ам айвандал атана, дахдихъ галаз рахаз акунмазди Сакитан беденда са вуч ятлани юзана. Икъван гагда малум тахъай хътин са гъерекат. Рушахъ лап яргъалайни виле акъадай буй-бухах авай. Вилер вуч я, чулав гъекъекъар хътин. Къечлем акъуднавай ачух пел, къил, яргъи, яцу кифер. Абурукай мад рахамир. Миливал, хушвал авай чин... Хуьруьз ахгакъдалди Сакита рушакай фикирна. Амма са месэлади гададин кефи серинарна. Руш гуьулуьк квайди яни, тушни чир тавуни. Ада вичи-вичиз мадни фикирзавай: «Гъуьлуьк квайдан дахдин квалеле вуч авайди я? Белки, мугъмандиз атанва. Ваъ, ваъ, ада вич квалин иесиди хъиз тухузвай. Тухванвайди туштла, амуьк вучизнавайди ятла? Гуьзел, гъар са эркек ашукъ жедай галайвилер. Зирекни я, крарни галай-галайвал бажармишзавай. Хушдиз рафтарвални ийизвай. Сакита Хидирниби тхадин гафар рикел хкана: «Чан хва, ваз чидай Гулизар имидсвас амач, ам вад йис идалай вилик рагъметдиз фена. Духтурривай са куьмек гуз хъанач. Хизандин вири къайгъуярни Сувайнатан хиве гъатна. Келунрикайни хкатна зи духтур жез кланзавай руш».

Кардин къилни гъа ина авай хътинди я, – фикирар са нетижадал хкиз алахъна гада. - Са багъна жагъурна мад илифна кланда Хидирниби тхадихъ, Сувайнатакай тайинвал чирдайвал.

Багънани вич-вичелай жагъана. Сакита дахдиз Хидирниби тха гьалтайвал, ам вичи КІвализ хутахайвал, тхади чай, хуьрек тагана вич ахъай тавурвал ихтилатна.

- Тхади цІийи пабни хканва, – хълагъна эхирдай Сакита.

- ЦІийи паб? Заз хабарни авач гъа, – тажубвална Демира. – Мубаракиз фена КІанда, хва. И къвезвай гъяд юкъуз. Жедани? – ам хциз килигна.

- Эхъ, я дах, тежедай крар авайди яни, рикІиз КІан хъайила.

- АкІ ятІа, хъсан я, фида чун миресдин патав. Агъ Хидирниби, мирес, акунан, хабарнач е-е. Гъихътинди я чи миресдин юлдаш? Хушдиз къабулнани вун?

- Валлагъ дах, за ваз вуч лугъун, машинда акъахна хкведай рехъди адан мецелай са гаф къванни алатнач. КІвалин вилик хтайла амни эвичІна, гъаятдиз гъахъ хъувуна. «Ам гъеле чав хъсан вердиш хъанвач, чан хва» лагъанай тхадини, цІийи папан тереф хуьдай тегъерда. Ам хкана са варзни туш лугъузвай.

- Ну да, мумкин кар я. КІвале мад вуж авай?

- Сувайнат. Саидин армияда ава.

- Чизва, чизва. Са руш миресдин гъуьлуьк ква.

Дахдин и гафари Сакитаз регъятвал гъана. Амма бейнида гъатай, белки, ам це лагъанва, ва я адаз КІанзавай кас ава, фикирди гададин шадвал акаатай гъуьгуьл чІур хъувуна. Гъяд юкъуз чир жеда заз, – секинарна гадади вич.

Гъяд йикъал вилер алаз хъайи Сакитан месэла гъич гуьзлемиш тавур саягъда туькІвена. Ада вичини бушвалнач. Дах, Хидирниби тха ва кайвани суьгъбетрик квайла, Сувайнатахъ галаз ачухдиз рахана. Сакита руш вичин рикІи чІугунвайдакай ва манийвалдай ксар, маса себебар авачтІа, мехъерар ийиз гъазур тирдакай лагъана.

Сувайнат лугъудай гаф жагъин тийиз амукъна. ИкІ, хабарсуз, садлагъана, вичел аватай, белки, бахтунин нурар тир жеди, адан нефес къуна. Ихътин йикъакай ада фадлай ва мукъвал-мукъвал хияларзавайтІани, икІ, Сакит хътин лайихлу гада майдандиз, вичин рекъел акъатун? Мукъабур тир къван, фейи чкайра, КІвализ агайбурувай Сувайнатаз Сакитакай «акъуллу, вижевай гада я, районда КІвалахзава» лугъудай ванер хъанвай. Сакит КІвализ атана, хъфейдалай гъуьгуьнлиз руша вучиз ятІани «яраб ам мад хкведач жал?» лугъуз фикирзавайди тир. Ингъе къуд югъни алат тавунмаз хтана. Мегер адаз зи рикІикай хабар хъана жал? – суал гъатнай бейнида, вар гатай ванцел фейила ва Сакит акурла. Гила ада мехъерикай ихтилатзава. Зини вичин. Ахвар я жал? Ваъ. Сакит хушвилелди хъуьрезва, зи гаф гуьзлемишзава. Зи гаф. Вуч лугъуда за? Эхъ, ваъ? Ваз бахт хъуьрезва руш, – рахазвай бейнидай адав. – Жаваб це адаз, ачуха къужах, къабула жуван бахт. Мад ихътин чІав хъхъун тавунни мумкин я.

- Зун рази я, – явашдиз хкатна рушан пІузаррикай суьгъуьрдин гафар. Сакит цавув хкІурай.

Гъа икІ, миресрин КІвалериз разивал, шадвал гъайи къве жегъилди хизандин муг кутуна.

Сувайнатан уьмуьрдин чІулав цифери къунвай цав ачух, вили хъхъана, ракъинин къизилдин нурари ишиглаванна, савух, дарих, къаяри, тІурфанри агъавалзавай йикъар суварриз элкъвена, ракъун къефесда тунвай туртурдиз элкъвей рушан рикІи бахтуникай мани лагъана. Уьмуьр икІ, садлагъана, хабарсуз дегиш жедайди, бахтавардивди хъуьредайдиди, тамамвилев ацІудайди рушан бейнидиз садрани атаначир. Ада гила Аллагъ-Тааладиз дуьаярзавай, вайзарзавай, дахдилаь разивалзавай, вичиз сабурулувал хуьз, четинвилериз, дердериз дурум гуз куьмек гайи. Сакит хътин гада вичин рекъел гъайи. Демир дахдин хътин дустлу, шадлу, ихтибарлу, регъимлу хизанда чка гайи.

Сифте йикъарин, гъафтейрин регъувилердай себебарни амукънач. Свас яз кІвализ атай йикъалай Демир дах, Назлу бах, кІвалинбур адав хайи рушав, чпин гъиле гъатнавай назик цуькведив хъиз эгечІна. Сакитакай мад рахамир. Ам вичиз хабарсуз жагъай, хушвилелди атай рушал, вичин сусал, багъа аманатдал хъиз, элкъвезвай. Виридан хуш рафтарвили, ачухвили, ме-гърибанвили, Сакитан гъар са гъерекатдай къатІуз жезвай кІанивили рушан лувар гегъеншдиз ахъайна. ГъвечІи вахтунда атай кІвал тиртІани, руша вич ина фалдай авайда хъиз гъиссзавай. Адаз ина вири таниш, хуш тир: адетар, рахунар, рафтарвилер, сада-садаз гъурметун, куьмек авун, гуьгъуьл къачун, авур кардал барка гъун...Сувайнат шад, бахтлу тир. Югъ-къандавай адаз Сакит кІан жезвай. Юлдашдин тавазвилери, кинери, теменри дишегълидин беден ашкъидив, ширбетдив, бахтунин тамамвилив ацІурзавай. Адани вичел элкъвезвай катран лувар мягъкемарзавай. Гъевесдин лепейрал алаз «зи кІаниди, зи чан ширин» гафар эзбердайла Сакитан патай агакъзавай кІанивилин манидин верцІивал лугъуз тежедайди тир. И легъзейра ада вич Аллагъди гайи дишегълийрикай сад яз гъисабзавай.

Бязи декъикъайра рушаз вич ахвара авайди хъиз жедай. Ихътин гунугун! Адан рикел гъуьлериз феи юлдаш рушарин ихтилатар хкведай. «Еэнкъейда гъа сифте йифиз гатана». «Ахмакъди, чарадан малдал хъиз, гуж гъалибна, ширин къве гаф къванни лагъанач». «Гишин жанавурдин гъиле гъатай хеб хъиз, михъиз тІуьна зун, фашистди, экуьнахъ жув-жуваз ухшар амачир». «Къариди гъа пакад къалай къилел ракъ регъвез гатІунна, заз адакай катдай чка авач. Абдал хътин гъуьлуьз арза авурлани, абур зи къайгъуяр туш, жуваз дедихъ галаз рахадай чІал чира лагъана»...

Къариярни сусар къун тийизвайди адаз дахдин кІвале амазни чизвай. Къарийрин гъуьнтІ, зулум себеб яз кІвалера датІана къал-макъал гъатзавай. Чара атІайла, сусар хъфинни ийизвай. Чеб-чпиз ала гадани свас диде-бубадихъ галаз чара жезвай, фена масана ацукъзавай. Хуьре ихътин мисалар садни къвед тушир. Сувайната вич ахътин дердисервили чилина, къал-къижра, гъуьжетра гъат тавунал шадвалзавай ва гъуьлуьн хизандал пара разивалзавай.

Сакит райондиз кІвалахал физ, хквезвай. Демир дахди абуруз эцигнавай кІвалера устІарри эхиримжи крар хъийизвай. Сакита вичин вири азад вахт эцигунрал акъудзавай. Ада кІвалер хизандиз вири къулайвилер авайбур авун патал устІарриз меслятар гузвай, герек тадаракар къачуз, хкизвай, герек чІавуз фялевални ийизвай.

Уьмуьрдал къарувал тийидай са себебни Сувайнатахъ авачир. КІвачел залан хъана, къветхверар, къве цуьк хътин рушни хъайила, кІвале шадвилин гъарай-эверунар, бицІекрин шезвай, хуьрезвай сесерни артух хъана. Ихътин хушбахтлу, рагъ хуьрезвай уьмуьр са юкъуз чІур, барбатІ жеда лугъудай фикир Сувайнатан бейнидиз садрани атаначир. Адан нурдик квай йикъарал мадни хъен, чІулав хашрав вегъейди Зейнедин хъана. Гъич рикелни аламачир зине, ваякъан. Тагъсара. Бахтикъара.

Уьргуьнрин школа-интернатдай экъечІай Зейнедина кІелун района дава-марнай. Вуздик экечІиз меркездиз феи ам элкъвена хтанай, имтигъанарни вахкун тавуна. Шегъердани ада вичин къабачи амалар авуна, са вуж ятІани гатана, амни вичин дустар галаз Зейнединан гуьгъуьна гъатна. Крар пухъ жез акурла, хъфена хуьруьз.

Къанчанах хва секинардай фикир аваз Гъажалиди адаз мехъерна. Вижевай са руш свасвиле гъана. Дугъриданни, гада секин хъанай. Анжах са зур йисуз.

Ахпа ам вичин къацІа гьат хьувуна. Дустарни галаз тІуьнар-хьунар, кукІунар, вахт бушдиз акъудун, кІвализ хийир тагун. . .

СакІани тахьайла, Гьажалиди Зейнедин Тюменда кІвалахзавай миресдин къилив ракъурна. Са йисалай ада аниз вичин хизанни хутахна. Адакай ван-сес авачиз, хуьр секин хьана, вад йис алатзавай. Ингье ахкъатна ам. Импортный машиндаваз. Дамахар гваз. Амма хуьре ванер-сесер къекъезвай, гуя Зейнедина Тюменда сад яна къенва, гьавиляй катна, хизанни галаз, хтанвайди я. Хуьруьнбур инанмиш тирвал, Тюменда кІвалах жагъайбур, вижевай пулар къазанмишзавайбур гьене-мене хквезвайди тушир. «Къурумсахди вичин вагъшивал, баши-бузукъвал гьанани къалурна ман» лугъузвай хуьруьнвийри сада-садаз.

Адетдин са юкъуз туьквендай герек шейэр къачуна хквезвайла пуд итимдихъ галаз акъвазнавай Зейнедин акурла, Сувайнатан рикІ аватнай, гуя акурди инсан ваь, малкамут я. Дишегълиди кІвачерик звер кутунай. КІвализ хтайлани, адан бедендик зурзун кумай. Ам мягетелни хьанай: «Заз икъван кичІе вучиз хъайид я?» Гъуьлягъ акур инсандикни сифте легъзейра кичІ акатда къван. Бедендизни хар акъатда. Халисан гъуьлягъ я ман, алчах затІ. Сувайната гьа икІ вичи-вич секинарна. КІвалин, аялрин къайгъуда гьатай дишегълидин фикирдайни ахкъатна нягъскар. Кесиб дишегълидиз чизвачир хьи, угърашди хизандин къилел гьихьтин бала, завал гьидатІа.

ДатІана аялрин къайгъуда авай Сувайнат къецерал са артух экъечІзавайди тушир. кІвализ лазим шейэр, недай-хьвадайди Сакита гьизвай. Герек чкай-ризни дишегъли кІвализ къари атайла, гъуьл хтайла, фидай. Зейнедин акур йикъалай инихъ са шумуд гьафте алатнавай. Хтулрихъ галаз вахт акъудиз Демир буба атанвай. Саки гьар юкъуз къил чІугвазвай ам хтулриз кІвакІ гвачиз къведачир. Абурни бубадин къужахдай эхкъечІ хьийидачир.

- Куьне къугъунар ая, зун булахдал фена, хкведа, – лагъана Сувайната.

Нисинлай алатанвай бере тир. Куьчейрик са артух инсан квачир. Къунши Тайибат квар къуьневаз хквезвай. Адахъ галаз къвед-пуд гаф рахана, Сувайната рехъ давамарна. Булахдал къве зими руш алай. Рахаз-хьуьрез. Кварар ацІурнавайтІани, абурук хъфидай тади квачир. Сувайната квар булахдик кутуна. Дагъдин рагарай авахъзавай «Гъамга» булахдай хуьруьз гьанвай и яд пара къайиди ва тІямлуди тир. Адакай гьазурзавай чайдин тариф ийидай мугъманри. Квар къуьнуьз хкажна, дишегъли кІвал галай терефдихъ гьат хьувуна. Чпин куьчедиз гьахъ хьийидай пипІел агакънамазди Сувайнат къапа-къап Зейнединал туьш хьана. Дишегъли мад, илан акурди хьиз, къя хьана, кхунна.

- Салам, Сувайнат, – хьуьтуьлдиз рахана итим. – зун чудовище туш къван, ваз акъван кичІе жез. Вун чи хуьруьз гьанва лагъайла, заз шад хъайиди я. ГьикІ я ви гьалар, кефер?

- Хъсан я, – куьрелди жаваб гана Сувайната итимдин патай хаталувал авачирди акуна. – КичІе жеда ман, чиликай хкатайди хьиз, вилик акъатайла.

- Заз вун фидайла акунай, – хиве къуна Зейнедина, – гьавиляй рехъ вилив хуьзвай.

- Вуч патал?

- Чун куьгъне танишар я къван. Чир хьана кІанзавай, вун, дамахар гвай, «гачалар» виле авачир руш, «гачалрин» хуьруьз гъуьлуьз гьикІ лагъана атайди ятІа.

- Жегъилвал ахмакъвал я лугъузвайди я, чавайни «жегъилвилер» хьана ман. Къисметар гьахьтинбур хьана, вучда къван. Генани лугъузвайди я, куьгъне крар ни рикІел хкайтІа, вил акъатуй.

- Ваз гила зи вилни акъудиз кІанзавани?

- Ваъ, са затІни кІанзавач, вил сагъ амукурай ви. Мисал я ман гъахътин. Сагъвал гурай вазни, ви талукъризни.

- Заз кІанзава, заз. Зи рикІелай а вакъиаяр алатнавайди туш, Сувайнат. Вун заз пара хуш хъанвайди тир, амма вуна зун тІветІряйни къунач. Им тІмил акурди хъиз, вуна зун беябурна, школадай экъечІдай чкадал гъана.

- Акъудна кІандачир ман закай ванер-сесер, къундармаяр.

- Вакай лап пис хъел атайла авур кар хъанай. Заз вун кІанзавай.

- КІандайда гъахътин гъаясузвал, алчахвал ийидайни? Къе абур рикІел хкунихъ са метлебни авач. Вахъни хзан ава, зунни тек туш, сагъ-саламат хъурай вири. Эгер зун тахсирлу яз гъисабзаватІа, гъил къачу.

- Акъваз, акъваз, вун гъиниз катзава? Гъил къачуда, анжах заз кІандайвал авурла...

- Ваз кІандайвал? – элкъвена къулухъ дишегъли. – Ам гъикІ лагъай чІал я?

- Вуна заз са темен гуда, за вун къужахламишда, зи рикІин цІай рекъида...

- Вуна зарафатзавани? Белки, ви къили кІвалахзавачІа?

- Зарафат вучтинди я, Сувайнат, зи къилини дуъз кІвалахзава. Вун ахкурла зи ашкъидик цІийи къилелай цІай ахкатна.

Сувайната эхиримжи гафариз ябни хганач, кІвализ тади авуна.

- Чир хъухъ, акІ зун валай алатдайди туш, «гачалвидин» свас, - гафар ахгакъна дишегълидив.

Тади кваз хъфизвай ва ажугъ акатнавай дишегъли вич-вичив рахазвай ва рикІин къеняй ажугъди, жанавурди хъиз, къув язавай: «Чин алатайдан ягъсузвал аку гъа. Чехи хъайила акъул къведалда. Гъинва эхир акъул? Гвай ихтилатар аку садра, чан кицІери тІурдав. ЦІай акатна куй вун ваякъан! РикІик буьтІруьккар акатна къий вун, къехва кемеш! Гила зун тек туш, зи далудихъ Сакит гала», – къурхулувал, кичІни амачиз варциз гъахъ хъувуна Сувайнат.

Демир бубани хтулар къугъвазвай. Свас хтана акурди, апаяз хвеши хъана.

- Гзаф инжиклу авунани вун, дах, абуру?

- Эй чан свас, абуру къе закай тавурди амач, балкІанни, самолетни, больницада къаткурнавай начагъдини...

- Агъ женжелар, за квез лагъайди туширни, буба инжиклу ийимир, адахъ яб акала. - БицІекар ван тахъайдайни къуна, хъуьрез-хъуьрез залдай экъечІна. - Дах, квез хъфиз кІан жемир гъа, за пичІекар ийизвайди я. Тинини ишинавайди я. Абур агакъдалди Сакитни хкведа.

- Хъурай, чан руш. Ви гъилин хуьрекрикай къил баштандач, абур гъамиша тІямлубур жезвайди я. Жуван къайгъуяр ая, зун садра и женжелкаяр гъиниз фенатІа тамашин, – Демир дивандилай къарагъна ва хтулрин гуьгъуьниз фена.

Сувайнат хуьрек гъазуриз эгечІна. Регъвенвай якІук алаз хъиз чичІек, шивит, истивут, чІем, кІишниш акадар хъувуна, гъил яна, цІал къажгъан эцигна. Ахпа чкалар аладарна, пІузаррикай мани мур-муриз пичІекар ацІурунив гатІунна. Ара-ара рикІел инсанвилин зат кумачир нягъскарни къевезвай. Дишегълидин бейнида са суалди ванзавай: «Сакитаз лугъудани, лугъудачни?» Эхир ада къетІна: «Ваъ, лугъудач. КицІ хъиз, элуькъиз жеда ам. Кфир».

Сувайната кфир, алчах лугъузвайдан фикирар, дугъриданни, лап чІурубур тир. Тахсир вичинди тиртІани, са шумуд йис алатнавайтІани, Сувайнатакай хуьруьнвидин паб хъанвайтІани, Зейнедин адаз кар хкъада лугъуз авай. «Зи кІанивилиз тфу гайи кач къил цава къуна зи хуьре къекъевезва. А ви къил за

хура твада хьи, ченги. Вал хуьре къекъведай чин тадач хьи за, къагъпе». Ду-старихъ галаз къве такъадиз ягъайла, адан мецелай алатзавайди гъа ихътин чиркин гафар тир.

Са юкъуз Жабира Зейнединаз лугъуда: «Са шад хабар гва зав, эгер на тӀуьн-хъун тешкилайтӀа...»

- Вуч хабар? Лагъ кван.

- Суфра, суфра...

- Итимдин гаф я, ам зи патай, лап къе нянихъ.

- Ви рикӀ алайди къе хелвет я.

- Вуч? Ваз гъинай чида?

- Чида ман. Адан итим меркездиз фенва.

- Валлагъ, дуст, види дуьзгуьн шад хабар я. Ша, за ваз исятда суфра ачухда, - ада Жабир вичихъ галаз тухвана.

Нянихъ, хуьрел мичӀивал акъалтайла, Зейнедин Сакитан кӀвалерив агатна. Са дакӀардай экв ва дишегълидин, аялрин къаралтуяр аквазвай. Хейлин гагъда гуьзлемишна, Сакит авачирди тестикъ хъайила, ада варцел алай зенгинин кнопкадал тӀуб илисна. Къвед-пуд декъикъа алатна, гъаятдин къеняй «вуж я?» лагъана хабар къуна.

- Ахъая, – жезмай къван секиндив буйругъна Зейнедина.

- Вуч кӀанзава? – Сувайнатаз Зейнедина сес гъасятда чир хъана.

- Вуч ваъ, вуж къейди. Чизвачни мегер, заз вуж кӀанзаватӀа.

- Атайвал хъвач, тежедай крар кӀан жемир. Зи секин кӀвале къал твамир, я жуван къилни беладик кутамир.

- Ам валай аслу я, зи сифте муьгъуьббат. Вар ахъая. Ви патай са темен, зун хъфида.

- Аллагъ къванни рикӀел гъваш, гъаясуз, вун зал вуч лугъуз гъавалат хъанва? Ваз тагайтӀа, заз темен гудай итим авачни? Хъвач!

- Итим? Гъам итим яни, вав рушар хаз тазвай. Итим зун я, пуд хва авай. Ахъая, за вазни са хва багъишда.

- Квахъ зи варцихъай, алчах! За исятда вири къуншияр кӀвачел къарагъарда. Милициядизни зенг ийида.

- Ая. Ая, зун са акъван кичӀе итим туш. И сеферда зун хъфида, зи чубарук, вахт къведа, за ви лувар атӀуда.

Сувайнат звар кваз къвед лагъай мертебадиз хкаж хъхъана. РакӀарар куьлегралди агална. Эквни хкадарна, дакӀардай куьчедиз вил яна. Адаз винелди хъфизвай къаралту акуна. «Агъ угъраш! Ихътин явакъанди пака алчахвал авуртӀа вучда? Икъван гъаясуз, регъимсуз жедани инсан?» бейнида агъзур жуьредин фикирри къув ягъай дишегъли экв жедай къилияй ахвари сустарна. Юкъуз ам аяларни галаз апаян кӀвализ фена.

И сефердани дишегълиди гуььлуьз чуькънач. Адаз кичӀезвай, къал-макъал акъатда, кукӀун-чухун жеда, гъая, намус, инсанвал течизвай кӀфирди итимдин, аялрин бубадин къилел бедбахт дуьшуьш гъайитӀа, ахпа ацукъ. Ваъ, ваъ, адалай алакъдач. Сувайната гуььл бейхабар яз туна ва гъа идалди еке ягъалмишвални авуна.

ЦӀийи йис алуькзавай. Идарайра, кӀвалера адаз гъазурвилерни аквазвай. Сакита райондай елкани гъанвай, вирида санал ам чӀагурни авунвай. Къветхверар Саидани Эмина акъван шад тир хьи, абуру чпин елкадикай къуншийрин аялризни тарифар авунвай. Сувайнатни шад тир. Зейнедин лугъудай угъраш-

дини мад вичикай хабар хганвачир. Хгудай гьални тушир. Ада, дустарни галаз, Дербентда эцигунрал кIвалахзавай.

Ял ядай йикъар ганвай ва кIвалахай варцарин пулни вахчуна хтанвай Зейнедин, Жабир, Маодин райцентрадин кафедра ацукънавай. Официант гадади абурун суфрадал жуьреба-жуьре хуьрекар тухузвай. Хайи макандиз хтунин, жибинра пул хьунин, цлал алкIурнавай телевизордай лезги манидарри манияр лугьунин, къвез-хъфизвай чирхчирри салам гунин, жузун-кучузун авунин разивили, шадвили устIаррин кефияр лап хкажнавай. Абуру незвай, хъвазвай. Суюьбетзавай, арабир шит ихтилатриз къил язавай, официантдиз буйругъар гузвай.

Кафедиз Сакит гьахъайла ва ам акурла зейнедин кис хъана. Са шумуд легъзени алатнач, ам тарпна къарагъна.

- Сакит малим! Хуьруьнви! – Зейнедин адан къаншардиз гьилерни ачухна фена. - Салам, салам, хуьруьнви.

- Алейкум-салам. Куьн гьинай, ингар гьинай, шегьерар эцигзавай устIарар? - шад хъана хуьруьнвияр гьалтунал Сакитни.

- Цийи йис тушни къван. Чунни ам къейд ийиз багъри чилел хтанва, ша чи суфрадихъ. – Яда, гьей, михъи къаб, тIур, шиш ва амай затIарни гьваш къван, - буйругъна Зейнедина официантдиз.

Сакитаз хуьруьнвидин теклиф инкардай делил авачир. Ам хушвилелди ацукъна ва хуьруьнвийрин тарифдин тостарихъ яб акализ хуьрекни тIуьна.

- Чун са зур сятдилай хъфидайди я, Сакит малим, – лагъана Зейнедина, – хъша чахъ галаз, Цийи межлисар чна хуьре давамар хьийида.

- Валлагъ, сагърай гадаяр. Зун кафедзни ина геждалди амуькзавайвиляй атайди я, каш къин патал. Школада Цийи йисан мярекат ава, зунни гъана хъана кIанзава.

- Я чан малим, ана тIимил ксар авани, – сес акъудна Жабира, – тухурай чпин огунк. Вун хъша чахъ галаз.

- Жедач, гадаяр. Межлис къиле тухузвайди зун я.

- Ведущий, тамада, шагъ я лагъ ман, – ван ацалтна хуьурена Зейнедин. – ЯтIа, са тостар хкаж хьийин чи малимдин сагълугъдай, – саки гъарайна кефли хъанвай итимди.

- Пара сагърай, куьн, гадаяр, – разивал къалурна Сакита. – Жуванбур гьинаватIани сагърай! Пака чун хуьре аквада къван.

- Гьелбетда, гьелбетда, жаваб гана Маодина.

- Гьелелиг, – лагъана Сакит хъфена.

Зейнединакни тади акатна. Официантдихъ галаз гьахъ-гьисабни авуна, адан эмирдалди пудни ван къилелаз къарагъна. Абуру гагъ гьуьжетзавай, гагъ са низ ятIани себ гузвай, гагъ сад-садан къужахра гьатзавай, гагъ-гагъ чакъалрин сесиналди манияр ядай амаларни ийизвай. «Девяткадаваз» хъфизвай гадайри машиндални ван акъулднавай.

Цирим, Цирим, Абдукерим,

Кеф чIугвадай дуьне я им.

Эрекъ-чехир хъун тавуртIа,

Къена, фидай дуьне я им.

Чаз кIанивал кар тавуртIа,

Къикъ-микъ жедай дуьне я им.

- Валлагъ къехваяр, къенин югъ чаз Аллагъди ганвайди я, – рахазвай мез

пелтек жезвай Зейнедин. – Гъуцари заз винерай хабар ганва, кье фадлай зи рикле авай мурад кьилиз акъатдайвал ялда.

- Вуч мурад яда? – жузуна Маодина.

- Ам квез за нянихъ малумарда. Яб ча, хъфида куьн квалериз, вахкана пулар шадара куь папарни. Нянихъ, сятдин иридаз хъиз, чи кундал ша.

- Хъурай ман, Зейнедин Гъажалиевич, – хъурена Маодин.

- Яда, папарив вири пулар вахкудани? – хабар кьуна Жабира.

- Я кьейхва, вири пулар вахкуз ахмакъ хъанвани? Бес чна кефер гьикI хкудда дуьньядикай пулни тахъайла.

- Гъан, гъавурда гъатна, – разивилелди рахана Жабир.

- Гила чун инал эвичIда, чи Дарман булахдиз са салам гуда.

Итимар пакетар гваз эвичIна, булахдик ацукьна, са шумуд такъадиз хъ-ияна, дагъларин, чIурарин, булахрин сагълугъдай хъвана ва ахпа рекье гъат хъувуна. Памадиз акъатнавай Зейнедина гуьтIуь рекъерайни машин зарбдиз гьалдайла, Жабирай, Маодинай гъараяр акъатзавай...

Меслят хъайи вахтунда дустар кватI хъана.

- Гъун, гила чун гьиниз я? – Зейнединаз килигиз жузуна Маодина.

- Алискеран туьквендиз, – ван алаз жаваб гана Зейнедина. - Ша, тамашин анра вуч хабарар аватIа. Туьквендин кваларив шумуд йитих гватIа.

Туьквендив агакъдайла, кефинавай итимар гьалтзавай. Сада-садаз саламар гуз, алуькзавай ЦИийи йис мубарак ийиз итимри чпин рехъ давамарна. Туьквенда чка кьунвай кьуд хуьруьнви авай. Абурун вилик кьери суфра квай: фу, нисидин кIусар, колбасдин кьатI, чичIек ва кье ич. УстIарар акурла, итимрин кефияр ачух хъана. Шегъердай хтанвайбуруз хвашкалди лагъана, хтун «чуь-хуьн» теклифна. Зейнедин кьулухъ акъвазнач. Гъасятда Алискераз суфрадал хъсан эрекьдикай са литр эцигун эмирна. Са колбасдин кIарни эхцига.

Зур сятдилай дустар туьквендай экъечIна. Зейнединан гуьгъуьнаваз абур Сакитан квалерин вилик акъатна.

- Яб ча, – дустариз килигиз рахана Зейнедин, – за зенг ийида, Сакитан паб экъечIда, вуна Жерд Аяз буба атанва лагъ.

- Аяз буба вучтинди я? Сакитни кIвале авачиз чна ана вучзавайди я?

- Кьуру яргъиярмир кван Жерд, лагъайвал ая. Чахъ чи сирер авайди я е, – Зейнедина зенг авуна. Сувайнатни «вуж я?» лугъуз атана гъаятдиз.

- Аяз буба я, ЦИийи йисан пишкешар гваз атанвай Аяз буба я, – хъуьтуьлдиз, шадвал кваз рахана Жабир.

Сакита вич геж жез акурла, рекье тунвай хътинди я, фикирна дишегълиди ва са кьурхулувални авачиз вар ахъайна. Гъа и легъеда гъаятдиз Зейнедин гъахъна ва ада вегъена Сувайнат далудихъай кьуна, адан сив капашдалди кIевна ва явашдиз гадайриз эмирна: – куьз серсер хъанва, ша инихъ, варни агала.

- Ахъая, ахъая зун, – явашдиз сес акъатна Сувайнатан.

- Кис садра кван, – векъидаказ буйругъна Зейнедина. Дишегълидиз гъарайиз кIан хъана. – Лал хъухъ, тахъайтIа, квалериз цIай яда. – Ваз меслятдивди кIан хъанач, зи гуьзел, гила къачуна ацукъ. – Итимди дишегъли кIвализ, сад лагъай мертебадиз ялна. Дустарни атана, ракIар агал хъувуна. Сувайната хъуткьунарна ва гавурдин гьилиз кIас гана.

- Агъ кач! – гъарай акъатна итимдай, ада дишегълидин кьамуз гъуд чуькьвена. – Еб жагъура, – эмирна ада гадайриз. Маодин фена ва еб гваз хтана. Пудани вич-вичелай фенвайди хъиз авай кесибдин гьилер далудал ктIунна.

- Яда Чақбал. На вучзавайди я? КІвал атІузвайди яни?
- Инай чаз атІудай затІ гьатдани? ЗатІ ингье, чи вилик ква. Таза, гуьзел, багъдин бегьер хьтин ханум. И югъ зи рикІеваз гзаф вахт тир.
Сувайнат юзана.
- Алчахар! Ахбая зун, ягъ, намус квахънавай шейтІанар! Гъа и чкадал къванер хьурай квекай!
- Вегъ адаз сад Мао, – буйругъна Зейнедина.
- Ахмакьар, куьн нин тай хъанва эхир? И ягъсуздан? Диде-буба, чІехид-гъ-вечІид чин тийизвай алчахдин? Ах тьфу! Куьне зи кьилни, куь кьилни баладик кутада, абдалар. Кьуна, акъуд хъия и менсебсуз зи гъаятдай. Хкведа зи итим, чир жеда куьн, эхирзаман жеда куь.
Зейнедина дишегълидин хъуькъевез сад вегъена.
- Лал хъухъ вун. Чир хъухъ, ви итимдиз лагъайтІа, гъадан кьилни, ви къветхверрин кьилерни галудда за. Кисна чаз муьтІуьгъвал къалура.
- Минетзава квез, кямир зак. Аллагъдин хатурдай хъайитІани, хъвач, хъвач, я гавура, вагъшияр.
- Гила геж я, зи цуьк, - хъуьтуьлдиз, ягъанатдивди рахана Зейнедин. – За ваз лагъанай гъа, зун акІ ви чандилай алатдач, вун зиди жеда, вакай цІай рекьид за.
Дишегълиди гъарайна. Зейнедина адан сиве пек туна ва вичин рикІевай алчах кар авуна. Дустарни язух дишегълидал гуж гъалиб авуниз мажбурна.
- Гила жуваз кІамай къван гъараюнар ая, «гачалар» бегенмиш тахъай кач.
- Зейнедина писликвал гъанвай дишегълидин сивевай пек акъудна. - Хъша, гадаяр. ЦІийи йисан вижевай савкъат агакьна чав. - Зейнедин, адан гуьгъуьна-ваз эрекедин эсер хкат тавунвай ва чпин алчах кардин мусибатвал, ягъсузвал, инсансузвал къатІун тавунвай явакъанарни хъфена. Вич-вичел хквез, квахъ хъийизвай дишегъли Сакит хкведалди гъанал аламукьна. Шез, вири дуьньяни аквадай вилер, рикІ амачиз.
КІани касдал, уьмуьр бахтавар ийизвай дишегълидал, балайрин дидедал гъанвай гъал акурла Сакит гагъ барутдиз, тІурфандиз элкьвена, гагъ лепе аламачир гуьлуьз, гагъ гъиле тфенг аваз гуььрч ягъиз тежезвай гуььрчехъандиз.
- Завай вахъ галаз яшамиш хъжедач, – тикрарзавай Сувайната са гафар. – Зун тухвана агъа вацІуз вегъ.
- Вуж, вуж?! – цІуд, къад сеферда суал ганай Сакита. – Вужар тир а алчахар?!
- Абурун чинрал маскаяр алай.
- Вучиз вун?! Вун?! Вун?! Ахварикай кватай аялар кІвализ атайла, Сувайната чин кІевна. Къведани санал хабар кьуна.: «Де, вун вучиз шезва?»
- Квехъ де амач, язухар.
- Сувайнат, рахамир, нубатсуз гафар лугъумир. – Сакита рушар къужахдиз ялна, – чи де гурарай эвичІайла, аватна, адаз тІар хъанва.
- Чна вун исятда сагъар хъийида, – куркурар хъиз рахана балаяр.
- Эхъ, эхъ, чан балаяр, де чна сагъар хъийида. Ван къвезвани ваз Сувайнат, чна вун сагъар хъийида. Вун галачир уьмуьр чазни герек амуькдач. И карни ваз чир хъухъ, азизди. Маскаяр алай чинеррин гъахъ-гъисабни чна ийида...

КЫЛ АКЪАТ ТИЙИР СИЛИС

Кабинетда вири кваті хайила, начальник Гьабибахъ элквена:

- Гьун, ахъая кван, ана вуч хьанвайди ятІа, юдаш капитан. Куьн са итим кьейи хабардал фейибур пуд мейитдал ацалтна. Оперри чпин жуьредин ба-лабанар язава, прокурор гьеле киснава, ваз гьакъикъат гьикІ акуна?

- Юлдаш полковник, кьенвай пуд касни дустар тир. Пудани лугьудайвал, са суфрадилай незвай. Гьа са вахтунда инсанар чпикай кІамай кьван инжиклу авунвай мердимазарар. Хуьрени, феи чкайрани кьал-макълрин, кукІун-чу-хунрин иштиракчяр. ГьакІ тирвилай душманарни абурухъ тахъана жеч. За фикирзавайвал, юлдаш полковник, пуд кьиникъни сад-садахъ галаз алакълу я ва кьисадин месэла я.

- Делилар, вешдокар, шагьидар, шак физвайбур авани? Гьатнавани?

- Авачизни туш, юлдаш полковник. - Кьере итим кьенвай чкадилай птулка-яр, истикІанар ва дуьгме хканва чна. Мотоцикл дагъардиз аватнавай чкадални са нин ятІани гелер аламай. Шикилар янава, герек ахтармишунар давамарзава. Дагъдайни гелер, лишанар алай шейэр гьатнава. Шак физвай ксарни авачиз туш, амма шагьидар гьеле жагъанвач.

- Тимил я, тІимил я делилар. Вуна кьиникъар дуьшуьшдинбур туширди тестикъарзава, тушни?

- Эхъ, юлдаш полковник. ТахъайтІа, пуд дуст икІ садлагъана кьиникъ, чебни хатадай хьиз, жери кар туш.

- Гьахъ я, логикадив кьазвач. Ваз за вири ихтиярар гузва, чи пешекарарни галаз ахтармиша, гекъига, силис твах, амма и аламатрай кьил акъудур, юлдаш Эмиров. Им ваз кьуллугъдин жигъетдай виниз хкажиз куьмек гудай вижевай имтигъан я.

- Гьавурда гьатна, юлдаш полковник.

- Мадни юлдашар, кье меркездайни пешекарар атун мумкин я. Абурун куьмекни галаз тахсиркарвал чимизмаз дуьздак акъудна кІанда. Чна ина гьуку-матдин пул гьакІ гьавая нен тийизвайди успатдайвал. Гьавурда акъунани куьн?

- Эхъ, эхъ, – жаваб гана адаз инлай, анлай.

Силисчяр, криминалистар чхкІана, гьар сад вичин кабинетдиз хьфена. Меркездай неинки силисчяр, операр, гьакІ центральный, республикадин газетрин, телеканалрин корреспондентарни атана. Дугъриданни, икьван га-гда дагълух секин районда са шумуд итим кьиникъи хьсандиз ван авунвай.

Гьабиб вичин кардал машгъл тир. Ам са шумудра Жуни хуьруьз хьфена, кьейибурун хизанривай, хуьруьнвийривай мадни силисар тухвана. Дуьгмедин иеси ва бутылкайрал гелер тунвайбур чирун патал са шумуд югъ кьена. Гелер умуми картотекада авачир, гьавиляй Жуни хуьруьн вири итимрин тупІарин лишанар кьачуниз мажбур хъана. Жабирахъ галаз вацІун кьере ички хьвайи-дини тестикъарна. Кьейидан яшдавай Алибег лугьудай сад.

Гьабибак хвеш акатна, тахсиркар жагъана, амма силис тухвайдалай гуь-гуьуниз юристдин кефийар мадни чІур хъана.

Вилик ацукънавай юкьван буйдин, яхунвал квай, вилер ина-ана кьекъуьр-завай, гьилерик зурзун акатзавай итимдиз тамашиз Гьабиба фикирнай, «гьа им я жал тахсиркар?»

- Юлдаш кас, вун вуж, гынай ятІа лагъ чаз, – рахана ам шак физвайдахъ галаз.

- Вуж жеда къван, Алибег я ман зун, Сеферов. Жуни хуьруьнви.

- Ваз куь хуьре хъанвай перишан крарикай хабар авани?

- Виридаз ава, зазни ава. Хъсан крар туш ибур.

- Ваз чаз лугъудай са гафни авачни? Белки, акур кІвалах-затІ...

- Заз лугъур, акур са затІни авач.

- Хъсан я, юлдаш Сеферов, Жабир ваз гьикІ чидай?

- Хъсан чидай ман.

- Куьн дустар тирни?

- Ваъ, ваъ, дустар ваъ, арабир санал ацукъдай.

- Жабир кьейи кьуз вун гынавай?

- Гына жеда къван, хуьре...

- Жабирахъ галаз кьере...

- Ваъ, ваъ, хъайиди туш.

- Заз килиг, Алибег, тапарармир, чаз вири малум я.

- Вуч? Зун анрик кутаз кІан жемир.

Гъабиба папкадай тупІарин гелер алай чарар акъудна ва Алибеган вилик эцигна.

- Тамаш ва кІела. Ибур кьеряй жагъай птулкадила, истикІандилай ва дуьгмедилай къачур гелер я, ибурни ви тупІарин лишанар. Лагъ, ви кьере вуч авайди тир? Вучиз на Жабир кьена?

- Туш, туш зун, за кьейди туш.

- ЯтІа, вири хъайи хъайивал ахъая.

- Чан чІехиди, зун квачир чкайрик кутамир. А Жерд кьейди зун туш, туш.

- Вуж я бес?

- Чидач, валлагъ-биллагъ чидач, чан чІехиди.

- Вуна адахъ галаз эрекъ хъванани?

- Хъвана валлагъ.

- ЯтІа, ахъай вун кьерез гьикІ акъатнатІа, гьикІ куьне кьведа вахт акъуднатІа.

- А Жерд чи балугъчи я ман. РикІ ала касдин. Гъа вацІ вири вичинди ялдай. Ара-ара чазни теклифдай вичин балугърин шиш-кабабрикай дад акваз.

- На яргъиярзава, Алибег, чкадал хъша.

- За лугъузва къван, гъа нянихъни ада зенг авуна, са къатІни гваз ша лагъана.

- Сятдин шумуд тир?

- Сятдин? Сятдин, зун кимел алай, патав гвай кІваляй телевизордин сес къвезвай. Хабарар гузвай, заз чидайвал, ругудалай алатнавай.

- Ахпа...

- Ахпа ман, чІехиди, зун къатІни гваз фена. Чна шиш-кабабрихъ галаз хъивегъна ам. Жерд идал тух хъанач. «Сад хкана кІанда», лагъана ада.

- Бесрай, – лагъана за, – мичІини жезва, ша, чун хъфин.

- Гъиниз эхир? Хъфена гъа кІвале вуч ийида чна? Папар лугъудай пехъерин лагълагърихъ яб акалдани? – лагъана ада.

- Зав пул гумач эхир.

- Пул, пул? – ам садлагъана туьнт хъана. – Хва текъейдан Къабахрин Къабах, ваз а пул гьикъван кІанда, гъа, лагъ заз. Пулсуз зи балугъар кІвализ

хутахиз кІанда ваз, а за са кьатІ къачу лагъайла, пулни дефсцит жезва. Къарагъ кван, кьейхва Къабах, – амни къарагъна, зи хурудилай къуна хъуткъунарна. Адан гьилерай акъудун патал зани ялна, гъа и арада зи седефни кьатІ хъайи хъгинди я. Ахпа ам садлагъана элякъни хъувуна, хабарсуз къвадай ва хкатдай гатфарин марф хъиз. – Бесрай кван ви мискъивилер, тамаш е, инал гьикъван закускаяр аламагІа, вач Межвединан патав, зи тІварцІихъ кхъихъ лагъ са шуькІуь кІуф галайди.

- Межведин вуж я? – жузуна силисчиди.

- Чи туйквенчи я ман. Фена зун, Жердан тІварунихъ ада ганач, адал хейлин бурж ала лугъуз, чара амукънач, къачуна кьатІ. – Алибег кис хъана. Гъабибни вил алаз акъвазна. Шехъна Алибег, муаллимди пипІе акъвазарай аял хъиз. – Чагънакъ зун кьатІ хкиз фенай. Хъфена кІанзавайди тир кІвализ. Къинтур хва руфунбег, вични фена, гила зи кІвални чІурзава...

- Куьн мад кІанайни? – суална Гъабиба.

- Ваъ, е, кукІунар вучтинбур я е? Зун хтайла, ам чинихъди къванерал аватнавай, накъ кьейиди хъиз къенвай.

- Галай-галайвал ахъая, юлдаш Сеферов.

- Хтана зун. ЦІайни хкахънава. Жердни, кьей хва, аквазвач. За адаз эверна, мад эверна. Гъай лагъанач хъи, лагъанач. «И кьей хва зи гуьгъуьниз атаначІа гъа, зун кІвализ хъфидайди хъиз хъана?» фикирна за. Мад эверна. Фена чун ацукъай чкадал, хъилияйни ачухна птулка, цана истикІандиз, хъвана. За гъа икІ ийидайди лагъана, адаз са себни чуькъвена. Гъа и макъамда, чан чІехиди, инихъ-анихъ тамашайла, заз акуна, чинихъди ярх хъанвай Жерд. Мад за фикирна, и кьейхва захъай кІеви хъанва жал? Зани фена адан дабанда вижевай-диз са къуьл эцяна. – Къарагъ яда, бес я ви къабачивилер, заз вун акуна. Ам юзанач, чан чІехиди, я сесни акъуднач а ламра. Зак са тІимил къурху акатна. За алгъана, ам юзурна. – Яда, Жерд, вахъ вуч хъанва? Вун инал вучиз алайди я? Къарагъ садра. – Гъич витІни акъуднач ада. Гъил къуна, ам къанвай. Чинив агатна зун, нефесни къачузмачир. Ахпа вуч хъанатІа заз чидач, зун катна, кІвализ хъфена.

- Алибег, вун эрекъ къачуна хкведалди гьикъван вахт алатна?

- Низ чида, я чан чІехиди? Белки, са зур сят, или са сят. Фена Межвединан кІвалел, эверна адаз, адахъ галаз рахазни хъана вахт, куьчеда гьалтайбурухъ галазни акъвазна...

- Фидайла, хкведайла кас-мас гьалтнани?

- Кас-мас? – Алибег Фикирлу хъана. – Кас-мас? Эхъ, эхъ, чан чІехиди, клубдин директор Велимет гьалтна, адахъ вичин пабни галай. Кимелайни гадайрин ванер къвезвай.

- Абур кьере авайни?

- Кьер вучтинди хъуй эхир, я стха, абур зал куьчеда гьалтна.

- Хъсан я, кье вун чи идарада амукъда, ахпа чун килигда.

- Чан чІехиди, за вири авайвал ахъайна, зун туш а ламран хва кьейди, вуна зи кьил беладик кутамир.

- Эгер тахсир квачтІа, вун беладикни акатдач, дуст-кас. Чна вири ахтармишда ва вун гъахъ яз акъатайтІа, ина вун садани тадач.

- Эхъ, эхъ, чан чІехиди, инаг зи ери туш, чи тухумда ихътин татугай чкайриз акъатай садни авайди туш. Вуна анжах а чинер жагъура.

Гъабиба кнопкадал тІуб илисна, милиционер атана, Алибег хутахна.

Криминалистри, експертри авунвай ахтармишунрал бинелу хъайитІа, Алибега табзавачир, -фикирзава силисчиди. – Иридан зураз хъыз ам Жабиран патав фена, бутылка хъивегъиз, ихтилатар ийиз, мумкин я, сятдилай гзаф вахт фена. Муъжуьдалай алатайла ам къатІ хкиз фена. Хъванвай итим тир, рекъе гьалтайбурухъ, туьквенчидихъ галазни рахаз ада са сят къван ракъурна. Криминалистри тестикъарзавайвал, Жабир йифен сятдин цІудаз кІвалахайла куьтягъ хъана.

Гъабиба трубка къачуна, Къардашаз зенг авуна.

- Салам, Къардаш стха, цІийи ксар майдандиз акъатнава. Хуьруьн туьквенчи Межвединавай Алибег лугъудай кас 11-июлдин йифиз вичин патав мус атанатІа чира. Клубдин директордивайни хабар яхъ. Вичиз гъа йифиз куьчейрай вуж акуна лагъ.

- Хъсан я, юлдаш капитан, зун гъавурда гъатна.

- Ваз мад алава яз гъатай делил-затІ, ван хъайи-тахъай авани?

- За Гъамидуллагъан мехъерик Зейнединахъ галаз ккІай ва гъилегъар къур касдин тІвар, адрес чирнава, кхъихъ.

- Аферин, аферин, пака зун Дербентдиз фида.

- За ваз са сятдилай вири чирна, зенг хъийида, юлдаш капитан.

- Лап хъсан, дуст-кас, пара сагърай вун. Гъелелиг.

- Гъелелиг.

Экспертизадинни медицинадин анализрин нетижаяр тажубардайбур тир. Пудни агъудин эсердик къенвай. Пелехъди къванцел алуькнавайдаз ухшар Жабирни. Гъабиб патал са шаклувални амачир. Дустариз мукъуфдивди инад къунва. Гъа чпиз чидай касди. ТахъайтІа, Жабира течирдахъ галаз гъасятда ички хъвадачир. Къанлуди улам гуьзлемишзавай, Алибег тефенайтІани эрекъдин гуьгъуьниз, Жабиррав маса жуьредин къиникъ агакъдай. Амма ам гъа къанлудиз кІанивал хъайи хъгинди я.

Жабиран хесет, амалар чизвай ам зегъерламишнавай эрекъни гваз атана, Жабирахъ йиф кечирмишзавай кас галаз акурла, вилив хуьз акъвазна. Алибег алатнамазди, ада вичин чІулав кар авуна. Вуж хъурай ам? Са рахунни алач, хуьруьнви я. ЯтІани пака Дербентдиз фена кІанда. Нивай лугъуз жеда, белки... Гила акъалтнавайбурай акъат тийизвай аламатар авайди туш. Белки, а дербентвиди, вичи гъилягъ къурвал, дустарин къилиз яд чимна жеди?

Чарар-цІарар сад-истихъ ийиз генани вахт фена. Къардашани зенг хъувуна. Алибега авур ихтилатар тестикъ хъана. Гена хъсан, и язухдик тахсир квачирди. Пака экуьнахъ ахъай хъувуна кІанда кас, – вичи-вичиз лагъана силисчиди.

Дербентдиз финини Гъабибаз силис вилик тухудай делил жагъурнач. Дустари мехъерик гатай касни адаз акуна. Роберт «КамАЗ» автомашиндин иеси, къенивал квай, дуьзгуьн хизан авай жегъил итим тир. Мехъер, вич гатайбур рикІел хкайла итимдик ажугъ акат хъувуна.

- Абур халис чакъалар я, – лагъанай ада. – Руфун, гуьзуь ацІайла, къув ядай. Дуьз лагъ, абур пудни къенвайди яни?

- Эхъ.

- ИкІни жеда къван. Валлагъ, ягъаз кІанзавач, – язух чІугвадай жуьреда лагъана Роберта. – Вуч лагъайтІани, гъахъвал авайди я. Чибуру лугъудайвал, чпелай фейибур гьалтна абурал. Гъа чи мехъерикни кІамай къван тІуьрдал,

хъвайидал бес тахъана, абуруз межлисдани шагъвал ийиз кІан хъана. Ахпа къал акъудна. КъварцІабандиз (межлисдин тІвал гвайди) сад вегъена, чнани абур къуна межлисдин майдандай акъудна. И кар хуш тахъай гадайри, сивяй пухъ чкІиз, кукІунрик къил кутуна.

- Вуна «куън за са-сад рекъида» лагъана гъилегъар къуналдай.

- Эхъ, къунай. А чІавуз заз пис хъел атанай. Захъ хъсандиз абурун гъутарни галукънай, зани, гъелбетда, абуруз жуван гъутарин дад чирнай. Валлагъ, юлдаш капитан, а гъилегъар иниз хтайла, кІвалахдив эгечІ хъувурла, рикІелайни ахлатна. Гъанлай инихъ зун хуъруъзни хъфейди туш.

- Гила лагъ, июлдин 11-числодиз вун гъинавай?

- 11-июлдиз? Арбе жезвачни а югъ?

- Эхъ, арбе.

- Зун парар гваз Москвадиз фенвай. Базардиз белижвидин кІуъбур авай челегар тухвана за.

- И делил ни тестикъарда?

- Юлдаш капитан, за жуван кхъирагда (книжкада) кІвалахдихъ галаз алакъ-алу вири месэлаяр къейд ийизвайди я. Жуваз кар-кІвалах, фу гузвай инсанрихъ галаз хуш рафтарвал хуъзвайди я. Ингъе, - Роберта кхъираг ахъайна, - ибур белижвидин телефондин нумраяр я. Зенг ая. Хабар яхъ. Ибурни за Москвада пар вахкайбурун нумраяр. Генани, ГАИ-дин постарилайни чир жеда.

Гъабибаз акунрайни, ихтилатрайни, гъалаба квачир сифетдайни чир хъанвай, кас михъи я, дустариз инад къунвайдини ам туш. ЯтІани, вичин фикир тестикъар хъувун патал ада Белиждизни, Москвадизни зенгер авуна. Рахай ксарни Роберта чпин кІуъбур Москвадиз тухвайди субутна.

Силисдин араба къарада акІизвай хътинди тир. Хкведай рехъди Гъабиба мефтІер кукІварзавай. Маодин, белки, вич-вичизни, руль хуъз тахъана, аватна жеде дагъардиз. Ибур агъу ганва къенва эхир. Жабирни Зейнедин. Чи криминалистрайни гъеле ам вуч агъу ятІа тайнари хъанвач. Меркездайни гъеле хабар хъувунвач. Яргъал физвай ахтармишунар. Вуж хъурай эхир икъван мукъуфдивди, са тІимил хъайитІани галкІидай гелер тун тавуна устадвилелди кар бажармишнавайди? Къеряй вахчур са бутылкадал анжах Жабиран тупІарин гелер алай. Гъа бутылка гваз атайдини тахсиркар хъун герек я. Вуж я ам? Белки, майор Падишагъ гъахъ тир жеде, бедбахтвилини дуъшуъшар я лагъана куътягъна кІанзавайди тир, уголовный делояр ачухни тавуна. Ваъ, юлдаш капитан, вун ягъалмиш хъанвач, на дуъз кар авуна. Делояр ачухна. Инсанар чиз-чиз къенва. Мердимазарар, чакъалар ятІани, хизанрин иесияр, уълкведин гражданар тир. Абурун чанариз къаст авунва. Абурун аялар етимриз элкъ-уърнава. Ваъ, и месэладай къил акъудна кІанда. Гъикъван четин хъайитІани. Гъикъван рекъера-хулера къекъвейтІани. Гъикъван кІани Аманата эхиримжи йикъара чинар чІурзаватІани. Гъа ихътин фикирдал атай Гъабиба рекъин къерехда авай заправкадал машин акъвазарна. Туъквендиз фена «Ричал» яд къачуна ва хзандин патав рекъе гъат хъувуна.

Дугъриданни, Аманата гъуълуъз чин чІурзавай. Ам виликдай чидай Гъабиб яз амачир. Нянин сятдин ирид тахъанмаз кІвализ хкведай. Аялрихъ галаз къугъвадай. Абуруз, вичиз кинердай, тавазвилердай, гуъгъуъл цици, шад ийидай. КІвалин крар тамамардай, чина хвеш, нур авай Гъабиб. Эхиримжи шумуд гъафте тир ам йифен къулариз хквез. Галат хъана. Аман атІана. Хуърек

хъинедай иштягъни авачиз. Хабар кърлани, «Квалахар къалин хъанва» лугъуз, куърелди жаваб гуз.

Итимдихъ жезвай дегишвилер акурла, Аманата гъатта фикирнай, ашна гъатнавай хътинди я Гъабибаз. Абуарар алай итим. Хъсан къуллугъчи. КІаник машин. Жибинда пул. Райцентрадани муштерида авай рушар, гъулерикай хтанвайбур, субайбур кІамай къван. Са йифиз лап геж хъайила, Аманат Гъабибал «хиве яхъ, на нин салаз пер язава?» лугъуз гъавалат хъана.

- Ви къил чІур хъанвани? – хъел атана Гъабибаз. – Ашна вучтинди я? Къерех-бужах вучтинди я? Пер язавай сал гъинавайди я?

- Бес ашна тахъайла, им вуч гъал я вал алайди? Им гъи вахт я вун кІвализ хквезвайди? Такъат амач. Яхун жезва. Чаз яб хъиязавач...

- Куътягъ, Аманат, къундармаяр туькІуьриз жува-жув ва зун гъелекмир. Ваз хъсандиз чизва, исятда зи гъиле гъихътин четин кІвалах аватІа. Къуд патахъай контроль тухузвайбурни ава. Силис лагъайтІа, са зеррени виликди физвач. ЦІудралди инсанар инжиклуни авуна, хабарар къаз, шак физвайбур я лугъуз, отделдизни хкана, югъ-къандавай цІийи делиларни, иштиракчярни пайда жезва, амма пуд итим къейи къанлудин гел гъатзавач. Вуна зал лагъайтІа, ашняр илитІзава, вавай куъмек кІандай чІавуз.

Аманатаз чизвай, Жуни хуьре пуд итим къенвайди. Вири района ван гъатнавай. Идалай гъейри, меркездай чкадал атай журналистри района тахъай хътин тахсиркарвиликай къати рангар, кухтунар, алаваяр галаз макъалаяр акъуднавай. Телеканалрай репортажар ганвай. Гъа са вахтунда къайдаяр хуьдай, силисдин органрихъ итимар къиникъин дуьзгуьн версиярни авач, лугъуз малумарзавай.

- За вуч куъмек гуда ваз, йифен къулариз хквезвай, экуьнахъ мад катна хъфизвай. Аялар «дах, дах гъинва, мус хкведа?» лугъуз чІалал атанва. Валай гъейри, мад а силис тухудайбур авачни?

- Ава, ава, зи цуькведан. Гъабурни машгъл я, амма зи жавабдарвал артухди я. Кар ана ава хъи, нетижа арадал къвезвач.

- КъвезвачтІа, агала, куътягъа ман.

- Ай, машаллагъ! Вунни гъа чи опер хъиз рахазва, – хъуьрена Гъабиб. – Ваъ, зи ширинди, и дело зи пешекарвал ахтармишзавай, чи гележег тайинарзавай имтигъан я. Эгер за къулухъ чІугуртІа, и дело эхирдал къван тагъайтІа, зун ваз гъакъван дакІан и дагъда капитан яз амукъда. Вуна сад-къве вацра зи геж хъунар, галат хъунар эха, чин чІурмир, хъвер ая заз. Зи заланвилер, галатунар алуда, гъа им заз ви патай еке куъмек жада. Вуч авуртІани, за тахсиркар къанлу жагъурун лазим я. Маса рехъ авайди туш, зи кІаниди. – Гъабиба Аманат вичин къужахдиз чІугуна ва са аксивални тийизвай адаз туьмериз гатІунна.

Журналистрикай рахайтІа, абур райондиз цІийи-цІийибур къвезвай. Бал-кІандин лакунал къуд патахъай алтІушдай бувунар хъиз. Бязи вахтара къвез, силисчийрин кІвалахдиз маниивални гуз. КІелдайбурун, телетамашачийрин итиж хкажун патал журналистри герексуз азадвилеризни рехъ гузвай, тайинвал авачир, делилламиш тавунвай версияр раижзавай. Абурун гафарай, къейибур къисасдин къурбандар я, къисасчярни са шумуд авай. КъетІивилелди тестикъарзавачиртІани, жунихуьруьнвийрин къиникъар абуру буржуна

къачур еке пуларихъ, дишегълийрал писликвал гъунихъ, чкадин инсанриз чеб таканар авунихъ, Дербентда кІвалахдайла ксар кьиникьихъ ва тарашчивилел машгъл хъунихъ галаз алакълалу хъун мумкин я лугъузвай.

Журналистрин къундармайри чпин алчах кар авуна. Райондин милициядин, силисдин отделрин начальникри, прокурорди уголовный делодихъ галаз алакълалу вири къуллугъчияр кІватІна ва абурун кьилел ракъ регъвена.

- Шумуд гъафте алатнаватІа килиг гъа, куьн гилани жигъирдин кІвенкІвел алама, – чин чІурна рахана прокурор. – Гъар юкъуз чаз меркездай зенгер ийизва, кьейибурун хизанри къез истемишзава, чаз лагъайтІа, гудай жаваб авач. Гъикъван абур «силис давам жезва?» лугъуз чалай алудда? Куьне кІвалахзавайди яни, тахъайтІа, кьеэбрал къугъваз вахтар акъудзавайди яни?

- Хъсан я, валлагъ, – рахана милициядин начальникни, - журналистрин къуд-вад версияни малум я, квехъ гъич садни авач.

- Авайди вуч я, къисасчидин кар я, – алай чкадила гъф куд тавуна акъвазиз хъанач Гъабибавай.

- Къисасчидин кар я, – тикрарна Гъабибан гафар прокурорди, – вуж я а къисасчи? Вуч, вуж патал вахчуна къисас? Силисдин цІил лап яргъи хъанва, ам куьне куьруь мус хъийида? Нетижа, нетижа кІанзава чаз, ам квехъ авач. ИкІ хъайитІа, чун садни къуллугърал аламукъдач.

- Эхъ, эхъ, – тереф хвена адан силисдин отделдин начальникдини. – районда хъайи залан са тахсиркарвални дуьздак акъудиз алакълал лугъуда. Вуч кумекар кІанзаватІани лагъ, вири гуда, анжах тахсиркар жагъура.

Чехибуру са-са къуллугъчи къарагъариз, делодиз талукъ яз ада вуч ийизватІа, квел машгъл ятІа, хабарар къуна, теклифар гана, веревирдер авуна. Гъабибан чІехида лагъай «белки, къисасчи дишегъли я жеди» фикирни гъатна бейнида. Ада французрин “шершэ ля фам» (дишегъли жагъура) мисални рикІел хкана. Дишегъли. Дугъриданни, вири кьиникъар дишегълидихъ галаз алакълалу ятІа? Пудани папар гатазвай, абуруз югъ къалурзавачир. ДатІана хъвазвай. Хуьруьнвийрихъ галаз къалар акъудиз, хизанарни кваз такІанарзавай. Агъу гана, къена. Дишегълияр. Абурун фендигарвилехъ галаз къведайди авайди тушалда. Ажугълу дишегълийрин къисасни мусибатдинди жедайди ялда. Вучиз за икъван гагъда и терефдикай фикирнач? КІвализ хъфидай рекъени и фикир адан бейнидай акъатнач.

Машиндин таниш сес хъайи Аманат айвандин дакІардал фена. Я е, итимдин машин я. Яраб пака рагъ гъи синехъай къведатІа? – хуьрез-хуьрез рахана вич-вичив дишегъли. – Ам тадиз гъаятдиз эвичІна. Чизвай, Гъабиб кІвализ, аялриз суьрсет гвачиз хкведач. Хуьруьн туьквенрихъ жуваз кІани шей къачудай, хкъадай мумкинвилер авачир, гъавилай итимди хизан, аялар ара-ара шадарзавай. Варцяй экъечІнамазди Аманат рахана.

- Вун кье вуч фад хтана?

Папан гафарик айгъам квайди къатІай Гъабибни къулухъ акъвазнач.

- Фад ятІа, элкьвена хъфидани? – итим рудихъ физ акур Аманатаз рикІивай хъана.

- Акунани, акунани, ваз зарафатарни чизмач, – дишегъли итимдин вилик атана. - Вун за гъар са легъзеда, сятина гуьзетзавайди я. Вун авачирла заз и хуьрни, дереярни, гегъенш чІурар, тик дагъларни дарзавайди я. Вун гъиниз хъфида зи... – къуншидин варци ван авурла дишегълиди мецел атанвай ме-

гърибан гаф туькъуьн хъувуна ва ам багажникдал фена. Анай пакетар вахчуна, итимдизни «хъша» лагъана, гъаятдиз гъахъна.

Гъабиба вичиз цаварилай ракъурнавай аманат хътин Аманат хъфей варциз тамашиз шадвилин хъверна. Ам гъахъ я, бейкефвилер, наразивилер, дарихвилер захъ галаз, хуьруьн яшайишдихъ галаз алакълубур я. Зун геж хъунинбур, кIвалахал яргълди аламуькунинбур. Вучда, вучда, кIвалахди гзаф вахт къакъудзава.

Аялрихъ галаз кIамай къван къугъвана, хуьрекни тIуьна, бицIекар секинарни авурдалай гуьгъуьниз Гъабиба папакъай са гъихътин ятIани куьмек кIанз ихтилат кудна.

- Зун кIеве гъатзава, масанди, сакIани тахсиркардин гел жагъизвач. За сифте фикирнавай, регъятдиз дело эхирдал тухуда, къанлуяр жагъурда...

- Шаклу са касни гъатнавачни?

- Гъатна, амма абурук тахсир квач. Къени зун шаклу садан патав фенвай, гъамни михъи яз жагъана. Вуна гъикI лугъуда зи авай сад, белки, итимрин чандиз къаст авунвайбур дишегълияр я.

- Дишегълияр?

- Эхъ мун, дишегълияр. Къейи пудни нягъскарар ялдай. Чпин папарни истисмарзавайбур. Белки, гъа папари, гаф-чIал садна, кар къуна абуруз?

- Исятда тежезвай крар авани, я итим? Гъа чи патарани чпин итимар къейи дишегълияр хъана. Шегъерра ахътинбур мадни гзаф ава. ДатIана итимрин зулумдик квай дишегълидай вуч хъайитIани акъатун мумкин я.

- Чна икъван гагъда дишегълияр къелемдиз къачунвачир.

- Гъабиб, яб акала, пуд итим санал рекъидай, абурулай къисас вахчудай себеб чириз алахънани вун?

- Себеб? Гъелбетда, веревирдер авуна, амма квел акъваздатIа чир хъанвач.

- Себеб заланди, туькъуьлди, намусдик хкIадайти хъун лазим я. Куьлуь-шуьлуяр патал ахътин инад къадайти туш. А пудани я хуьре, я къуншийрал гъалализ тежедай са угърашвал авуна, гъавилай серфе гъиле гъатайла, туьтуьхдилай къуна.

- Вуна дуьз лугъузва, зи акъулла дуст. Итимар кукIун, бурж вахкун тавун са акъван къисас вахчудай себебар туш. ЦIийи къилелай силисар хутахна кIан жеда.

- На лагъайвал, ширинди, къулухъ элкъведай ихтияр ваз авач, силисдайти вуна къил акъудун герек я. Анжах вуна, масадбуру ваъ! - лагъана Аманата итим вичелди чIугуна. Адаз теменарни гуз эзберна. - Валай алакъда, зи ширинди, алакъда...

Меркездин медэкспертизадай рекъе хтур делилри Гъабиб Аманата вичин къиле тур фикирдихъ бине авайдахъ агъурна. Пудни зегъерламишнавайди тестикъар хъувуна. Зейнединни Жабир зегъердикди къенвайди чкадин криминалистдини тайинарнай, амма Маодинни? Къанлуди ишлемишнавай агъудайни бегъемвилелди къил акъудиз хъанвачир. Кхъенвайвал, агъу зегъерлу векъер-къаларикай гъазурнавай. Зейнединаз раб янавай, муькуь къведа хъвайи эрекъдик зегъер кутунвай. Де лагъ, аламат тушни?! Пудни са юкъуз. ГъикI? Ни? Агъу гъинай жагъурна? Кар алай суалар. Абуруз жавабар жагъурна кIанзавай. Тади гъалда, тахсиркар яргъариз кат тийидайвал, вичин амай гелер хъайитIани квадриз агакъ тийидайвал.

Гъабиб сифте нубатда Анварахъ илифна. Адавай мехъерин диск къачуна, адаз килигна. Мехъерин иесидивай Маодинахъ галаз суфрадихъ ацукънавай-бур вужар ятIа чирна. Гъабурузни эверна, хабарар къуна. Шаклу кас акунач. Бес агъу квай эрекъ адаз гъина, ни гана? Авария хъайидалай къулухъ? Бажа-гъат. Анжах хуъруз хъфидай рекъе адал са вуж ятIани гъалтна. Гъа къисасчи ва гъатна адан къармахра. Маодина ам акъадарни авуна жеди мотикдал, хуъруьнви ва я чидайди тирвиляй. Им вуж хъуй, икъван амалдарди, хабардарди, са юкъуз вичин ажугъдин цIай рекъиз, туъхуъриз алакъайди? Ваъ, адахъ куъмекчиарни хъун мумкин я. Куъмекчи авачиз ихътин крар алакъайди туш. Хуъряй, хуъряй жагъурна кIанда тахсиркар.

Силисчидин бейнида фикирар ракетадин йигинвилелди дегиш жезвай. Жуни хуъруз хтайла ам Алистанан патав фена. Белки, адав са хуш хабар жен лагъана. Ваъ, гъатнач. Гъабиба къатIайвал, кавхадик са гъихътин ятIани наразивал квай. Диндирмишайла, лагъайвал, газетриз акъатнавай къундармайри къейбурун иесиярни, жемятни ажугъламишнавай. Кутазвай тахсирар мусибатдинбур тир, амма делилар, шагъидар, абуру зулум авур ксар авачир. Ихътин татугай гъаларин тахсиркарарни милициядин работникар яз гъисабзавай, чпив гъиле-гъил аваз къейбур вахкун тавур, эл-адетдивди кучукиз вугун тавур. Гила пуд дуст гъей-гавурриз элкъуърнава, хзанарни такIанарнава, бязибуру абуруз саламни вахкузвач.

- Гъа ихътин гъалар ава ман хуъре? – хабар къуна Гъабиба.

- Эхъ, суши. Къунши хуъерин агъалиярни чибуруз чап-чап килигзава.

- Абуру чпиз гъикI кIандатIани тамашрай, дуст-кас, ваз за лугъуда, пуд дустни агъу гана къенва.

- Жеч я кас? Агъу ганва пудазни?

- Эхъ, валлагъ. Вуна заз лагъ, Алистан стха, ваз куъ хуъруьн мулкар хъсан чидани?

- Эхъ, яда, гъвечIи чIаваалай ваз инра чна гъикъван цIингавар ягъайди ятIа чидани.

- И куъ дагълара, чIурара зегъерлу векъер-къалар авайди яни?

- Авайди ялда. Чехибуру, «зегъерлу хъчар тIуьна малар гиликъна» лугъудай ихтилатар ван хъайиди я заз.

- Хуъре векъер-къаларай къил акъудзавай кас авани?

- Гъелбетда, яда. АтIа чи Шагъбиче къари. Адан векъерин дарманрин дад такур кас хуъре амайди туш.

- Ша, чун адан патав фин ман.

- Вучиз яда? Вун начагъ яни?

- Ваъ гъа, хзан сагъ хъайиди. Заз адавай чирна кIанзавай месэла ава.

- ГъакI лагъа ман, чан мукъва-къили. Ша, фин, акI ятIа, – лагъана Алистан столдихъай къарагъна.

Шагъбиче къариди итимар хушдиз къаршиламишна ва милаимдиз сес акъудна: «Вазни Алистан, зи дарманар герек атанвани?» Ада са хъверни авуна.

- Заз ваъ, Шагъбиче хала, и чи мугъмандиз вахъ галаз ийидай са суьгъбет ава.

- Суьгъбет? Захъ галаз? Вун вуж я, я чан хва

- Зун Гъабиб я, силисчи.

- Силисчи я ман. Ванер хъана зазни. Хъсан крар туш абуру. Гъатначни квез чи итимар хиритIай зулумкарар?

- Гъеле гъатнавач, диде, амма чна абур жагъурда. Диде чан, гъа и карда чаз ви куьмекни герек атанва.

- Зи куьмек? – къари лап мягътел хъана.

- Эхъ, диде, ви куьмекни. Ваз чи дагълара экъечІзавай вири векьер-къаларин, цуькверин метлеб, хъсан-пис чизвани?

- Чи чІурара авай гзафбур чизва.

- Абурук зегьерлу векьер квани?

- Авайди я, чан хва. Куь абур куьз я?

- Вуна лагъ диде чан, абур тІуърла инсан рекъидани?

- Мумкин я, чан хва. Агъу я къван. Жузун айиб тахъуй, чан хва, на зегьерлу векьерикай вучзава?

- Чан диде, кар ахътин чкадал атанва хъи, итимар векьерикай гъазурнавай агъу гана къенва.

- Пудни? – дишегълиди тІуб сарак тухвана. – Я Аллагъ, вуна хуьх чун иблис инсанривай. Ай Аллагъ, ам вуж хъурай ихътин зулум авурди кесибриз?

- Эхъ, чан диде. Зегьерлу векьерал тІварар алайди яни?

- Я чан бала, я. Сафра хъач, Пехърен вил...

- Ви патав гъа векьерикай хабар къаз атай кас-мас хъанатІа?

- Ваъ, чан бала, зи патав атайди хъанач. Вай, вай Аллагъ, – лугъуз къариди вичиз ван хъайи хабардал мадни тажубвалзавай.

- Валай гъейри, векьерин сирер чизвай ксар авани хуьре?

- Бес Сакит вуч я. Адаз завайни, заз гъадавайни хейлин векьерин, цуькверин метлебар чир хъана, хва. Ада гъар каникулриз векьер-цуьквер кІватІзавайди я, зазни гъизвайди я.

- Хъсан я, диде, хъсан я, пара сагърай вун.

- Квез сагъвал гурай, квез, чан хваяр, чи рагъ фадлай усанвайди я.

Хъфидай рекъе итимри ихтилат давамарзавай.

- Сакит вуж я?

- Муаллим, пара къени кас я.

- Биологиядин муаллим яни?

- Ваъ яда, англичан я.

- Инлис чІалан муаллим.

- Ун, яда.

- Экспертизадин пешекарар ягълмиш хъанач. Зегьерлу векьерикай агъу гъазурна. Алистан стха, хуьре и кар алакьдайди вуж хъун лазим я?

- Чидач валлагъ, яда. Авайвал лагъайтІа, Сакит муаллимди чайдин векьер, дармандин цуьквер кІватІзавайди я. Амма ада ахътин кар авун мумкин туш. Я а гадайрихъ галаз адан алакъаярни авайди тушир.

- Маса ксар духтурар, биологар, химикар...

- Чи хуьре авайди са медсестра я.

- Вуж я ам?

- Маодинан паб.

- Маодинан паб?

- Эхъ мун.

- Ам кІвалахал алани, тахъайтІа...

- Акурди я заз къе, ала.

- Хъсан я, фида чун адан патав.

- Яда, вуна гьам я лугьузвани?
 - Ваъ, гьелбетда, амма низ чида.
 - Вичин хъивегьбег кьинни авурай, атIа кьейхваяр адан кьез герек тир? – Алистан дикъетдивди Гьабибаз килигна.
 - Чидач валлагъ, дуст-кас, пара сирлу кар хьанва им. Вун мад жуван кьай-гъуйрив эгечI хъия, зун медсестрадин патав фида.
 Кабинетдиз силисчи атана акурди дишегьлидик са куьлуь хьтин гьалаба акатна. Гьабиба салам гана ва дишегьлидивай 11-июлдин югъ экуьнин кьилелай рикел хкун тIалабна.
 Касди я наразивал, я бейкефвал кьалурнач, цIиргьинихъ галай хьиз, ахъайна. Лацу халат алай дишегьлидихъ яб акалзавай Гьабибаз ачух тир, и дишегьлидик са тахсирни квач. Гьавилай ада суал гана.
 - Индира вах, гьа чIулав вакъияяр жедалди вилик вавай шприцар маса кьачур ксар хьанани?
 - Ваъ, абурукай кьачуна вучда кьван, вири рапар ягъиз зи патав кьез хъайила.
 - Гьамни гьахъ я. Мад са месэла ава, Индира вах. Маодинал гьа юкьуз алай парталар гьинава?
 - Итим амачирла парталрикай вучда кьван, чебни патар-патар хьанвайбур?
 - Абур чаз герек кьезва. Экспертиза авуна кIанзава.
 - Эгер кьариди гадарнавачтIа, пакетда аваз амукьун лазим я.
 - Вун гьикьван инжиклу хъайитIани, кье абур гьана кIанда, – лагьана Гьабиба.
 - За фена, исятда тамашда.
 - Инжиклу жемир, чан вах.
 - Ваъ, ваъ, за геждач...
 Лагьайвал, ам фад хтана, пакетни гваз.
 Медсестрадивай Гьабибаз цIийи са делилни гьатнач, амма кар алайди, паб шаклубурун сиягьдай акьатна. «Гила гьиниз?» – суална вичиз силисчиди. – Зейнединан кIвализ, – вахкана жавабни.

КьатIама

Тамашият

Абдуселим ИСМАИЛОВ,
Дагъустандин халкъдин писатель

МЕГЪРИБАН

(Къуд пердедикай ибарат къедеда)

ИШТИРАКЗАВАЙ КСАР:

КЕРЕМАЛИ – эгъли итим
МЕГЪРИБАН – эгъли дишегъли.
САЛАМОВ – алим- философ
МАЭСТРО - композитор
ХУРАЕВ – субай итим, коммунист
ИЕРА - манидар дишегъли
ЛУАРА - студентка
КЪУНШИ – абдал
АЛИГАРХ – Мегърибанан езне
НАРГИЗ – Мегърибанан руш

САД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Авансегъне. Сад садан къаншардиз Керемалини Мегърибан къевеза. Мегърибана,
гагъ са къвачел, гагъ муькуь къвачел къецли ийиз, уф-чуфзава.

М Е Г Ъ Р И Б А Н.- Агъ, куьн акъудайбурун гъилер къуруй! Са ацукъдай
чка къванни авач. ХутГунна хъуьчуьк кутадани, вучда? Акурбуру вуч лугъу-
да? Э-эгъ, зун ина низ чизвайди я, я кас? Хъуьреда гъа... Хъуьруьрай чпиз...
Абур низ ахкван хъийидайбур я?..

К Е Р Е М А Л И (яргъалай гуьзетна агатиз). – Вуч дерт ава ханумдиз? Куь
адаз икъван азиат гузва?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Жуван маймахри. Кам вегъена къекъез хъжезмач.
Къачумир лагъанай за рушаз. Ваъ, лагъана. Хуьрай иниз алаз атай чивекар
алукнаваз вичи зун куьчедиз акъуддач лагъана. Рики къабулдач лагъана.
Галаз фена базардал, са къадар пул гана, къачуна и къарасар хътинбур. Ита-
лидинбур ялда. Базарда къвачериз къадарзаваз акурди тир. Гила, тупар

гъакъайла, дабанар гъакъ тийиз, дабанар гъакъайла, туплариз чка тежез, зи маймахар дабакъ хъанва. Я Аллагъ, ихътин къулайсуз затлар акъуднавай куь гъилер дабакъ хъурай!

К Е Р Е М А Л И. – Хуърйя иниз алаз атай чивекар лагъанайни вуна? Чи-
векар къулай тир, гъелбетда.

МЕГЪРИБАН. – За лугъузвайдини гъам тушни бес...

КЕРЕМАЛИ. – АкI хъайила, вун хуърйя я ман? За лугъузва эхир, и ше-
гъерда икъван иер, абурур, буй-бухахар авай, икъван ихтилат-суьгъбетдал рикI
алай дишегъли аваз, заз такуна гъикI амукъна?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. - Эхъ, зун хуъруьн эгъли я, рушални езнедал кыл
чIугъаз атанва.

К Е Р Е М А Л И. – Хуърерани и вун хътин дишегълияр амайди яни?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Тахъана, гъиниз фида абур? ЧIана квез хъиз шегъерра
яшамиш жедай бахтар чаз авач.

К Е Р Е М А Л И. – Ам лап регъятдиз жедай кар я хъи.

МЕГЪРИБАН. – Лагъана вуна. Зун низ герек ава и шегъерда? Са югъ, пуд
югъ хъана, рушазни, езнедизни ина акъвазна кIамукъдач.

КЕРЕМАЛИ. - Ваз кIанзавани шегъерда акъвазиз?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Чидач, валлагъ. Руш хъфимир лугъуз алахъ авунва зал.

К Е Р Е М А Л И. – Дуьз кар ийизвайди я ада. Акъуллу руш я ам.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Руша гъакI лагъаналди, вуч туькIуьзва къван? Зун
шегъерда акъвазунихъ са метлеб кIандачни бес? Хуър-кIвал гадарна, завай
ина акъвазиз жедани?

К Е Р Е М А Л И. – Вучиз жедач къван? Зани ваз чи шегъерда акъваз лу-
гъузва.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Вун вуж я къван, заз акъваз лугъуз?

К Е Р Е М А Л И. – Зун - Керемали. Вун вуж я?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Зун - Мегърибан.

К Е Р Е М А Л И. – Пара иер тIвар я. ТIвар алайди вич къван.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Ви тIварни писди туш.

К Е Р Е М А Л И. - Зунни писди туш. Аквада ваз.

МЕГЪРИБАН. – За вучда вакай акуна?

КЕРЕМАЛИ. – АкI лугъумир, белки зун ваз бакара къведа жеди. КIвачер
ихътин башмакъра туна вун гъиниз къван фида?

МЕГЪРИБАН. – АлукI хъийидач за абур.

КЕРЕМАЛИ. Жузун айиб тахъуй, вахъ хуьре итим авани?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Итим рагъметдиз фена дуьз цIикъвед йис я. КЕ-
РЕМАЛИ. - Женнетэгъли я ам, заз чиз. Ихътин дишегълидихъ галаз уьмуьр
тухвай касдиз жегъеннем къалурич.

МЕГЪРИБАН. – Я, валлагъ. Заз адакай са писвални акурди туш.

К Е Р Е М А Л И. – Зунни, гъа вун хъиз, тек я. Зи пабни къена дуьз гъакъван
йисар жезва.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. - Гзаф пис кар я къуьзуь къилихъ тек амукъун.

К Е Р Е М А Л И. – Эхъ. Такурай а югъ садазни.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Аллагъдин къадарар я, чавай вуч ийиз жеда?

К Е Р Е М А Л И. – Чавай жедайди са кар я: гъа жув хьтин сад жагъур хъувуна, амай уьмуърда сада садан рикликай хабар къун.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Гьинва ахьтин инсанар? Вири ягъанат ийиз гъазурбур я.

К Е Р Е М А Л И. – Вири жеч. Чалахъ туштIа, ша, мугъман хъухъ вун заз.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Течир инсандиз?

К Е Р Е М А Л И. – Чир хъайиди вуч я. Вун Мегърибан я, зун – Керемали. Вахъ и шегъерда рушни езне ава. Захъ – касни.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Вахъ касни вучиз авайди туш?

К Е Р Е М А Л И. – Вун дуьз гъавурда акъунач - гадайринни рушарин буба я-е зунни... Амма абур маса шегъерриз акъатнава. Элкъвена кхвен хъийидатIани чидач. Са рахадай-луькIуьндай касдихъ рикI дарих я. Ингъе, цавай эвичIайди хъиз, дуьшуьш хъана, вуна зи дарихвал алуднава.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. - Завай ви рикIин дарихвал алудиз жедани мегер?

К Е Р Е М А Л И. – КIан хъана хъуй...

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Вуч кIан хъана хъуй?

К Е Р Е М А Л И. – Эгъ, за ваз вуч лугъун? Зун сада садан рикIин дарихвал алудуникай рахазва.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – И яшариз акъатна, гъабур жедай крар яни?

К Е Р Е М А Л И. – И дуьньяда тежедай крар авайди туш, кIанзавайди чи меслят я.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Кутугнавач эхир. И яшариз акъатна...

К Е Р Е М А Л И. - Бес яшар хъанва лугъуз, чун чан аламаз суруз фидани?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Ваъ, я кас, зид акI лугъун туш. ЧIана гъар са яшариз чпин абурар авайди я.

К Е Р Е М А Л И. - За вун ахьтин чкадиз тухуда хъи, ви рикIелай а гафар ва хиялар михъиз алатда.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Герек туш заз вуна тухудай чка.

К Е Р Е М А Л И. – Пашман жедач вун.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Гъич фикирни ийимир.

К Е Р Е М А Л И. - АкI зун вахъ гелкъведа хъи... Ахьтин кеф-кефият за ваз къурмишда хъи...

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Ваъ, ваъ, ваъ! Абур чаз кутугнамай крар туш. Гъич раханни ийимир. Айиб тушни? Акурбуру, ван хъайибуру вуч лугъуда?

К Е Р Е М А Л И. – Вуч кIандатIани лугъурай чпиз.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Тахъана ваз вуч ава.

К Е Р Е М А Л И. – Яб це заз: вун - субай, зун - субай... Чаз Аллагъди вичи вири ихтиярар ганвайди я!

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Кутугнавач эхир.

К Е Р Е М А Л И. - Субайвиляй ийидай крар вири кутугнавайбур я. Субайвал къий!

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Къий, эхъ! Амма заз вун сифте сеферда аквазвай инсан я эхир.

К Е Р Е М А Л И. – Гилан девир гъахьтинди я, я женнетэгълидин руш. Тади квай, йигин ва къизмиш... Девирдиз килигайвал чнани авуна кIанда: акуна - рахана, рахана - туькIвена...

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Куьчедал?

К Е Р Е М А Л И. – Куьчедал вучтинди я? За вун ахьтин чкадиз илифарда хъи, Мегърибан. Ваз гъич садарани такур хьтин, ви тIвар къван иер чкадиз.

Пачагърин папариз кутугнавай. Ангъе машин, ингъе вун - зун а женнетдин багъдиз физ рекъел алайди я.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Чидач, валлагъ.

К Е Р Е М А Л И. – Къве рикъин жемир. Ша, фин, лагъ, вазни регъят жеда, зазни.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Зун вердиш туш эхир ша лагъай чкайриз физ. Фейитани, ана зи рикъ са куьнихъни галкИдач. Пенкъна хъиткъинда ам.

К Е Р Е М А Л И. – Бегенмиш тахъайтIа, за вун гъа и машинадаваз вуна лагъай чкадал ахгакъар хъийида. Бегенмиш хъайитIа, вуна заз амай вири уьмуьрда хийир-дуьа ийида.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Чидач, валлагъ...

К Е Р Е М А Л И. – Гъайман, ваз захъай кичIезваз тахъурай гъа?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Бес кичIе жедачни? Вун эркек я, зун диши. Исятда тийизвай, тежезвай вуч ава? Тимил крар гъызвани дишегълийрин къилел.

К Е Р Е М А Л И. – Зун хътинбуруни?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Вун гъихътинди ятIа, заз гъинай чида?

К Е Р Е М А Л И. – Чир жеда ваз. Акъваз садра. Заз вавай кIанзавай затIни авач, халадин руш. Захъ вири авайди я: кIвалерни, дачани, хъсан пенсияни, гъуьрмет-хатурни... Вири аквада ваз. Пашман жедач вун. Де ша, ацукъ машинда. Регъуь жемир жув авай гъалдикай. Вуна лагъайвал, и шегъерда таквадай, тежедай са карни авайди туш. Гъалтда са мердимазардал... Ихътинбур кIвачерал алаз, вун гъиниз къван фида? ХутIунна кутур хъуьчIуьк.

М Е Г Ъ Р И Б А Н (*туфлияр хъуьчIуьк кутуна, гуьгъуьниз физ*) – Чидач, валлагъ. Акурбуру, ван хъайибуру вуч лугъуда?

К Е Р Е М А Л И. – ЗатIни лугъудач. Чал пехилвал ийида...

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Чидач, валлагъ...

Абур фида ва перде ачух жеда.

КЪВЕД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Хъсан кIвалерин вилик безетмишнавай гъаят, багъ, къулай куьсруьяр, шегъердин дачадин вири шартIар галай чка.

К Е Р Е М А Л И. – Ша, азиз мугъман, ша. Ви мясерар алачир кIвачериз зун къий. Ви къецIил кIвачер галуькзавай рекъериз зун къий. Вуна зи мулкаризни тавханайриз вегъезвай камариз зун къий...

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Регъуь ийимир вуна заз. Айибда ван хъайибуруни...

К Е Р Е М А Л И. – Субай къве инсан чеб чпив гуьруьшмиш хъанва лугъуз?

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Гуьруьшмиш ваъ, дуьшуьш хъанва лугъуз.

К Е Р Е М А Л И. – Айибдайбуру айибрай... Зун абурухъай кичIе хва туш. Жув гъихътинди ятIа, зазни чизва, вири къуни-къуншийризни.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Тахъана ваз вуч ава.

К Е Р Е М А Л И. – Вун архайин хъухъ, Мегърибан. Им гъич садазни таквадай, садазни ван текъведай чка я.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. Ай, ахмакъ зун. Бес ихътин чкадиз къведай дишегъли жедачни? Зун кас галачиз куьчедиз акъудмир лагъанай за рушаз.

К Е Р Е М А Л И. – Гаф авач ви рушаз. Ада ви чIалаз яб тагана лап вижевай кар авуна.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Чирда за адаз кІвализ хъфейла.
 К Е Р Е М А Л И. - Яраб ам заз и шегърда чидай дишегъли туш жал?
 Вичелай акьуллуди жеч дуьньяда. Дидедал атайди я, гьинвачтІани.
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Дидедал татурай, я кас. Дидедиз акьул аватІа чидани?
 Акьул авайди хъайила, сифте сеферда аквазвай итимдихъ галаз иниз къведани?
 К Е Р Е М А Л И. – Чара аваз туш хьи, я Мегърибан. Субайвал гъахътин
 затІ я ман. Къий ам!
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. - Ван хъайибуру вуч лугъуда?
 К Е Р Е М А Л И. – Вуч кІандатІани лугъурай... *(Манидал элячІда)*
 Зун лугъудай гафарихъай
 КичІеди туш, кичІеди.
 Гъахътинди яз хайиди я
 Дидеди зун, дидеди.
 Субайвал къий, рахун-луькІуьн
 КІан я мукъва-чарадав.
 Белки вири крар туькІуьн
 Къе чи къведан арада.
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. - Крар туькІуьз, савдайрик кваз,
 Авач хьи чун базарда.
 Заз кичІе я садаз акваз...
 К Е Р Е М А Л И. - Авачни вун дидарда.
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. - Тахъана ваз вуч ава къван,
 Итим я, са тІвар къведач,
 Зун – дишегъли, кІула залан
 Акъат тийи пар жеда.
 К Е Р Е М А Л И. - КичІе жемир, я Мегърибан,
 Парцик зунни экечІда.
 Лагъ, къенин къав икъван хъсан
 Квелай чун къвед эгечІда?
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. - Зун мугъман я, Керемали,
 Ваз чида ви адетар.
 К Е Р Е М А Л И. - Ша, дадмишин сифте нубат
 Зи багъдавай няметар.
 Ша, Мегърибан, емиш, майва
 Булдиз ава зи багъда.*(Мегърибанан хъуьчІуькай къада)*
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. - *(Керемалидин гъил хъуьчІуькай хкудиз).*
 Зак гъил кямир, Керемали,
 КягъайтІа, за гъарагъда.
 К Е Р Е М А Л И. – Гъарагъ вучиз ийида, я чан Мегърибан?
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Заз чанни лугъумир.
 К Е Р Е М А Л И. – Бес рахадачни чун?
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Рахазни кІанзавач заз.
 К Е Р Е М А Л И. - ЯтІа, ша ацукъ и леледа. Сифте за вун эчІяда, ахпа
 вуна зун эчІяй.
 МЕГЪРИБАН. – Ваъ, ваъ, ваъ! Абур заз чидай къугъунар туш.
 КЕРЕМАЛИ. – Бес ваз чидай къугъунар гьибур я, я жейрандин шараг?
 МЕГЪРИБАН. – Жейрандин шарагни туш зун. Са къадар яшар хъанвай
 дишегъли я.

КЕРЕМАЛИ. – Я чан са къадар яшар хъанвай дишегъли, бес чна вахт гъикІ акъудда?

МЕГЪРИБАН. – Чун аял-куъялар, жегъил-жаванар туш хъи, я Керемали. Ахътин къугъунар чаз кутугнавани мегер?

КЕРЕМАЛИ. – Чаз вуч кутугнава бес? Шахматар, тІамаяр къугъвадани?

МЕГЪРИБАН. – Ваъ, ваъ, ваъ! Абурни заз чидай къугъунар туш.

КЕРЕМАЛИ. – АкІ хъайила, жув леледа ацукъ, за ваз манияр лугъуда. Рази яни? (*Мукъаятдиз гъил къуна*) Ша, ацукъ, халадин руш. Зун къекъечІда ви патавай.

МЕГЪРИБАН. – Вунни патавай къекъечІайла, за вуч ийида? Чун лалбай-къуш къугъвадани?

КЕРЕМАЛИ. – Агъ, ви мециз зун къий. Субайвиляй рикІ дарих тир къве кас икъван гуьлушан гатун юкъуз сад садал гъалтайла, къакъат хъийидани? (*Катна фена, леле эчІайиз эгечІда*).

МЕГЪРИБАН. – Ваз вуч аватІа чидани?

КЕРЕМАЛИ. – (*Ажеб гъиссер кваз*) Чидач, валлагъ.

МЕГЪРИБАН. – (*Кстахвал квай сесиналди*) ЧидачтІа, яб агала: - Зал ви ай-гъам квай ихтилатар гваз гъавалат жемир. Эгер жез хъайитІа, зун хъфида инай.

КЕРЕМАЛИ. – Вун ни аххъайда, я Мегърибан?! (*Аваздалди*)

Ич хъиз яру нуьгведин

Гъиле гъатай вун,

Ахкъуд хъийиз куьчедиз,

Ахмакъ яни зун?

МЕГЪРИБАН. – Ва! Ва!

КЕРЕМАЛИ. – Машинни амайди туш. Адаз за няниз хъша лагъанвайди я.

МЕГЪРИБАН. – Ва-аъ! Зун хъфидайди я. (*Аваздалди*)

Акъвазна хъуй, хурудай

Акъатда зи рикІ!

Жув къаз туна есирда

Жедач завай икІ!

Хъфида зун, хъфида,

Вавай къаз жедач,

Жув и течир чкада

Завай таз жедач.

КЕРЕМАЛИ. – (*Леледихъай къарагъна*) АкІ ятІа, за са зенг ийин... (*Яргъаз къекъечІна, телефондин трубкадиз*) Алле... Эхъ, зи ханум, агакънава чун. Анжах ви дидеди вич ина акъваздач лугъузва. Бегенмиш хъанва заз, хъанва! Лап гъа заз кутугайди я, амма ада къал акъудна хъуй, чидач, вуч ийидатІа. Эхъ, рахух жув адахъ галаз. (*Хтана, Мегърибаназ*) Хъша лагъана за машиндиз.

МЕГЪРИБАН. – (*Леледай къарагъиз*) Эхъ, хъфида зун. Ихътин кас авачир чкайра зи рикІ мадни дарих жедайди я.

КЕРЕМАЛИ. – АкІ хъайила, вунни зун хътин мугъманрал, ацукъунал-къ-арагъунал рикІ алай кас я ман?!

МЕГЪРИБАН. – Тахъана... Мад вуч авайди я дуьньяда? Зун рахун-луь-кІуьн, шадвал кІандай кас я, шит амалар - ваъ.

КЕРЕМАЛИ. – Гъа зун хъиз. Амма ваз итимрин межлис пара кІандани, тахъайтІа папарин?

МЕГЪРИБАН. – Абур вуч суалар я вуна гудайбур? Вун лап силисчи я хьи.
КЕРЕМАЛИ. – Икъван вахтунда жувахъ галаз риклин дарихвилер рекъи-
звай касдихъ галаз мукъувай таниш жез кланзава. Гъихьтин межлис ваз пара
бегенмиш я?

МЕГЪРИБАН. – Эгер ам шад межлис ятла, гъим хъана вуч я? Ниятар къени
итимрихъайни зун катдайди туш.

КЕРЕМАЛИ. – Валлагъ-ва-биллагъ, зунни гъахьтинди я. Акъуллу папарихъ
ялзавайди я зани.

МЕГЪРИБАН. – Жеч гъа.

К Е Р Е М А Л И. – Бес, бес!

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Ятла, я ман. За вун ахтармишун патал лагъай са гаф
тир. Итимрин межлисрив зи алакъа я хъунни авурди туш, я жедайдини туш.

КЕРЕМАЛИ. – Итимарни гъар жуьре я, халадин руш. *(Къужахламишиз
кланз)* Ваз зи хъсанвилер акуртла, зи ниятрин къенивал вуна къатлайтла...

МЕГЪРИБАН. – Агатмир зав! КъекъечI яргъаз! Хутаха зун гъа гъайи чка-
дал. Ихтилатар куьтыгъ хъана чи. Зи рикI мадни дарих жезва. *(Манидалди)*

Дарих я зун, дарих я,

Вун ақунихъ дарих я,

Ваз хабар хъухъ...

К Е Р Е М А Л И. – Агъ, халадин руш, ви къемкъердин ванциз зун къий.
Дарихвал алудда за ви. Акъваз садра, иниз къведай къван инсанар аквада
ваз. И шегъердин чIехи жагъаяр алай ксар абур туштIани, дарих жедай вахт
амукъдач ваз. Хъфизни кламукъдач.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Жагъаяр чи хуьре клекерихъ жедайди я. Клекер ятла
къвезвайбур, за абуруз верчвал ийидайди туш.

К Е Р Е М А Л И. – Ваъ, я халадин руш. А клекерихъ галаз чпин верчерни
жедайди я.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Ажеб ихтилатар я вибур. Вунни клекерикай сад яз
тахъурай гъа...

К Е Р Е М А Л И. – Гъун бес! А ламран рухвайрилай зи гъи чка усал я?
Гъич са чкани! АкI тирди аквада ваз...

МЕГЪРИБАН. – Заз герек авач ви аквадай чкаяр. Верчвални за ваз ийидач.

КЕРЕМАЛИ. – Эхъ, Мегърибан, эхъ. Амма иниз къведайбурун вилик вун
зав дуьз рахаз хъухъ, клусни агъузариз тахъурай - я зунни, я вунни.

МЕГЪРИБАН. – Дуьз тахъана, ваз за вуч ийиз кичIезва? Ви клвал, ви югъ.
Мугъманар къабулзавайдини вун я, зун туш.

КЕРЕМАЛИ. – Зун я, халадин руш, зун я. Амма абуруз вуна жув мугъман
хъиз къалурмир. Къуй пехилвал авурай.

МЕГЪРИБАН. – Зи квел пехилвал ийида, я Керемали?

КЕРЕМАЛИ. – Зун хьтин итим къвалав хъунал, я Мегърибан.

МЕГЪРИБАН. – Гъа-гъа-гъа...

КЕРЕМАЛИ. – Вазни гъа-гъа-гъа...

(Манидал элячIна)

Вазни, вазни, вазни

Аквада зи хъсанвал.

Мегърибан, чаз къведазни

Жедач ина такланвал.

МЕГЪРИБАН. – Пагъ, хъайитІа, рехъ – гъаркъуъ,
 Хъфида вун ваз туна.
 Ви дустарин виликни
 Хъсан са пай къаз туна.
 КЕРЕМАЛИ. – Къазни, къазни, къазни таз
 Жеда вавай туьгъметар,
 Амма чна ийин къе
 Сада садаз гъурметар.
 Субайвилиз авайди
 Анжах тек са дарман я –
 Герек гъар са декъикъа
 Жен ви патав инсан гваз.
 МЕГЪРИБАН. – АмаТІа жал, амаТІа
 Ахътинбур куъ арада,
 Хабар къадай, аквадай
 Дерди-гъалар чарадан.
 КЕРЕМАЛИ. – Авайди я, авайди.
 Ингъе зун ви патав гва.
 МЕГЪРИБАН. – КъекъечІ, я кас, рикІик зи
 Фадлай тахъай ялав ква.
 КЕРЕМАЛИ. – Гъам хъсан я, хъсан я,
 ЦІай ава зи хурани. *(Мегърибан къужахламишиз кІан жеда)*
 МЕГЪРИБАН. – *(Адакай катиз)*
 КъекъечІ яргъаз! Вилик зун
 ЦІразвай хъиз авани? *(Вич вичелай рази яз)*
 Хутаха зун, хутаха
 Жува гъайи чкадиз.
 ТахъайТІа заз кІан жеда
 Къе хъайивал пакани.
 КЕРЕМАЛИ. – Агъ, Мегърибан, Мегърибан,
 Къе хъурай гъа хъайивал,
 Пакадила гъамиша
 Жеда гъа ваз кІанивал.

Мегърибанан трубкади зенг яда. Керемалиди къил баитанда.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – *(Хъсан гуьгъуьлар къатІ хъайивилъай, векъиз)* Вуж я-е?
 Вуж, вуж?.. Чан руш, Наргиз, вун яни? Чир хъанач-е дидедиз. Кенеф квахънава
 зи. Къил элкъвез, кам къачуз жезвач, чан дидедин. Кас галачиз зун куьчедиз
 акъудмир лагъаначирни за ваз... Гъина ава? Заз вуч чида, им гъи чка яТІа? *(Сес
 явашарна)* Эхъ, эхъ, гъа вуна лагъайвал авуна за. Гилани ийида, эхъ. Хъсан
 итим хътинди я... Хъурай, чан руш. Гъелелиг, чан дидедин Наргиз, гъелелиг...
 К Е Р Е М А Л И. – Вахъ шегъерда мадни танишар авани, я халадин руш?
 М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Захъ вучиз жедач къван? А ламран рушарилай зи гъи
 чка усал я? Буй-бухах авачни, абурар-акунар къелечІ яни?
 К Е Р Е М А Л И. – Вири ава, халадин руш. Вири! Къеч хъиз ацІунни
 авунва... У-у-у-гъ!

Варцин зенгини макъам яда, къецелай вар гатада. Мегърибан леледа ах-
цукъда.

Ингъе, къил гана чи мугъманри. *(Вар ахъайиз фида).*

МЕГЪРИБАН – *(вичи вичиз).* Ви мугъман зун я, Керемали... Яраб, гъа
икI, хуърйя шегъердиз мугъмандиз атана, ина амукъда жал зун?

КЕРЕМАЛИ. – О-гъо-гъо-о! Профессор! Вун агуй, рагъ-варз агуй.

САЛАМОВ. – Саламалейкум, Керемали Салавович!

КЕРЕМАЛИ. – Ваалейкумасалам, профессор.

САЛАМОВ. – Ша, агатин кван чун. *(Къужахра гъатда)*

КЕРЕМАЛИ. – Вун тек я хьи? Патрумдашда патрумар амачни профес-
сордин, тахъайтIа студенткайриз къиметар кIамачни?

САЛАМОВ. – Вири амайди я, Керемали Салавович. Йикъалай-юкъуз
мадни бул жезвайди я. Чи бахтунай тарсар кIелиз кIандайбур акъван къит
жезва хьи.

КЕРЕМАЛИ. – А кардал куъне шадвал ийизвани?

САЛАМОВ. – Суалар тур ман, чан Керемали Салавович. Дуъньядин
вири гъавурра авай вунани а суалар гайила, амайбуру гъикI авурай? *(Къецел-
ди)* Ша къениз, я руш.

КЕРЕМАЛИ. – *(Варциз гъахъай руш акуна)* О-о-о... Пис туш профес-
сордин иштягъар.

САЛАМОВ. – Ингъе, таниш хъухъ. Амма, жегъилрив рахадайла, жуван
айгъамар тур

ЛУАРА. – *(Регъувилер ийиз, гъил вугана)* Луара...

КЕРЕМАЛИ. – *(КIаняй винелди килигиз)* Луара... Тфу, тфу. Къадир-
лувал ава профессордихъ. Мубаракрай, мубаракрай.

САЛАМОВ. – Пара сагърай, Керемали Салавович. Гила ви виляятриз рехъ
гузвани вуна чаз?

КЕРЕМАЛИ. – Квез вири рекъер ачух я, профессор, амма зи адет адет я.

САЛАМОВ. – Белки къе къванни а адетар галачиз жен. Регъуь ийизва
вуна чаз.

КЕРЕМАЛИ. – Регъубур зи патав къведайди туш. Акъвас къведни инал.
*(Къвал къвала туна акъвазарда, ахпа профессординни рушан къилерилай
къве чIар ялда)*

Сад дишиди, садни эркек –

Къве чIар санал эцигна,

Идаз муъкуъдавай куъмек

КIанзавайдаз килигна,

Шариатар, къанунар чи

Веревирдна, гекъигна,

За вун ва вун магъарзава,

Алад, са пIипI аку квез,

Лезетрикай самбар авай

Ана кефер чIугу квез.

САЛАМОВ. – *(Леледа авай Мегърибан акуна)* Агъ, Керемали Салавович!
Агъ, амалдар сикI! Вунни тек туш хьи. Бес куъ магъар ни ийида?

КЕРЕМАЛИ. – Ам ваз талукъ туш, профессор. Жуван сивин иесивал ая.
САЛАМОВ. – Башуъсте, Керемали Салавович. Амма танишвал къванни це.
К Е Р Е М А Л И. - Таниш хъухъ, профессор - Мегърибан. Къедлай къулухъ
инин кайвани. (*Мегърибаназ са вуч ятІани лугъуз кІан яз акуна, сивел тІуб
эцигна, адаз*) Ч-ш-ш.

САЛАМОВ. – АкІ ятІа, (*Луарадин гъил къуна*) чаз ихтияр вуна гудани,
тахъайтІа кайваниди?

КЕРЕМАЛИ. – Къе ихтияр хугуда за ваз, амма пакадила килигда чун.

САЛАМОВ. – (*Мегърибаназ*) Зун и кІвалин рехъ фадлай чизвайбурукай
я, гъуърметлу Мегърибан. Дустар я чун Керемалидихъ галаз. (*Керемалидиз*)
Заз регъуь я эхир...

КЕРЕМАЛИ. – Алад, алад, ваз гъич кІусни регъуь жемир. Сифте сефер
туш хьи. Амма эхиримжи сефер хъун мумкин тирди рикІелай алудмир.

САЛАМОВ. – Чинар кумир ман, Керемали Салавович. РикІивай жеда зи
Луарадиз (*кІвализ гъахъда*).

КЕРЕМАЛИ. – Ви Луарадиз жедайди жеда. Амма вахтунда къимет яна
тур аялдиз.

МЕГЪРИБАН. – Им вуж я, икъван регъуьсуз чин алай инсан? Алатуй
вичин чин!

КЕРЕМАЛИ. – Ам профессор.

МЕГЪРИБАН. – Вуч профессор-е?

КЕРЕМАЛИ. – Философиядин?

МЕГЪРИБАН. – Ам вуч шей я, ахътинди?

КЕРЕМАЛИ. – За ваз вуч я лугъун, халадин руш, гъавурда авачирдаз –
гъакІан гафар-чІалар, гъавурда авайдаз – уьмуърдин тарсар.

МЕГЪРИБАН. – Гъада гудай тарсар къий. Вичин хтулдин ериндал алай
руш иниз гъидай – ам итим яни? Профессор ялда вич.

КЕРЕМАЛИ. – Итимвилер, дугъриданни, тІимил квайди я адак. Амма
вучда – гзаф квайбурухъ къекъвез хъайитІа, жув тек амукъзава.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Ихътинбурун тай жедалди, текдиз амукъунни хъсан я.

К Е Р Е М А Л И. – АкІ лугъумир, Мегърибан. Теквилин дад туькъуьлди
я. Такурай теквал садазни.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – Такурай-е. Амма аквазва ман. Эхзава ман. Сада-къве-
дани ваъ. Эгъ, Аллагъдин къадардалди я вири.

Вар гагадай ван акъатда

К Е Р Е М А Л И. - Атана мад са мугъман.

МЕГЪРИБАН. – Амни фере галай кІек я жал?

КЕРЕМАЛИ. – Аквада чаз, гъим ятІа.

М Е Г Ъ Р И Б А Н. – (*Вичи вичиз*) Заз гъим хъайитІани сад я, Керемали.
Зи мугъман атана агакънава.

К Е Р Е М А Л И. - (*Вар ахъайна*) Ша, коммунист, ша. Вун гъамиша хъиз
тек я, зи дуст.

ХУРАЕВ. – Тек тахъана, за вучда, Керемали Салавович? (*Мегърибан акуна,
шит хъуьруьн ийиз*) Заз ваз хътин бахтар авач ман.

МЕГЪРИБАН. – *(Вичи вичиз)* Вуч шит итим тушни! Ихътиндахъ галаз вуж къведа?

КЕРЕМАЛИ. – Таниш хъухъ – Мегърибан.

ХУРАЕВ. – Мегърибан... Пара красивый тIвар я, валлагъ.

КЕРЕМАЛИ. – ТIвар алайдалай вичелайни?

ХУРАЕВ. – Вич мадни красивый я. Авач лугъуда лезгийрихъ красивый дишегълияр. Вот квез (шитвилелди тамашиз, Мегърибанан гъил къада ва пIагъ гуз кIан жеда).

МЕГЪРИБАН. – *(гъил гъляй акъудна)* Ваъ-ваъ-ваъ. Заз ахътин шит амалар кIандайди туш.

КЕРЕМАЛИ. – Ваъ лугъумир, я Мегърибан, ам паб амачир субай итим я.

МЕГЪРИБАН. – *(хъел атана)* Зун иниз папар амачир субайбурун пIагъарихъ вил галаз атайди яни? *(Леледай къарагъна варцихъди физ)* КIандач заз жув и шит шурвайрин арада хъана. Хутах зун гъа гъайи чкадал!

ХУРАЕВ. – *(патавай феи Мегърибанан гуьгуьниз ни чIугваз)* О-ой! Вуна заз простит ая, пожалуйста... Жузун айиб тахъуй...

МЕГЪРИБАН. – *(Ягъанат кваз акъвазна)* Гъун, гъун... Пожалуста. Яб гузва за.

ХУРАЕВ. – Сто извинений ваз - вуна ишлемишзавай духи гым ятIа, лагъайтIа жедачни?

МЕГЪРИБАН. – *(магътел яз)* Вун духийрин профессор яни? Ам вуч суал я дишегълидиз гудайди?

КЕРЕМАЛИ. – Векъи жемир, я халадин руш. Зи дустунин къилих гъахътинди я.

МЕГЪРИБАН. – За, адан къилих гъихътинди ятIа, чир хъана вучзава? Зун дишегъли я, ам - итим. Вад декъикъадин вилик сифте яз акунвай чара дишегълидивай ахътин крар хабар къун айиб тирди чидачни адаз?

ХУРАЕВ. – АкI лугъумир, уважаемая. Ты не права. Зи суалдихъ вичин история авайди я.

МЕГЪРИБАН. – Ваз и рахунар гъикI аквазва, я Керемали? Вуна хутахзавачни зун?

КЕРЕМАЛИ. – Акъваз, сабурлу хъухъ, я Мегърибан. Вуна гъиниз тади ийизва? Вуна садра адан тарихдихъ яб агала.

ХУРАЕВ. – Квез чидач эхир, а духидин атирдихъ зун къекъвез гъикъван время ятIа. Ам зи покойный папан рикI алай атир тир. Вич амачтIани, адан атир къванни сохранить ийиз кIанзава заз жуван кIвале. Амма я атирдин тIвар чизвач, я а духи авай къаб гъихътинди тиртIа рикIел аламач.

МЕГЪРИБАН. – *(Магътел яз)* Ажеб инсанар авачни дуьньяда.

КЕРЕМАЛИ. – Це жуван атирдикай, я Мегърибан.

МЕГЪРИБАН. – Ви дустар вири гъа ихътинбур яни, я Керемали?

КЕРЕМАЛИ. - Къе ина ваз таквадай са жуьрени жедач. Жува рикIик къамир. Яб це зи дустунин дердериз.

МЕГЪРИБАН. – *(Пис-пис килигиз)* Вунни гъадан тай я хъи. Хутаха зун!

КЕРЕМАЛИ. – Вучиз, я рагъметлудан руш? Коммунист хъсан кас я. Эцямир адан гуьгуьлда. Жаваб це касдин суалдиз.

МЕГЪРИБАН. - Зун иниз жуван атирар акатай низ хъайитлани гуз, къалуриз атайди яни?

КЕРЕМАЛИ. – Акатай низ хъайитлани ваъ - паб амачиз субай тир итимдиз. Зи дустуниз!

МЕГЪРИБАН. – (мадни хъел кваз) Регъуъ хъухъ, Керемали! Агъ, кІвачер хайи зун! Ина зи вуч йикъ авайди тир!?

КЕРЕМАЛИ. – Секин хъухъ, я Мегърибан. Вун зи мугъман я. Абурукай ваз са кІусни зиян хкатдач. И дуст зи халис коммунист я. Ам чарадан папариз гъич жегъил чІавузни килигайди туш.

МЕГЪРИБАН. – Я-а? Бес адан вилер зи и къвалай а къвалаз акъатзава хъи? Чарадан папариз килиг тийидайданбур туш адан амалар.

КЕРЕМАЛИ. – Дерт авайвиляй я. Лагъана тур жуван атирдин тІвар, рикІиз тІармир касдин.

ХУРАЕВ. – Зи гъавурда понимает жез кІанзавач квез. Заз жуван кІвализ хъфиз кІамукъзавач, анай вири атирар квахънава. Зи жизнидин атирар (къагъур атана, багъдиз гъахъда)!

КЕРЕМАЛИ. – Лугъудай ман рикІел атай са тІвар. Ам югъди базаррани туьквенра вичин папа ишлемишиз хъайи атирдихъ къекъвезвайди я.

МЕГЪРИБАН. – Ам кимиди яни? Ахътин итимар жедайди я жал? Низ хъайитлани фида-е ахмакъ дишегълияр.

КЕРЕМАЛИ. – Эхъ, (хуруз гъил яна) ихътин итимар инал алаз.

МЕГЪРИБАН. – Вунни гъабурун тай туштІа низ чида?

КЕРЕМАЛИ. – Заз, халадин руш, заз. За ваз вуча (*Мегърибан леледа ацукъар хъийиз*) - ахътин атирар гуда хъи: гъич садазни такурбур, гъич садахъни тахъайбур, гъич садазни жагъин тийирбур.

МЕГЪРИБАН. – Алад жуван атиррихъ къекъвезвайдан гуьгъуьниз. Ахътинда паб амачир кІвалин дердинай куьрсарда вич са таракай. Жаваб вав гуз тада.

КЕРЕМАЛИ. – Акъван ахмакъ жеч ам. Гъахътин гафар лугъуз, цІийи папахъ къекъвезвайди я зи дуст коммунист. Вичизни жегъил кІанзавайди я. Амма садни рекъив гъиз алакъзавач касдилай. Гъич са дишегълиди ам вичив агуддач.

МЕГЪРИБАН. – Низ герек я а шит шурва?

КЕРЕМАЛИ. – Хуькуькьмир зи дустуник. Амаларни кваз къамир. Жув адахъ галаз масакІа твах.

МЕГЪРИБАН. - МасакІа – ам гъикІ я?

КЕРЕМАЛИ. – Жув акІ твах хъи, гуя ваз адан къилихни, ам вични бегенмиш я.

МЕГЪРИБАН. – Зи квез а амалар?

КЕРЕМАЛИ. – ГъакІан рикІ аладарун хъурай.

МЕГЪРИБАН. - Бегенмиш туширди бегенмиш яз гъикІ къалурда за? Муькуь патахъбай, адахъ галаз а къугъунар ийиз зи къил гъи балкІанди янава?

КЕРЕМАЛИ. – Зи хатурдай хъурай. Ви рикІни алахъда, зи дуст коммунистдизни са югъ аквада.

МЕГЪРИБАН. – За жув артистди хъиз тухудани?

КЕРЕМАЛИ. – Эхъ, гъада хътин шит амалар ийиз. Гъар са гафуниз кутугай жаваб гуз, къул чІугваз. Гъавурда акъунани?

МЕГЪРИБАН. – Акбуна.
КЕРЕМАЛИ. – Зун ала, алач лугьумир.
МЕГЪРИБАН. – Ахпа масакIа хъайтIа, ни жаваб гуда?
КЕРЕМАЛИ. – МасакIа жедайди туш, адаз чидайбур гъа ихтилатар я.
МЕГЪРИБАН. – Чебни шитбур. АкI хъайила, заз чида адахъ галаз тухудайвал. Аквада ваз, за ам гъихътин чкадал гъидатIа. Ахпа закай бейкеф жемир, я зи вилик падни ямир.

Вар гатадай ванер акъатда.

КЕРЕМАЛИ. – *(варчихъди физ)* Килиг, ам фад бейкеф жедайди я гъа. Завай зи дуст къакъатдайвал ийимир.
МЕГЪРИБАН. – Аквада заз, инра вичин кам мад хъжедатIа.
КЕРЕМАЛИ. – *(Вар ахъайна)* Огъ, Маэстро! Вун агуй, рагъ-варз агуй. Вил алаз вилер акъатзавай хъи.
МАЭСТРО. – Ингъе зун!
КЕРЕМАЛИ. – Зун хъанани къе? Бес чун гъинва?
МАЭСТРО. – Ингъе чун, Керемали Салавович *(вичихъ жегъил дишегъли галайди къалурда)*.
КЕРЕМАЛИ. – О-о... Гаф авач, гаф авач.
МАЭСТРО. – Гъун бес! Ваз зун масакIа мус акурди я?
КЕРЕМАЛИ. – Вуна цIийи манидардихъ галаз кIвалахзавай хътинди я гъа.
МАЭСТРО. – Виликди тухвана кIандачни халкъдин меденият. *(Галай дишегълидиз)* Ша, таниш хъухъ кван Керемали Салавовичахъ галаз.
ИЕРАТ. – *(Керемалидиз гъил яргъи авуна)* Иерат. Жуван тIварни я, манидарвилини тIварни.
МАЭСТРО. – Бес, бес! Маягътел куъз жезва? Гилан адетар гъахътинбур я.
КЕРЕМАЛИ. – *(гъяз авачиз гъил къуна)* Мубаракрай ваз къве тIварни. Вазни, Маэстро.
МАЭСТРО. – Пара сагърай, Керемали Салавович. Чаз ихтияр авани ви тавханайриз гъахъдай?
КЕРЕМАЛИ. – *(Мегърибан акуна, адан къилив физ кIанзавай Иерат акъавазарна)*. Акъваз садра инал. За ихтияр ганвач гъелелиг. И гъаятдиз гъахъунин шартIар авайди я.
МАЭСТРО. – Агъ, Керемали Салавович, ваз чидай къван амалар. Ви репертуар гъамиша сад я. Дегиш жедач вун.
КЕРЕМАЛИ. – Гъич садрани!
МАЭСТРО. – *(Мегърибаназ килигиз)* Ва-а, дегишвилер хъанваз аквазва заз. *(Янал кIуф эцигна)* Пис туш ви иштягъарни. Ам вуъж я ваз жагъанвайди?
КЕРЕМАЛИ. – Жагъиз, ам затI яни?
МАЭСТРО. – Ваъ, ваъ! ЗатI жедани икъван агъайни, вичихъни темягъ фидай буй-бухах, *(гъилералди къалуриз)* агъуз-виниз авай дишегъли?
КЕРЕМАЛИ. – Вун ви манидаррикай хъиз рахамир, Маэстро. Зи мугъман маса дишегълийрикай я.
МАЭСТРО. – АкI ятIа, танишара ман чун.
КЕРЕМАЛИ. – Таниш хъухъ. Мегърибан. Къенин йикъалай и чкадин ирс-сагъиб.

МАЭСТРО. – Шумуд жедайди я и чкадиз ирс-сагъибар?
КЕРЕМАЛИ. – Инал ша, Маэстро. Жуваз герек авачир тлеквенра туб
экъурмир. *(Иератаз)* Вунни инал акъваз. *(Къвал къвала туна акъвазарда,
ахпа Маэстродинни Иератан пелерилай къве чIар ялна)*

**Сад дишиди, садни эркек –
Къве чIар санал эцигна,
Идаз муькуьдавай куьмек
КIанзавайдаз килигна,
Шариатар, къанунар чи
Веревирдна, гекъигна,
За вун ва вун магъарзава,
Алад, са пIипI аку квез,
Лезетрикай самбар авай
Ана кефер чIугу квез.**

ИЕРАТ. – Гъа-гъа-гъа... Ибур гъихътин крар я ина авайбур? Сифте сеферда
аквазвайди я заз.

МАЭСТРО. – Ваз такур крарни затIар ацIа-ана. Кисна ша захъ галаз.
(Мегърибанан патав фена) Маэстро... Виридаз гъакI тирла зи тIвар, вазни
гъакI хъурай.

МЕГЪРИБАН. – Мегърибан. Зазни вирида гъакI лугъузвайди я.

МАЭСТРО. – Пара серес тIвар я. Лап тIвар алайди вич къван.

МЕГЪРИБАН. – Чахъ сересвилер амайди яни мегер? Ингъе сересди. *(Ие-
рат къалуриз)* Ам вуж я вахъ галайди? Заз акур хътинди я эхир?

ИЕРАТ. – Чир хъаначни, зун вуж ятIа?

МЕГЪРИБАН. – Ваъ, анжах са нин ятIани ухшарар къвезва заз.

ИЕРАТ. - Бес вун телевизордиз тамашзавайди тушни?

МЕГЪРИБАН. – Тамашрай ман, гила телевизордиз тамаш тийизвай гъич
кацни амач.

ИЕРАТ. Бес вуна зи манийрихъ яб агалзавачни?

МЕГЪРИБАН. – Манияр за виридалай хъсан лугъудайди я.

ИЕРАТ. – Мадни хъсан. Лугъуда къе чна къведани.

МЕГЪРИБАН. – За акатай нихъ галаз хъайитIани манияр лугъудайди туш.

ИЕРАТ. – За лугъудайди я.

МАЭСТРО. – *(Явашдиз)* Бес я рахунар. Ша инихъ захъ галаз. *(КIвализ
тухуда)*

МЕГЪРИБАН. – Алад, алад, лагъ жуван манияр Маэстродинхъ галаз. Агъ,
итимар, агъ, дишеглияр! Квелей гъикъван регъятдиз алакьда ихътин крар?

КЕРЕМАЛИ. – Зани гъакI лугъузвайди я, халадин руш.

МЕГЪРИБАН. – Гъавиляй я вунани уьмуьрда сифте сеферда акур дишегъли
иниз чIугунвайди.

КЕРЕМАЛИ. – Гъич кваз къамир вуна. Сифте сеферда акур итимдинхъ галаз
а дишегълини иниз атанва.

МЕГЪРИБАН. – Агъ, зун кьей зун! Къачуна ацукъ! Ништа, вакай мадни вуч лугъудагІа.

КЕРЕМАЛИ. – Гъич садани са затІни лугъудач. Сад лагъайди, им зи кІвал я. Къвед лагъайдини, белки къенинди чи уьмуьрда виридалайни хъсан, виридалайни важиблу югъ жеда жал.

МЕГЪРИБАН. – Захъ зи уьмуьр авайди я. Зи хъсан йикъарни алатна фенвайди я.

КЕРЕМАЛИ. – Элкъуьрна хкида за абур. Агъадихъай эхкъечІдай рагъ хъиз, хкида.

МЕГЪРИБАН. – Чидач ман. Абур гъакъван регъятдиз жедай крар тиргІа-а...

КЕРЕМАЛИ. – Завай тежедай крар авайди туш.

МЕГЪРИБАН. – Вун вуж я – Аллагъдин пайгъамбар яни?

КЕРЕМАЛИ. – Зун вуж ятІа, ваз чир жеда, зи пакаман гъед. Вун вуж ятІа - азани. Амма гъелелиг за фена машиндавай зун-вун хкида, вуна атІа стол гъазурда. (*Гъаятдин къерех къалурна*) АтІа шкафда къаб-тІур, истикІан-рюмка – вири авайди я.

МЕГЪРИБАН. – И къудуранриз недай-хъвадайдини вуна гузвайди яни?

КЕРЕМАЛИ. – Ваъ, я зи алахъай югъ. Абуруз чпин фонд авайди я. Фондуни чІехидини зун я. Куьтягъ хъанмазди, ацІур хъийизвайди я чпин фонд. Захъ гъабуруз гудай недай-хъвадай авайди яни?

Керемали куьчедихъ экъечІда, багъдай Хураев хкъеда. Мегърибан наз гузвай тегъерда леледа ахиукъда.

МЕГЪРИБАН. – Гъил къачу залай, - за ви рикІ тІарна жеди. Масадбурун хъилерай ваз терсвал къалурун хъана завай.

ХУРАЕВ. – Ваъ, ваъ. Все нормально.

МЕГЪРИБАН. – Жувал сифте сеферда дуьшуьш хъанвай итим я вун. Акъван векъиз рахана кІандачир зун. Къвердавай регъуь жезва заз.

ХУРАЕВ. – (*Леледив агатиз*) Зазни стыдно я. Гун хъана завайни кутугсуз вопросар.

МЕГЪРИБАН. – Ви тахсир кІусни авач, я кас. Вун итим я. Ви рикІикай гъасятда хабар тахъай зи тахсир я ам.

ХУРАЕВ. – Нет, Мегърибан, я себя лап хъсандиз чизвайди я. Кайвани вспомянат хъайила, зун постоянно гъакІ авайди я.

МЕГЪРИБАН. – Бахтлу дишегъли тир ви кайвани. Къена кІандачир акъван фад. Адаз вун туна агъа дуьньядиз физ гъайиф хъаначни? Вун хътин итимар низ гъатзавайди я?

ХУРАЕВ. – Амни хъсанди тир. (*Къагъур къвез*) Пара-а! Ни за что рикІяй акъатзавач. Бязи вахтара фикирда за, еб вегъейтІа гъикІ жеда туьтуьниз?

МЕГЪРИМАН. – Ву-у! Агудмир ахътин фикирар. Вун хътин итимар дуьньядай фин гуж тушни эхир!?

ХУРАЕВ. – Не знаю, валлагъ. Заз ам авачир чкада маса касни аквазвач.

МЕГЪРИБАН. – Адав барабарди гъалт тавурвиляй я жеди.

ХУРАЕВ. – Конечно. За чизвайди я. Адав барабарди бажагъат жеда дуьньяда.

МЕГЪРИБАН. – АкІ лугъумир. Хъсан дишегълияр пара авайди я.

ХУРАЕВ.- ТІа я абур?

МЕГЪРИБАН. - Белки, завай ваз са куьмек гуз жедатІа?

ХУРАЕВ. – *(Хъвер ийиз кІанз, вич вичикай квахъна)* Вавай? Заз? Хъанай-тІа, кІандай хъи. Амма заз гъахътин ихтияр авани? Бес Керемали?.. Ада вуч лугъуда?

МЕГЪРИБАН. – Керемали хъурай ман. Ада вичиз вуч кІандатІани лугъурай. Зун ихтиярар жуван гъиле авай дишегъли я. Аллагъдиз шукур – гъич садалайни аслу тушир. Жуваз гъикІ дуьз аквазватІа, гъакІ ийида за. Амайбурун лугъунар зи квез я?

ХУРАЕВ. – Валлагъ, гъахълу гафар я вибур. Уважаю таких людей. Зун гъахътинди я.

МЕГЪРИБАН. – АкІ ятІа, ша. Чна къведа столдал къаб-тІур эцигда.

ХУРАЕВ. – Башуьсте! Гъиниз кІандатІани ша лагъ, зун къе ви пленник я.

МЕГЪРИБАН. – Заз гъахътин итимар кІандайди я - вуч лагъайтІани, башуьсте жедайбур.

ХУРАЕВ. – За зи рагъметлу кайванидив кІвале гъич са карни ийиз турди туш. Все – сам! Къецени гъакІ хъайиди я. Вири – за! Хуьрекни кваз... Ам за вот так гъилерал носить авурди я.

МЕГЪРИБАН. – Гъамиша мурад тир ахътин итимдал гъалтун. Зи рагъметлуди, кІвалин крар за ийиз, дивандал яргъи жедайди тир. Ахпа мад, за авурдал разини жедайди тушир. Уьмуьр тушир, зиллет тир зиди. Рагъмед гурай вичиз, женнетэгълини хъурай, амма ада зи къуд кІараб кайиди я.

ХУРАЕВ. – Разве это мужчина?

МЕГЪРИБАН. – АкІ лугъумир! Ам хъсандини тир. Халис итим тир.

ХУРАЕВ. – Гагъ хъсанди, гагъ писди – как это бывает?

МЕГЪРИБАН. – Гъамиша хъсанди жедайди туш хъи. Гагъ икІ, гагъ акІ. Уьмуьр вич гъахътин затІ я.

ХУРАЕВ. – Ирид женнетар хъурай вичихъ.

МЕГЪРИБАН. – Ви папахъни. АмукънайтІа, хъсан тир, амукъ тавурла, чна вучда – яшамиш хъана кІанзава. Къисметар я ман инсанрин.

ХУРАЕВ. – Къисметар я, конечно. Амма, когда они живые, къадир авач чаз. Особенно итимриз – папарин къадир.

МЕГЪРИБАН. – Авач ман бес. Къадирсуздихъ галаз уьмуьр тухудалди субайдизни хъсан я.

ХУРАЕВ. – *(Умудрив ацІанваз, шаддиз)* Зун абурукай туш, Мегърибан. За вун акІ хуьда хъи! За ваз ахътин йикъар багъишда хъи. Рай для тебя устройо!..

МЕГЪРИБАН. – Чидач, валлагъ.

Абуру къаб-тІур эцигиз, Керемали яргъалай килиззава.

ХУРАЕВ. – *(Чилиз мет яна)* Я прошу тебя! Руки твоей прошу!

МЕГЪРИБАН. – Акъваз, я кас, вуна зи къил михъиз квадармир. Са фагъум-фикир тавуна, жедай крар яни абур?

ХУРАЕВ. – За жуван слово лагъана. Фикир ая, пожалуйста.

КЕРЕМАЛИ. – *(Гъилерик квай чантаяр эцигна, кап ягъиз)* Аферин, Мегърибан, аферин! Вуна зи дустунин чиниз хъвер хканва.

ХУРАЕВ. – Хватит да, Керемали Салавович. Вуна чун подслушат ийи-звайни?

КЕРЕМАЛИ. – Ваъ. Заз вуч ихтияр ава? Чана куън кьукьу лифер хьиз сад садал элкъвез-луькIвез акуна, пехилвал ийизва.

ХУРАЕВ.- Да ладно, Керемали Салавович. Смуцать ийимир ман. Ваз анжах чун яни аквазвайди?

КЕРЕМАЛИ. – Аквазва, аквазвач – са тафаватни авач, я дустар. За квез са гафни лугъузвач, зид жуваз аквазвайдакай рахун я. Чана пехил жезва гь-ил-гъилеваз икъван фад куън сад садан гъавурда акьунал.

ХУРАЕВ. – Пехилни жемир чал. Это большой недостаток человека. Кстати, Мегърибанни ви мугъман тир.

КЕРЕМАЛИ. – Мугъман зид тир – эхъ. Амма, гатфарин кьукьу лифер хьиз, луькIуънзавайбур куън къвед я.

ХУРАЕВ. - ГьакI хъана ман, Керемали Салавович.

КЕРЕМАЛИ. - Шад я зун, шад я. Иллаки ви чиниз хъвер хгунал шад я.

МЕГЪРИБАН. – Вун къаришмиш жемир чи крариз. За адан вири чкайриз хъвер хкида.

КЕРЕМАЛИ. – Ван хъанани, коммунист?

ХУРАЕВ. – Хъана, Керемали Салавович.

КЕРЕМАЛИ. - Вуна, лагъайтIа, амачир атирар жагъур хьийиз алахъна, жуван рикI тIуьна куьтягъзава. Дегишарна кIанда атирар! Цийибур дадмишиз, виридалайни квайни-квайбур хкъгъиз хъана кIанда!

ХУРАЕВ. – Лугъуз легко я ваз.

МЕГЪРИБАН. – Яб гумир адан гафариз. Адаз дишегълидин къадир авайди яни?

КЕРЕМАЛИ. – Эхъ, яб гумир. Гафарихъ вуч метлеб жедайди я? Крар ая.

МЕГЪРИБАН. – Ийида, лагъ тIун вуна.

ХУРАЕВ. – Ада закай, постоянно хьиз, ягъанатар ийизвайди я – вы его не знаете.

МЕГЪРИБАН. – Знать хъана вучда за адакай? Чара инсандин рикIикай яд хъваз жедай кас туш ам. ГьакIан кьуру къав я, таран тандал алкIидай мант... Амма вун... Вун...

КЕРЕМАЛИ. – *(гаф къатIна)* Вун-вунар хъайиди бес я, коммунист. Гиладе захъ галаз, шиш-каббрин як гъазур хъанва, жуван пешедив эгечI. Эгер Алигарх къведалди гъазур тахъайтIа, ваз чида, вучтин къал ина акъатдатIа.

МЕГЪРИБАН. – Мадни къведайбур авайди яни? Им вуч чка я?

КЕРЕМАЛИ. – Чехи жагъаяр алайбур гъеле рекъе амайди я, халадин руш. Амма ваз кIусни кьурху жемир, абуру вун къадарсуз шад ийида. Ша багъдиз, мангалриз цIай ягърай коммунистди. Чна адаз куьмекар гуда.

Пудни багъдиз гъахъда

ПУД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Сегъне дегиш хъанвач. КIваляй профессорни Луара, гуьгъуьнал алаз
Маэстро Иерат экъечIда.

САЛАМОВ. – *(ТуькIуьрнавай стол акуна)* Сагърай вун, Керемали Салавович!

МАЭСТРО. – Гаф авач. Гъамиша хьиз я!

САЛАМОВ. – Тахъана. Чи гысабдай вичини незва-хъвазва, чазни вири шартIар яратмишзава.

МАЭСТРО. – Къала, цан акван са вад граммар. Вун гьикI я, профессор? Къабулдани ви чанди?

САЛАМОВ. – Къабулдани? Цуз, гьелбетда. Чан, Луарадин ялав галукъна, гъарарат я! Эмин бубади лагъайвал, къена фидай дуьнья я им. Тъуьна-хъвана кый.

МАЭСТРО. – Рушар – квез?

ИЕРАТ. – Зазни цуз!

ЛУАРА. – Зазни!

САЛАМОВ. – Хъухъ, балаяр, хъухъ. Ички хъсан къилих авай шей я.

МАЭСТРО. – Эгер хъсан къилих жувахъ хъайитIа (*Рюмкайра ички цана*) Сагърай чун!

САЛАМОВ. – Сагърай чун! (*Хъвана, хур гадаз*) Агъ аман, хупI хъсан шей тушни!

МАЭСТРО. – Са-садар мадни, профессор?

САЛАМОВ. – Са-садар мадни!

МАЭСТРО. – (*Рюмкаяр ацIур хъийиз*) Хъухъ, рушар, куьнени. Къилихар мадни хъсан хъурай куьн.

ИЕРАТ. – Хъвада, валлагъ.

САЛАМОВ. – (*Хъвана, чIудгунар аладариз*) Вуч ийидай ихътин йикъарни авачиртIа? Жафа туширни чи гьал? Агъ, Маэстро?

МАЭСТРО. – Аллагъдиз шукур, зун жафа жедай къван чкадал агакънавач.

САЛАМОВ. – Тахъана ваз вуч ава – манийрин луварални манидаррин гьилерал алай кас я. Зун хъиз кIанда вун – пакамалай няналди кубутрихъ галаз. Гъар юкъуз!

МАЭСТРО. – Вужар я кубутар?

САЛАМОВ. – ГьикI вужар я? Кубут тушир гьим къвезва чи университе-тризни академийриз?

МАЭСТРО. – Кубутар авай чкадиз кубутар къведа ман.

САЛАМОВ. – Вун гъахъ туш, Маэстро. Чунни вири кубутар туш.

МАЭСТРО. – Вири туш жеди. Амма кубут туширбур къулухъ хъанва, кубутар вилик.

САЛАМОВ. – Ахъай тавурай, чеб вилик экъечIрай!

МАЭСТРО. - И мукъвара вун хътин са профессордихъ галаз багъда къекъ-везвай чун. Къаншардиз къвезвай рушаз килигиз, ада икI лагъана: «Къвезва кицIин руш кицI. Аквадай вилер авач заз!» «КицIин руш кицI вучиз жеда ам, акъван абурлу руш? Килигдай вилер кIанда адаз!» - мягътел хъана зун. «Отличница я, низ герек ава исятда ахътинбур?» - хъуьренай а профессор.

САЛАМОВ. – Зарафат тир касдинди, я Маэстро.

МАЭСТРО. - Белки аданди зарафат тир жеди, амма а зарафатдихъ бине авачизни туш. Чирвилерихъ ялзавайбур ва кIелиз алакъдайбур квез герек фад-лай амач. Им виридаз субут хъанвай кар я. Вучиз амач лагъайтIа - кубутрихъ галаз кIвалах ийиз регъятни я, хийирлуни.

САЛАМОВ. – Тахъана. Уълкве тарашнава! Сада-вада агъзуррин къилел агъавал ийизва. Гъарамдин миллионер, миллиардар абурув гва лугъуз. Квез чун аквазва. А кубутри гузвай зукъумдал вил жедачир хьи чинни. ТIвар про-

фессор я, мажиб - текъинин чара. ГьикI хугуда вуна чирвилер? Низ хугуда? Пулдихъ зун маса къачуз алахънавайбуруз? (*Хъел кваз Луарадиз*) Алад! Вуна квез яб гузва? АгIа леледа са кефер чIугу жуваз!

ЛУАРА. – ЧIугвада, валлагъ. Ам заз аял чIавалай кIандай кар тир. (Фена леледа ацукъда)

МАЭСТРО. – ГьикI хъана, профессор, гъа чкадал атанвани?

САЛАМОВ. – Анал гъанва чун, атанвач!

МАЭСТРО. – Политика тур жуван, чан профессор. Экуънилай няналди япара авай рахун политикадикай я.

САЛАМОВ. – За куътягъна. Политикадикай чун рахан хъийидач.

МАЭСТРО. – Бубадиз рагъмет. За лугъузвайди ам я хьи, нини хътин жегъилдиз леледа кефер чIугу лугъуз, вахъ вуч хъанва? Ви патрумдашда патрумар амач жеди гъа?!

САЛАМОВ. – ГъакI хъайила, гъакI жедайди я, эхъ.

МАЭСТРО. – Зи са дустуни лугъудайвал, ам гъакI хъана, гъакI хъсан хъана, гъакI хъаначиртIа, гъакIни жедачир.

САЛАМОВ. – Зи патрумар ван-сес галачирбур я, гъа вибур хътин.

МАЭСТРО. – Я жеди, профессор, я жеди. Абур патрумдашра амаз хъурай, ван-сес акъат тавуртIани жеда.

ИЕРАТ. – Аламатдин ихтилатар я куъбур. Ам гъи чIал я куън рахазвайди?

МАЭСТРО. – Ам квез талукъ туш. Алад, ацукъ леледа, жувазни са кефер чIугу.

ИЕРАТ. – Заз леледа чIугвадай кефер кIандач.

МАЭСТРО. – Ван хъанани ваз, профессор? Гафарин философиядин гъавурда акъукъ.

САЛАМОВ. – Философия гила гъардахъ вичинди ава. Адан законарни терсеба хъанва.

МАЭСТРО. – Гъун бес. Тахъана, лапагар хъиз, вири са рекъяй фидани?

САЛАМОВ. – Гъавиляй гъа ихътинди хъанва хьи чи уьмуър, яшайиш.

МАЭСТРО. – Гъихътинди хъанва къван? Кубутрал кубутар гъалтиз, гъарамзадайриз гъарамзадаяр жагъиз, угърийрикай угърийриз юлдашар жез, гъарда вичин кар аквазва. Виридани – зинни ви гъисабдай, халкъдин гъиле авайди къакъудиз.

САЛАМОВ. – Зани вуна вуч къакъудзава? Нивай къакъудзава?

ИЕРАТ. – Куъне политикадикай рахан хъийидач лагъайди тир гъа.

САЛАМОВ. – Чун политикадикай ваъ, чи уьмукърдикай рахазва.

МАЭСТРО. – Ви гафарихъ, белки, куън патал гъакъикъатдал бинелу метлеб ава жеди, амма зун куъ арада твамир, профессор. Завай авай гафар лугъун жедайди я - куъне зи халадин гададиз вуч авунайтIа, рикIел хкъаш.

САЛАМОВ. – Вуч авунай къван? Текъвезвай къимет янай.

МАЭСТРО. – Гуьгъуьнаваз подвалдиз тухвана, яшар хъанвай са агъайна итимдив жибинда къве агъзур манат тваз туна, ахпа.

САЛАМОВ. – Муькуьбуру пуд агъзур-вад агъзур гузвайди я. МАЭСТРО. – Гузвайди я, ваъ, къачузвайди я.

САЛАМОВ. – Гузвайди я! Эгер чпиз гуз кланзавачтла ва чнани къачуна кланзавачтла, клелиз турай чпин аялрив.

МАЭСТРО. – Логика ава, гьелбетда, ви гафарихъ, амма квел профессорар, доцентар лугъудай тварар ала.

САЛАМОВ. - Абура л вуздин студентар лагъай тварарни ала.

ЛУАРА. – Куьн чакай вучиз рахазвайбур я-е? Студентар гъамиша студентар я, абуру чпиз гьикл регъят ятла, гьакл клелзавайди я.

МАЭСТРО. – Ван хъанани? Ингъе куь философия.

САЛАМОВ. – Куь философия гьим я? Композиторар амач – манияр ава, манияр амач – манидарар ава. Гъам яни куь философия?

ИЕРАТ. – Манидаррик кямир. Абуру чпиз гьикл регъят ятла, гьакл къазанмишиз, фу незвайди я. *(Манидал элячда)*

ИЕРАТ:

-Зав рахамир, зав рахамир,
Закай чтуру гаф рахамир.
Пашман жеда, пашман жеда,
Ахпа вун.
Завай катмир, завай катмир,
Са рехъ такваз клева гьатмир,
Таклан жеда, таклан жеда
Ахпа зун.

МАЭСТРО. – *(Саламоваз)* Авани маниярни манидарар?

САЛАМОВ. – Гъахътин манияр жедани? Гафар-члар...

ИЕРАТ. - Бегенмиш туштла, яб тагурай чаз. *(Мани давамарда)*

МАЭСТРО:

Заз лугъумир, заз лугъумир,
Чан лугъуз зи чан къачумир,
Пашман жеда, пашман жеда
Ахпа зун.
Зун яргъазмир, зун яргъазмир,
Завай яргъа вун акъвазмир,
Таклан жеда, таклан жеда
Ахпа вун.

МАЭСТРОДИХЪ ГАЛАЗ САНАЛ:

Чаз лугъурай, чаз лугъурай,
Чун ажебар яз такурай,
Пашман жеда, пашман жеда
Ахпа чун.
Гъар рахайдан гаф атумир,
Талабайдаз ваъ лугъумир,
Таклан жеда, таклан жеда
Ахпа чун.

ЛУАРА. – Ахътин манияр завайни лугъуз жеда.

ИЕРАТ. – Де лагъ акван.

МАЭСТРО. – Чна яб гузва. *(Сес дегшиарна, жемятдин вилик малумарзавай тегьерда)* Мани тамамарда Даггосуниверситетдин студентка, чи профессордин философия чирзавай Луаради.

ЛУАРА. – *(Леле юзуриз)*

Леле юзур, леле юзур,

Ая гъазур, ая гъазур,

Пашман жедач, пашман жедач

Ахпа вун.

Чарадакай вун рахамир,

Зун амаз, масад аквамир,

ТакІан жеда, такІан жеда

Ахпа вун.

Дуьньяда бул кефер ава,

Буьркьюь жемир вилер аваз,

Пашман жеда, пашман жеда

Ахпа чун.

Гъич садални пехилвалмир,

Пехилвиляй сефилвалмир,

ТакІан жеда, такІан жеда

Ахпа чун.

САЛАМОВ. – Ван хъанани, Маэстро? Философиядин гъавурда акъунани вун?

МАЭСТРО. – Акъуна, профессор. Гъала девран. Амма жувахъ галаз гъайи гъажилеглегдиз кефер леледа чІугу лугъумир. Айиб я.

ЛУАРА. – *(дамах гъаз къанишардиз къевез)* Зун яни гъажилеглег? Вахъ галайди вуж я? Ацана, ацана, леш хъанвай кал.

ИЕРАТ. – Зун яни леш хъанвай кал? За чирда ваз, тахсара гъажилеглег!

ЛУАРА. – Агъ вун кый, вун, нек кумачир кал! Зани чирда ваз! Ви чІарар за чухвада! *(Прием авуна, Иерат чилел ярхарда)*

Иератни Луара сад садал тепилмиш жеда, ида адан чІарар чухваз, гъарай-вургъай, къл-макъл акъатда. Багъда авайбур хкъеда.

КЕРЕМАЛИ. – Киш лагъ верчериз, я гадаяр. Куьн хъвер ийиз куьз акъвазнава? Цакул цава туна кикІиз, чаз къуни-къуншийри вуч лугъуда?

САЛАМОВ. – Кеф чІугурай чпиз.

МАЭСТРО. – Вуж гъалиб жедатІа тамашин ман.

МЕГЪРИБАН. – *(Саламовазни Маэстролиз)* Итимар я гъа куьн. Гафар аку садра. *(КикІизвайбур къакъудиз ва къарагъариз кІанз)* Я рушар, я рушар! Вуч хъанва куь арада?

ЛУАРА. – Ахъая зун! Адан шир алай суфатдал за кек элкьюьрин.

ИЕРАТ. – Ахъая! Ахъая! Ви кІвачер за хада, къей гъажилеглег.

МЕГЪРИБАН. - *(Абур къарагъариз)* Кекеривай кеквал ақуначни кез – куьн кев вучиз кикизва?

ЛУАРА. – Вуна ви кекрен кайгъу чугу. Ахъая зун.

ИЕРАТ. – Ахъая ам, за адан ягъсуз чинал зи кек элкьюьрин.

ЛУАРА. – Чин авайди ақу! Тшуннавай хъицикдин керкъ!

ИЕРАТ. – Кьюзубурун кланик квай калдум!

МЕГЪРИБАН. – Лал хъухъ, кведни! Квахъ и гъятдай! Заз куь гел ина тахкурай! *(Гилер эцйиз, акъудиз алахъда)*

Варциз Къунши гъахъда. Адан квилел пеле гъед авай фуражка, бедендал абурсуз партал ала, гиле сиристав ава.

КЪУНШИ. – *(Сиристав ягъиз, инай аниз, анай иниз катиз)* Яхъ абур! Яхъ абур! *(Иератни Луара адакай катиз, Къунши галтугда)*

МЕГЪРИБАН. – Аниз ваь! Аниз катмир! ЭкъечІ къецелди, заз куь гел ина тахкурай!

КЕРЕМАЛИ. – *(Мегърибанан патав агатна)* АкІ жедач, Мегърибан, акІ жедач. Чукурмир, я кас, вуна абур. Ягърай чпин къакъраяр. Ваз абурун куьунрикай чпин кекери гъикъван лезет хкудзаватла аквазвачни?

САЛАМОВ. – Агъ, Керемали Салавович! Лугъур-галгъурди чизмач ваз.

КЕРЕМАЛИ. – Кез ийир-тийирди чин тийизвайди хъиз.

КЪУНШИ. – *(Керемалидин вилик атана, фуражкадин пенцинив гил къуна)* Юлдаш генерал! По вашему приказанию прибыл!

КЕРЕМАЛИ. – Сагърай, къунши, сагърай. Секинарнани вуна абур?

КЪУНШИ. – Эхъ, юлдаш генерал. Ацукъарна дустагъда.

КЕРЕМАЛИ. – Аферин, полковник! *(Ички авай рюмка вугуз)* Ма ваз пишкеш!

КЪУНШИ. – Сагърай, генерал! *(Ички хъвана)* Хъфидай ихтияр авани, генерал.

КЕРЕМАЛИ. – Эхъ, полковник.

КЪУНШИ. – Зун хъфена, генерал! *(Атгуз-атгуз камар вегъез, са шумудра инихъай анихъ, анихъай инихъ физ, вичин мани лугъуда)*

Сад-къвед, сад-къвед -

Генералдал вилер алаз.

Пуд-къуд, пуд-къуд -

Полковникдин чинер алаз.

Акъваз, катмир, зи хурукай,

Муьфтехуар, ришветбазар,

Михъда квекай, куьче, базар.

Ийида за вири тар-мар.

Эхдач за гъич са чуру кар.

Акъваз вири чугуна цар -

За куьн вири дустагъзава.

Дустагъзава.

Сад-къвед, сад-къвед,
Генералдал вилер алаз.
Пуд-къуд, пуд-къуд...
Полковникдин чинер алаз.

Къилинбацар авуна, Къуниши варцихъ экъечІда, Иератни Луара хкъведа.

ИЕРАТ. – Гъинай акъатайди тир а абдал?

МАЭСТРО. – Гъа вири акъатзавай чкадай.

САЛАМОВ. – Абдал яз аквамир ам, вири крарин гъавурда авайди я.

МАЭСТРО. – Милициядин полковник ялдай. Силисчи. Уълкве барбагІ
жедайла, чикІзвай цларик адан къилни акатна лугъуда.

КЪУНШИ. – *(Чинал къеркъ алаз, чинеба-чинеба Иератав агатна, адан
чІарар ялда, къилелай алатай парик гъаз, чархар гуз)* За адан къил атІана!
Къил атІана! Вай-вай-вай!

ИЕРАТ. – *(Адахъ галтугиз)* Къил за вид атІуда, къей хва абдал.

КЪУНШИ. – *(ЧІарар юзуриз, адакай катиз)* Ма, яхъ зун, яхъ зун. Гъа-гъа-
гъа, гъи-гъи-гъи... *(Варцяй къеџелди экъечІда).*

ЛУАРА. – Агъ, чан абдал! Вуч хъсан кар авуна вуна. Иерат тІвар алай
иердиз тамаш садра. Вириз аватай верч хъиз аквазва.

ИЕРАТ. – Агъ, киф атІай вах гъажилеглег! *(Тепилмиши жеда)*

ЛУАРА. – *(Адакай катиз)*. Киф атІай вах, къил атІай вах. *(Садлагъана
акъвазна, кІвач галкІурна Иерат ярхарда)*

МЕГЪРИБАН. – Куън квез килигзава, я гадаяр. Къакъуда абур.

КЕРЕМАЛИ. – Квас къамир, я Мегърибан.

МАЭСТРО. – *(Иератаз къарагъиз куъмек гана)* Ви викІегъвал вуч тир?
Низ чидай? Ша захъ галаз багъдиз. Женгерин хирерал мез алтадин. *(Фида)*

САЛАМОВ. – *(Луарадин гардандихъ гъил вегъена)* Гаф авач Луарадиз. Вун
халис самбист я хъи! Ваз къе вад къвезва! Ша анихъ, гъил-гъилеваз ягъин
зачеткадиз. *(Абурни фида)*

КЕРЕМАЛИ. – Агъ, дишегълияр, дишегълияр... *(КІвализ гъахъда)*

МЕГЪРИБАН. – *(леледа аџукъна)* Ухът, аман, шад гуъгъулар чІурна кицІин
рушари.

ХУРАЕВ. – *(леледин патав катиз)* ЧІурмир, я кас, жуван гуъгъулар. Вун
акваз, зи настроенини чІур хъжеда.

МЕГЪРИБАН. – Зун акваз, настроени чІур жез, зун ви вуж я къван?

ХУРАЕВ. – Зи рикІин лекарство. *(Леле эчІайиз эгечІда)*

МЕГЪРИБАН. – Дарман къванни лагъ. Белки ви вил атІун тийизвай атир
ятІа?

ХУРАЕВ. – Эхъ, эхъ, гъамни я.

МЕГЪРИБАН. – Бес икъван чІавалди вал дишегълияр гъалтначирни?

ХУРАЕВ. – Дишегълияр амайди яни-и? Где они?

МЕГЪРИБАН. – Абурулай бул вуч ава, кІвал къени хъайиди?

ХУРАЕВ. – АкІ лугъумир, Мегърибан. Зун с кем попало хъайитІани ди-
шегълидин къилив фидай итим туш.

МЕГЪРИБАН. – Валлагъ-ва- биллагъ, вун гъа заз бегенмиш итимрикай я.

ХУРАЕВ. – Рикъивай яни? Вуна заз цийи жизнь хугузва, Мегърибан. Зун ваз благодарни я.

МЕГЪРИБАН. – Вучиз заз? Залай тала и шегъерда касни амачни?

ХУРАЕВ. – Пис емиш низ кџан жеда, я руш?

МЕГЪРИБАН. – Бес хъсанбурни тџимил авач эхир. Къалурнач жеди ваз яр-дустуни.

ХУРАЕВ. – Къалурна, конечно, къалурна. Сад-къведни ваъ. Гъеле заз навязыватни ийиз алахъна. Амма зун муьтџуьгъ хъанач. Зи дух крепки я.

МЕГЪРИБАН. – Гъахътин гафунал кџеви итимар кџандайди я заз.

ХУРАЕВ. – Заз гъахътин дишегълиярни.

МЕГЪРИБАН. – Амма вун муьтџуьгъ тахъунин себеб вуч тир? Гзафбурун арадай сад къванни ви рикџи чџугуначирни?

ХУРАЕВ. – Сад яхун мукџур хътинди тир. Муькуьд чџулав чепедин квар хътинди. Пуд лагъайди – къуьзуьди... За ваз вуч лугъун...

МЕГЪРИБАН. – Бес ваз гъихътинди кџанзавайди я?

ХУРАЕВ. – Гъа вун хътинди, чан Мегърибан. (Къулухъай къужахламишна, хъуькъвез пџагъ гуз кџанз). Вун хътинди зал къедалди встречат хъанач.

МЕГЪРИБАН. – *(Леледа амаз)* Вун хътинди – зални. Амма жуван къацџай гъилер алуд зи къуьнерилай, чинни зав агудмир, ни къвезва ви сивихъай. Заз шит амалар гъич садрани кџан хъайиди туш.

ХУРАЕВ. – Зид михъи рикџелди я, Мегърибан. Ваъ лугъумир вуна заз.

МЕГЪРИБАН. – Ваъ, эхъ лугъуз, вуна завай тџалабай затџ авани, вуча? Тахъайтџа, теклиф авур кар авани? Вун ваз я, зун – заз.

ХУРАЕВ. – Акџ лугъумир. Эгер чун къвед къе сад садал гвстречат хъанватџа, им аллагъдин къадар я. Судьба.

МЕГЪРИБАН. – Аллагъ сухмир, я кас, чи арадиз.

ХУРАЕВ. – Акџ ятџа, чна между нами са касни сух техжедайвал ийин.

МЕГЪРИБАН. – Ам гъикџ лагъай гаф ятџа, зун гъавурда акъазвач.

ХУРАЕВ. – *(Катна леледин вилик акъатна, мет чилиз яна)*. Ваъ лугъумир заз, Мегърибан. Вун одинокий, зун одинокий. Ша чун къвед жениться жен.

МЕГЪРИБАН. – Къарагъ виликай, я инсан – акурбуру вуч лугъуда?

ХУРАЕВ. – Вуч кџандатџани лугъурай чпиз. Рази яни вун?

МЕГЪРИБАН. – За фикирна кџанда эхир. Гъакџ садлагъана акъван четин суалриз жавабар жагъидани?

ХУРАЕВ. – Конечно, Мегърибан, конечно, фикир ая. Но заз эхъ лагъ! Ваъ лугъумир!

МЕГЪРИБАН. – Эхъ лагъана, жув пашман хъайитџа, вуч ийида? Ваъ лагъана, жуваз жув такџан хъайитџа, вуч ийида?

ХУРАЕВ. – Я икџни жедач, я акџни! За хиве къазва ваз. Обещаю, как мужачина!

МЕГЪРИБАН. – Акџ ятџа, къарагъ кџвачел, юзура леле.

ХУРАЕВ. – Вуна хватит лугъудалди юзурда. Ам счастье я зун патал.

МЕГЪРИБАН. – Вуч мукъвал алачни ви бахтар. Абур икъван чџавалди ви гъиле гъат тавуна гъикџ амукъна гъа?

ХУРАЕВ. – Гилани поздно туш. Вуна фикир-хиял ая, за леле эчџада.

МЕГЪРИБАН. – Зун ахварал фида гъа.
ХУРАЕВ. – Бахтлу жеда зун, за эчІяйиз, вун ахварал фейитІа.
МЕГЪРИБАН. – АкІ ятІа, эчІяй. Вавай ви бахтар кат тавурай.

(Перде)

КЪУД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Багда авайбур, гъилера катулар аваз хкведа.

САЛАМОВ. – Гъиниз фена и Керемали Салавович? Къайидалай къулухъ ибурукай вуч хъийидаиди я?

МАЭСТРО. – *(Эверда)* Керемали Салавови-ич!

ХУРАЕВ. – Киса, я дустар, гъарагъунар ийимир. Зи Мегърибан ахвариз фенва.

САЛАМОВ. – «Зи Мегърибан» аку гъа! Ван татурай, коммунист, Керемалидиз. Ахвариз ада, ништа, вун хътинбур шумуд ракъурдатІа. Къачу гъилевай катул!

ХУРАЕВ. – Къачудач!

МАЭСТРО. – Огъ-о! Им цІийи хабар я хъи. Вахъ вуч хъанва, коммунист?

САЛАМОВ. – *(Хураеваз)* Вун квез килигиз акъвазнава? Суал ваз ганвайди я, заз ваъ!

ХУРАЕВ. – Куъ суалар квез тур. Жува вуч ийидатІа, заз чизвайди я.

САЛАМОВ. – *(Гъилера авай къапар эцигиз)* Дишегъли авай леле эчІяна икъван дегиш хъанвайда, чун хъиз хъайитІа, вуч хъийидатІа яраб?

МАЭСТРО.- ХъайитІа...

ХУРАЕВ. – Куън хъиз зун садрани жедач.

МАЭСТРО. – Молодец, коммунист! Аферин. Тахъана вун Саламован шакІурт яни? Ада лагъай крар вуна вучиз ийизвайди я?

ХУРАЕВ. – Я ман! Мясо гъазурдайла, мясникди хъиз, хилер къакъаждаиди зун я, шашлыкар ядайла, цІун къилихъ акъваздаидини зун я! Мад гилани зун жедали? Бес куъ пеше вуч я?

САЛАМОВ. – Чи пеше – вуна ягъай шишер тІуън. Кефер чІугун! ТахъайтІа чизвач ваз, чи пеше вуч ятІа! Ваз абур гъайиф я.

ХУРАЕВ. – Заз вучиз гъайиф я?

САЛАМОВ. – Коммунист тирвиляй. Коммунистри чпин паяр, тІуърбур тІуъна, амайбур тарашиз туна, фадлай куътягнавайди я.

МАЭСТРО. – Бубадиз рагъмет. Дуъз гафарал зани къул чІугвазва.

ХУРАЕВ.- Кеф хъана ман квез. Поздравляю! Гъала девран. Куън хътин къайгъусузриз ва лицемерриз все дороги открыты. Ида ам, ада им алцурариз гъакІ жеда куън. Садахъайни регъуъвал амачиз.

МАЭСТРО.- Вири крар коммунистривай я.

САЛАМОВ.- Вири! Регъуъвилер, айибар инсанривай къакъудайбурни гъабур я.

МАЭСТРО.- Эхъ! Профессор Саламован вил студентрин жибинда жедайвал авурбурни гъабур я.

САЛАМОВ.- Никай хъайитІани композиторарни манидарар авурбурни гъабур я.

ХУРАЕВ. – Мадни вуч лугъуз жеда квевай? Абур вири зи тахсирар яни? Бес профессор вични коммунист туширни? Тир. Ихътин тапан коммунистар аку, уьлкведин кылиз яд чими авурбур гъабур я. Однозначно!

МАЭСТРО.- Вунни гъахъ я. Амма рикелай алудмир – зун коммунист хъайиди туш.

ХУРАЕВ.- Муькуь патахъай, дорогой Маэстро, бес зунни гъа куьн авай йикъа авачни!?

САЛАМОВ. – Яда, жув вуна чав гекъигмир. Вун вуча - тай галачир ругун я вун! Са чарх квай араба!

МАЭСТРО. – *(Ягъанатдин хъвер ийиз)* Эхъ, мад гаф амани?

САЛАМОВ. - Вуна тІуьна, тІуьнач – низ адакай вуч ава? Низ вун герек я?

ХУРАЕВ. – Говори, говори, философ.

САЛАМОВ. *(Чалар ахъайиз)* Говорю, говорю. Гъи йикъал гъана куьне чун?

ХУРАЕВ. - Рядом акъвазнавай или за одним столом ацукънавай инсандикай икІ рахадай философар амай къван, чи жизнь мадни пис жеда, ам только под откос фида.

САЛАМОВ. – Вичиз гъиниз кІандатІани фирай, за жуван кІвалах ийизва.

ХУРАЕВ. – Гъим я вуна ийизвай кІвалах? Бес чун без дела ацукънавани?

САЛАМОВ. - Яда, за къе и гуьзел рушавай экзамен къабулна, адаз хъсан къиметни яна, вуна вуч авуна? Леле эчІянани?

ХУРАЕВ. – Эхъ. Леле эчІяюн айиб авай кар туш хъи.

МАЭСТРО. – *(Саламоваз)* Яда, вуч лугъуз гъавалат хъанва вун адал? *(Хураеваз)* Вун барут хъиз патрумда гъахъмир, коммунист. Лугъудай гаф аватІа, жувани хъсандиз жаваб це.

МЕГЪРИБАН. – *(Леледай къарагъна)* Эхъ-йе. *(Хураеваз)* Вуна, лагъайтІа, абурун зарафатар ягъанатар хъиз къабулзава. Зарафатдиз зарафат элкъуьр хъувуна кІанда. Ягъанатдиз – ягъанат. *(Дамах гъаз багъдиз гъахъиз)* Заз ахътин итимар кІандайди я – мецел хци, фикирдиз дерин.

САЛАМОВ. – Ван хъанани дишегълидин къатІунрин?

ХУРАЕВ. – Завай жув вавай хъиз тухуз жедач ман. Вун философ я, зун – коммунист. Ви оружие гъарамзадавал я, зин – ягъ-намус, инсанвал ва гъахъ-лувал.

САЛАМОВ. – Агъ-агъ-агъ, гафар аку!

ХУРАЕВ. – Вуч хъанва зи гафариз? Это чистая правда!

МАЭСТРО. – Акъваз, я коммунист. Ви правдаяр низ герек ама?

ХУРАЕВ. – Заз!

МАЭСТРО. - Гъавиляй вуна Керемали Салавовичан мугъман леледа эчІязава ман.

САЛАМОВ. - Ваз ам вуж ятІа чидани? Ам иниз вуч патал атанвайди ятІа, гъаникай ваз хабар авани?

ХУРАЕВ. – Ваз хабар хъайила бес я ман!

САЛАМОВ. – Яда, са кар ийидалди вилик *(къил гатаз)* са тІимил къванни фикир ая, я чан коммунист.

ХУРАЕВ. – Ваз вуч аватла чидани? Гецягмир зак. Оставь в покое! Тахьай-тла, лугьудай гафар зазни чизвайди я.

САЛАМОВ. – Акл ятла, гьа жуваз чидайвал ая. Амма пашман жез тахьуй. ЭчIяя жуван Мегърибан авай леле.

ХУРАЕВ. – ЭчIяда! *(Мегърибан леледа авачиз аюна, инихь-анихь къекъез)* Мегъриба-ан! Ви ахвар ханани философди? Пад квачир сив я аданди. Рахада гьа-а... Вун гьинва-е?

МЕГЪРИБАН. – *(Багъдай эхкъечIиз)* Зун ина. Гьикъван яб гудай куь гьужетриз.

ХУРАЕВ. – Ша, ахцукъ абурун хъилий леледа. Рахурай чпиз кIамай къван.

МЕГЪРИБАН. – *(Леледа ахцукъиз)* Зун сух тавурай чпин къел квачир ихтилатриз.

ХУРАЕВ. – Ван хъанани, профессор? Ихтияр авани заз?

САЛАМОВ. – ЭчIяя, коммунист, эчIяя. Ихтияр зид ваь, Мегърибананди я.

ХУРАЕВ. – Я ман бес!

САЛАМОВ. – Амма чизвачтIа, чир хьухь - ихтиярар гвайди ина Керемали Салавович я.

КЕРЕМАЛИ. – *(Хквез рекъе амаз)* Керемалидин мугъманризни ина вири ихтиярар авайди я. Гьалрай девран Мегърибанани коммунистди!

МЕГЪРИБАН. – Ибурун къел квачир ихтилатри чав чи кар ийиз тазвани?

КЕРЕМАЛИ. – Вири Маэстродин тахсирар я. Гьинва ви алат? Гьваш, инсанрив са шадвал ийиз тур.

МАЭСТРО. – Башуьсте, Керемали Салавович. Исятда гьични! *(Къецелди фида).*

САЛАМОВ. – Гьваш-гьваш! Чагъан галачиз чагъанар ядай, зуьрне авачиз зуьрнеяр рахурдай устIарар я гиланбур. За са мехъерик тапусар къван авай ишикIар хъиткъинна физ къуд кек квай са алатдин мецерал тупIар илисзавай жегъилдивай хабар къуна...

МАЭСТРО. – *(Гардандихъ вегъенвай чIулунихъ чIехи мецерин алат галаз хквез)* Закай яни рахазвайди?

САЛАМОВ. – Вакай ваь, ви гардандихъ вегъенвай алатдикай. Ахпа-е. За хабар къуна: - Вуна гьи алатдал къугъваз чирайди я, чан хва? Ада вуч жаваб ганатIа чидани квез? - Алатар вучтинбур я, я халу? Алатар жез, зун харат устIар яни? Идан къене вири авайди я.

МАЭСТРО. – Я ман бес. ТуштIа, яб агала. *(Алатдин мецерай тупIар чIугваз тамам ансамблдин сесер акъудда)* Авани алатар? Им ви философия туш гьа, профессор. Им музыка я, музыка!

САЛАМОВ. – Гьахътин музыкаяр пайда хъайила я ман къуд пата инсанар кубутриз элкъезвайди.

МАЭСТРО. – Я, философ, я. Жува яб гумир. *(Иератаз)* Ша инихъ, Иерат. У-угь - иервализ кый ви!

ИЕРАТ. – Гьим лугьуда? Чи эхиримжи мани?

МАЭСТРО. – Эхиримжиди вучиз жеда ам? Вири чи гьиле авачни?

САЛАМОВ. – Эхь, Маэстро, эхь! Вири крар куь гьиле ава!

Маэстро ди квай макъам яда, Иерата мани лугъуз эгечIада.

ИЕРАТАН МАНИ: - Фад алат югъ, фад алат,
Йифев къугъваз кІан я заз,
Муьгъуббатриз къатба-къат
Жув чІугъвазваз кІан я заз.
Рази хъухъ зав, рази хъухъ,
Вунни пашман жедач.
Гъар йифиз ви утагъдиз
Зунни мугъман жеда.

Хураева уюнар квай къуьл ийиз эгечІда, мет чилиз яна, Мегърибаназни теклифда.

Фад алат йиф, фад алат,
Йикъав рахаз кІан я заз,
Ашкъивилер гвай тават
Зун яз акваз кІан я заз.
Рази хъухъ зав, рази хъухъ,
Вунни пашман жедач.
Дуьшуьш хъана сад садал,
Къведазни хъсан жеда.
Манидик Луара экечІда.

ЛУАРА. – Мани аку лугъузвай,
Япун зегъле тухузвай.
Ингъе, зиди мани я

Гаф гафуни атІузвай. *(Луара репдал элячІда, Маэстродини вичин макъам дегшиарда)*

ТІапІ. ТІапІ. ТІапІа-тІапІ.
Зи манидиз кІандач таб.
Таб квайбуру гумир яб.
Гъаб-гъаб-гъаб, гъаб-гъаб-гъаб,
Къаб-къаб-къаб, къаб-къаб-къаб,
Зи мани я квез шараб,
Гъам биргенд я, гъам кабаб.
КІусни гумир квез азаб.
Зи гуьгъуьниз ша са-сад.

(Роботди хъыз камар вегъез, вичин къуьл ийизвай Луарадин гуьгъуьниз Хураевни фида, амайбурни жергеда гъатда)

Чи кьублуьник ша, акат.
Зун я гила куь тават.
Йиф атурай, югь алат,
Югь хтурай, йиф алат
Лугьуз физвай вахтари
Вуч гудатIа чаз яраб?
ТIапI. ТIапI. ТIапIа-тIапI.
Зи мандиз кIандач таб...

КЪУНШИ.- *(Са гъиле ракьун тас, муькуь гъиле лаш аваз хтана)*
Молчать! Смирно! *(Лашунив тас яна)* Гила кьуьл за ийида! Вирида капар
ягъа!

МАЭСТРО.- Къуншидиз туьнт макьам! *(Ягъиз эгечIда)*

КЪУНШИ. – *(Хураеван гъил кьуна)* Ша, экечI вунни.

*(Хураева Мегърибанни тухуда, Керемали квачиз амайбурни кьублуьник
экечIда. Варъиз Алигархни Наргиз гъахъда)*

АЛИГАРХ.- Керемалидин мехъерин гурлувал вуч я!

НАРГИЗ.- Тахъана! Ша, чунни экечIин.

АЛИГАРХ.- *(Кьублуьник физ)* Сагърай, дустар! Сагърай! Гиб-гиб – ура!

МАЭСТРО.- Алигарх! Алигарх! Яшамишрай Алигарх! Алигархдин мани!

Вирида санал! *(Макьам дегешарна, вичи кьил кутада)*

Алигархар пара авач,
Чахъни хъанвай тек сад я вун.
Жумарт рикIни хура авай,
Чи гъар садан мидад я вун.
Яша, яша, яшамишрай
Икъван чал рикI алай инсан.
Яратмишдай, къазанмишдай,
ВикIегъвилер авай инсан.

Вун дустарин мягкем даях,
Мукъвабурун кьилел къав я,
Гвачир инсан кIусни дамах,
Ви кьил камал, рикI ялав я.
Яша, яша, яшамишрай
Гъил ачух, рикI михъи инсан.
Яратмишдай, къазанмишдай
Алакьунар гайи инсан.
Аллагъни ви патал хъурай,
Ваз девлетар гъалал хъурай!

АЛИГАРХ.- Бес я! Бес я! Къе закай рахадай югъ туш. Къенин югъ Керемали
Салавовичанди я. Яшамишрай Керемали Салавович!

(И гафар вирида тикрарда).

Инал ша кван, Керемали Салавович, инал ша кван.

НАРГИЗ.- *(Мегърибаназ)* Диде, вунни инал ша!

ХУРАЕВ.- *(Сес зурзас)* Мегърибан, Наргиз ви руш яни?

МЕГЪРИБАН.- *(Дамах гваз)* Зи руш я Наргиз. Ухшар тушни?

ХУРАЕВ.- Я, Мегърибан, я. Ви копия я.

МЕГЪРИБАН.- *(Кьил цава кьуна, физ)* Масадбурухъ ахътин рушар жедани?
Зид я, гьелбетда.

САЛАМОВ.- *(Маэстролиз)*. Диде лагъанайни? Мегърибан Наргизан диде яни?

МАЭСТРО.- За лугъузвай эхир: садрани чаз такур и дишегъли иниз гьикI акъатайди я? Агъ, Керемали Салавович, ваз чидай къван амалар вуч я!

АЛИГАРХ.- Дустар. Зун пара шад я къенин межлисдал. Вучиз шад я лагъай-тIа, куьне зи яран дидедиз къурмишнава ам. Эхъ, им зи ярандиде Мегърибан я.

НАРГИЗ.- Зи и дуьньяда виридалайни иер, виридалайни къени, виридалайни хъсан диде. *(Дидени руш къужахра гьатда).*

АЛИГАРХ.- Коммунист! Гъинва вун? АцIура рюмкаяр, цуз шампанскияр!

ХУРАЕВ.- Башуьсте, Алигарх. *(Гъерекатда гьатда)* Ша, рушар, гадаяр, куьмек це заз. Философ, Маэстро!

МАЭСТРО.- Гъар садаз вичин пеше авайди я. Иера! Ша, Алигархдизни Наргизаз чи цIийи мани лагъ.

ИЕРА.- Башуьсте, Маэстро.

ИЕРАДИН МАНИ.- Дагъларилай атана гар,

Ярдин лацу пеле акъаз.

Шабалут ранг алай чIарар

Бурма-бурма чинал къугъваз.

Акъатна вун бейхабардиз

Зун хъиз адан суракъдаваз.

Алад, темен це зи ярдиз,

Зун адав кье агакъзавач.

Гъуьлерилай экъечIна рагъ

Ярдин ачух дакIарда куз.

Нурдив ацIуз зи ярдин багъ,

Билбилари нагъма лугъуз.

Алад кIвализ секуьл галай,

Ийида вун кьунагъламиш.

Зи яр месик къецIилзамаз,

Нураривди къужахламиш.

АЛИГАРХ.- *(Ички хъвана)* Эхъ, дустар! Хъсан югъ я къенинди. Къенин шадвилерни къетIенбур я. Къенин югъ вични къетIенди я. Ам чи виридан дуст, вич галачиз чаз са куьнини дад тагузмай Керемали Салавовичанни зи рикI алай яран диде Мегърибанан мехъерин югъ я. Эхъ! Къисметди субайвиле тур и кве бендедин мехъерин! Мубаракрай!

ВИРИДА.- Мубаракрай! Мубаракрай!

АЛИГАРХ.- Квез чизва, дустар – Керемали Салавович, отставкада авай полковник, хъсан инсан – чи хзандиз гъахъна, чи кІвалин-къан къайгъуйрик экечІна гзаф йисар я. Гъафтеда садра кІватІ жез, куьне кефер чІугвазвай и дачадихъ авай гъунарарни адан гъилеринбур я. Амма чун хъфизва, азиз дустар, ам тек амукъзава. Зи ярандидени тек амукънавай. Хуьре. Чна ам шегъердиз хкана. И къве субай кас чеб чпел гьалтдайвал авуна. Аквазва квез – абур къведни бахтлу я!

ХУРАЕВ.- *(Катна абурун вили атана)* Мубаракрай, Керемали Салавович. Вазни, Мегърибан. Вуна алцуарна зун. *(Перт яз варцихъди фида)*

МЕГЪРИБАН.- Квез къамир, я кас.

КЕРЕМАЛИ.- Вал ви къисметни гьалтда, коммунист. Перт жемир.

КЪУНШИ.- *(Инихъ-анихъ физ, Хураеван рехъ къаз, тас гатаз)* Слушай мою команду! Къуьлуьник экечІ! Ягъа макъам! Туьнт макъам!

МАЭСТРО.- Есть, товарищ полковник.

САЛАМОВ.- Ваъ, ваъ, ваъ! АкІ жедач. Инин адетар чІур жезва. Бес чамни свас магъар ийидачни! Агъ, Керемали Салавович? Инал ша кван садра.

ВИРИДА.- Магъар ая! Магъар ая!

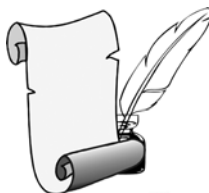
САЛАМОВ.- *(Керемалидинни Мегърибанан къилерилай чІарар ялна)*

Сад дишиди, садни эркек –
Къве чІар санал эцигна,
Идаз муькуьдавай куьмек
КІанзавайдаз килигна,
Шариатар, къанунар чи
Веревирдна, гекъигна,
За вун ва вун магъарзава,
Алад, са пІипІ аку квез,
Лезетрикай самбар авай
Ана кефер чІугу квез.

Яшамишрай Керемали Салавович! Яшамишрай Мегърибан. Ягъа, Маэстро. Чамранни свасан макъам ягъа!

Сифте Керемалини Мегърибан къуьлуьник экечІда. Ахпа Къуншиди Хураев ва амайбурни къуьлуьник кутада. Вич лашунив тас гатаз межлисдал элкъведа

(ПЕРДЕ)

Жамидин Ѓажимурадован 85 йис

ЗАРАФАТДИННИ РУСВАЃДИН ЭСЕРРИН ШАЃЪ

(Шаир Жамидинан 85-йисаз талукъ яз)

Вахтар фад-фад къвез алатзава. Абур акъван фад физва хьи, келзавай-бурун рикI алай шаир, зарафатдин, яѓанатдин ва русваѓдин эсеррин шаѓъ, мукъва-накъ рикIин азардик кечмиш хъйи Ѓажимурадов Жамидин Ѓажимурадович (Жамидин – литературадин тIвар-лаќаб я) чи арадай акъатна 15 йис тамам жезва.

Эхъ, заз Жамидин, жуван машѓур хуьруьнви, чIехи стха хъиз, яр-дуст хъиз, республикада тIвар-ван авай шаир хъиз, мукъувай чидай. За адахъ галаз, адан уьмуьрдин юлдаш Саимат вахан гIилелай са пут къел тIуьна.

За Жамидинакай ва адан эсеррикай лезги ва урус чIаларал, белки, са цIуд макъала (1969-йисуз – «Жамидинан русваѓъ», 1994-йисуз – «Геѓенш рикI авай Жамидин», 1997-йисуз – «ЦIвел – ваъ, вил», 2002-йисуз – «Машѓур шаир Жамидин», 2004-йисуз – «Жамидинакай гаф» ва «Жамидинан къамат», 2014-йисуз – «Шаир-русваѓчи», «Жамидинан накъвар галай хъвер», «Жамидин «Ваз ам чидач» ва «ЧIехи шаир») ва 2002-йисуз «Жамидинан русваѓъ ва хъвер» ктаб кхъена, басмадай акъудна. Абуру миграѓви шаир халкъдин арада машѓур хъуниз шаксуз куьмекна.

Зун, гьар са макъала кхъидайла, виликдай кхъей гафар, малуматар тикрар тийиз (са бязибур тикрар тавунани жезвач), цIийи фикирар лугъуз, игитдин къаматдин цIийи терефар жаѓуриз алахъзава.

Ѓажимурадов Жамидин (1934-2003) – тIебиатди еке пай (мецел «бахт» гаф къвезва) ганвай, къетIен амалрин-къилихрин шаир – инсан хъана. Адаз къисмет хъйи «еке пай» хци къатIунрикай, акъул-камалдикай, билбилдин

хьтин мецикай, яцIу ванцикай, жумарт рикIикай, ачух гъиликай, виле акъадай къаш-къаматдикай (къакъан шумал буй, хъвер алай къумрал чин, чIулав ири вилер, бурма чIарар какахънавай чIулав къакъан мег), заривилин алакьунрикай, бажарагъдикай ибарат жезва.

И вири лишанрини яржари шаир Жамидин акурдан рикIелай алат тийидай, хайи Миграгърин къилихъ галай Гъуцарсувуз ухшар гуьмбетдиз элкьурзава, милли литературадал рикI алай инсанрин бейнида басма ийизва.

И вири лишанри автордин художественный эсерар: зарафатдин, ягъанатдин ва русвагъдин шиирар, баснирар, бейтер ва поэмаяр арадал гъана, абур лезги газетризни журналриз («Социализмдин рехъ», «ЦIийи дуьня», «Социализмдин пайдах», «Коммунист», «Дуствал», «Дагъви дишегъли», «Кард») акъудна; урус чIалаз элкьуруниз лайих ва Москвадин газетризни журналриз акъуд жедай дережадиз гъана.

Шаир са шумуд ктабдин иеси хъана: «Къалгъанар» (1958), «Гъач-вач» (1964), «Са кIус хъвер» (1967), «Арада затI аваз хъурай!» (1969), «Шаламра къван» (1970), «Гимишдин сас» (1972), «Регъуь хъайи спелар» (1976), «Сатирикдин хуьрекар» (1979), «Башуьсте!» (1984), «Ваз ам чидач» (1994) ва мсб. Саки вири ктабар, гъа ихьтин тIварар алаз, урус чIалал Москвадин ва Магъачкъаладин чапханайрайни акъатна. Автордихъ гъа ихьтин тIварар алай шиирарни ава.

Жамидинан эсеррихъ чпин къетIенвилер ава: абур яшайишда хъайи, жезвай ва хьунухъ мумкин тир вакъийрихъ, дуьшуьшрихъ ва къисметрихъ галаз алкъалу я; куьруьдаказ теснифнава, вад-цIуд куплетдикай ибарат хъанва; дерин фикирар ва насигъатар, хъвер, ягъанат ва я русвагъ ква; къешенг къурулуш ва куьруь сюжет ава; лезги литературадин чIалал, ранг ядай гафар ва мисалар ишлемишна, кхъенва; регъятдаказ кIелиз, рикIел хуьз ва масадаз, къаравили хъиз, суьгъбетиз жезва.

Шаирди, ватандикай хъиз, вири дуьньядикайни фикирзава, адаз вич, дуьньяда чIуру крар терг хъана, эхиримжи шаир-русвагъчи хъана кIанзава. «Эхиримжи» шиирда кхъизва:

**Чуру крар, пис къилихар! Куь гелер
Гележегда амукъдач, заз аян я.
Инсанар, фад михъи хъурай куь рикIер!
Эхиримжи сатирик хъун заз кIан я.**

Жамидинан эсерри кIелзавайдаз тIебии тербия гузва, ихьтин тербиядиз чна «къени тербия» лугъузва, вучиз лагъайтIа чи уьлкведиз, социализм чукIурна, гужуналди капитализм хкайдалай гуьгъуьниз, «чIуру тербияни» акъатнава: ам газетри, радиоди, телевидениди ва интернетди халкъдин арада чукIурзава. Им гзаф хаталу кар, гьерекат, тIегъуьн хьтин азар я.

Жамидинан эсеррин мад са къетIенвал къейдин: абурук гзаф хъуьруьнар ква, ягъанат кефиник хуькуьр тийидайди я, русвагъни авторди хъуьтуьлдаказ ийизва. Ихьтин эсерри («Шурва», «Чинерар» ва мсб) «чIуру игитриз» хъел гъизвач, акси яз, гъабурузни хъвер гъизва. Поэма хъиз яргъи «Чинерар» шиир ихьтин куплетдалди куьтягъ жезва:

Виликра халкъ авам тирла,
Динэгълийри, фекъийри,
Чинер, пІирер, жегънем лугъуз,
Иви хъванай факъиррин.

Ихътин фикирдалди шиирда хуъруьн кимел физвай гъуьжет куьтягъун автордин викІегъвал хъана.

ВакІан як тІуьн гъарам я лугъузвай динэгълидин гъерекатарни шаирди хъуьтуьлдаказ майдандиз акъудзава, хъайивал хиве къаз тазва ва виридак хъуьруьнар кутазва:

– Хуьрек вилик атайла,
Аллагъ рикІел гъана за:
Як хкудна, гадарна,
Шурвадиз худ гана за!

«Масадаз атІай фуруз» шиир басня я: Сев тахтунилай алудна, вичиз адан чка къаз кІан хъайи, фитнеяр чукІурай сикІ вич фуруз аватзава:

КІватІна хъиз вири гъайванар,
Фитнеяр винел акъудна севре.
Акъатнач къилиз вегъей буьгътенар:
Фитнечидин кар гъатна лап кІеве...

Шаирдин уьмуьрдин рехъ ихътин важиблу, жуьжедикай кІек жезвай, жегъилдикай итим жезвай, гегъенш къадамрикай, важиблу вакъиайрикай ибарат хъана:

Сад лагъайди: хуьре юкъван мектеб куьтягъна, жележдик еке умудар квай жуьже жегъил Магъачкъаладиз атана; С. Сулейманан тІварунихъ галай муаллимрин институтдик акат тавурла, хуьруз хъфиз регъуь хъана, милли газетдин редакцияда са гъвечІи къуллугъдал акъвазна; яшайишдин цІийи шартІара ада вич жележг авай шаир тирди къалурна; лезги радиодин диктор хъана, жуван миллетдиз гъар экуьнахъ «Пакаман хийирар!» лагъана.

Къвед лагъайди: хуьре мехъерарна, хзан кутуна, гуьзел свас шегъердиз хкана, кІвалер эцигна, Москвада Литературадин институтда кІелна, ам куьтягъна.

Пуд лагъайди: «Самур» журналдин редактор хъана, Писателрин союздин секретарвал авуна, машин къачуна, кІвал дегишарна, дустариз дача туькІуьрна.

Къуд лагъайди: вири жуьре межлисрин тамада хъана, «Миграгъ» обществодин председателвал авуна, гзаф инсанриз: мукъва-къилийриз, хуьруьнвийриз, танишриз, кІеве авайбуруз, са кІусни инжиклу тахъана, жуьреба-жуьре куьмекар гана.

Вад лагъайди: вичин эсерар урус чІалаз элкъуьриз алакьдай инсан-таржумачи (ам вичиз ухшар авай маскавэгъли Андрей Внуков хъана) жагъурна, адахъ галаз яхцІур йисуз кІвалахна. Нетижада адан саки вири эсерар урус кІелзавайдав агакъна.

Андрей Внуковни лезги шаирдиз акъван вафалу кас, дуст ва стха хъана хьи, ада, Жамидиналай гъейри, мад са милли шаирдин эсерарни урус чІалаз элкъурнач. Миграгъвийрини Андреяз гзаф гъурметарна, адан тІвар вич ацукъай гурлу булахдал эцигна – «Андреян булах» фадлай халкъарин дуствилин гуьмбетдиз, шаирри, ашукъри, мугъманри ва хуьруьн жегъилри ял ягъзавай пак мескендиз элкъвенва. Гъар са межлисдини Жамидин ва Андрей рикІел хкизва.

Жамидин, СтІал Сулейманалай гуьгъуьниз, Советрин ватанда лезгийр машгъур авур къвед лагъай шаир я: 40 йисуз датІана Москвада басмадай акъатзавай газетринни журналрин («Крокодил», «Литературадин Россия», «Литературадин газет», «Смена», «Дружба народов» ва мсб) чинриз акъатзавай зарафатдинни русвагъдин шиирри, иллаки абурун кІанелай кхъена жезвай гафари: «Перевод с лезгинского А. Внукова» – «А.Внукова лезги чІалай элкъурнава» СССР-дин шегъеррани хуьрера яшамиш жезвай лезгийрин, дагъустанвийрин фикир желбзавай, абурук шадвилин ва дамахдин гъиссер, милли руьгъ кутазвай.

Жамидинан эсеррик дерин философия ква: абуру кІелзавайбуруз намус миxьи, дидедин чІал ва хайи ватан кІандай, диде-бубадиз вафалу, къагъриман инсанар хъуниз эверзава.

Литературада къазанмишнавай агалкъунрай шаирдиз республикадин Гъукуматди «ДАССР-дин культурадин лайихлу къуллугъчи» тІвар (1980) ва «РД-дин Гъукуматдин премия» (1997) гана.

Вахтар къвез физва... ЦІийи несилри шаир Жамидинан эсерар мектебра кІелзава, чирзава, лезет хкудзава; абуруз институтра, университетра лайихлу къимет гузва: докладар, дипломдин кІвалахар кхъизва, диссертацияр хуьзва.

Инал лугъун: Жамидинан уьмуьрдин рекъин ва шаирвилин агалкъунрин бинеда, чахмахдин къван хъиз, социализмдин девир, ада халкъдин саваддиз, чІалаз, илимдиз, литературадиз ва искусстводиз ачухай рехъ, гайи фикир ва къимет, авур къайгъударвал ава.

Къве девир сад-садав гекъигун яз, са мисал гъин: XX асирда. социализмдин девирда, милли шаиррин ктабар 3-5 агъзурдин тиражар аваз акъудзавай ва гъар са ктабдай автордиз са машин къачуз жедай къван гонорарни гузвай; XXI асирда, капитализмдин девирда, ктабрин тиражар пуд вишел хканва, гонорарни гузмач, ктабар автордив вахгузва, жува маса гана, къазанмиша лугъузва... Хуьрера ва шегъерра ктабрин туьквенарни, сад-къвед квачиз (чпелни урус чІалал «Книги» кхъенва), амач. Гъавилай цІийи ктабар я кІелзавайбурув, я библиотекайрив агакъзамач.

Алай девир гъикъван мишекъатди, мискъиди, руьгъдин ивирар чукІурзавайди ятІани, милли литература санал акъвазнавач, вилик физва. Шаирриз халкъдин арада гъурмет-хатур ама, абурун эсерар кІелзава. Лезги газетар ва журналар («Лезги газет», «Самур», «Кард», «Дагъустандин дишегъли», «Алам» ва мсб) кхъизва.

Жамидинан тІвар, адан руьгъдиз ийизвай гъурметдин лишан яз, хайи хуьруьн библиотекадал эцигнава, къецин цІал цементдин къулунал устадаказ атІанвай шикил (барельеф, художник – Агъмад Адиллов) алкІурнава. Инлай,

Къаркун кАмун кАунтАлаи (иниз «Суарин мет» лугъуда), шаир, чан алайди хъиз, вири хуъруъз ва Самсам дередиз килигзава.

Шаирдин тIвар Магъачкъала шегъердин цIийи магъледин са куъчедални эцигнава. Библиотекайра ва мектебра Жамидинан яратмишунриз талукъ межлисар тухузва. Адан 85 йисаз талукъ межлис мукъвара Дагъустандин писателрин союздин правлениди Магъачкъаладин «Шииратдин театрда» тухвана, анал зунни раханай.

Гъар са межлиса, лагъай фикир тикрар хъийин, дидедин чIалан ва литературадин муаллимри иштиракзава, абуру тарс гузвай аялри, студентри Жамидинан шиирар устадаказ кIелзава, «Шурва» манидалди лугъузва. «Шииратдин театрдини» гъакI хъана.

Зун 2018-йисан сентябрдиз Миграгъиз хъфенвай. Хайи мектебдин дегълизда Жамидинан шикил акурла, рикIиз регъят хъана. Хуъре тахъай хътин цIийивилер хъанвай, абурни заз жуван вилералди акуна: хуъруън куъчейрал сифте яз камалэгълийрин тIварар эцигнава; кIвалерин цларал куъчейрин тIварар ва нумраяр кхъенвай ракъун зулар алкIурнава; мектебдин къилихъай фенвай сад лагъай куъчедиз «Гъажимурадов Жамидинан куъче» тIвар ганва; шаирди кIелай мектебдин дараматдин цлални сад лагъай нумра кхъенва.

За рикIяй гъарайна:

– Шаир Жамидин яшамиш жезва!

*2-май, 2019-йис.
Гъаким Къурбан.*

ЖАМИДИН

РЕХИВАЛ

(Поэма-скет)

I

Къафкъаз дагълар цIиргъинава,
КIвалераллай пару хъиз.
Абурун кукIвар лацу хъанва,
Къуъзуъ касдин чуру хъиз.

Абур чIехи чи бубайри
Тунвай гел хъиз багъа я.
Дагълар, дагълар, виш йисарин
Сирер куъне ахъая.

Аманат яз кIвалер тада
Бубайри чаз – рухвайриз.
Аманат яз рикIер тада,
Бубайри чаз – архайриз.

Бадейрилай, дидейрилай
Махар жеда аманат,
Чна абур хуъда рикIе
Виридал яз аламанат.

Махар, махар, гъар жуъредин
Чир жеда сир аялриз.
Дидеди мах ачухдайла,
Фида дерин хиялриз.

Махар, махар, игитрин тур
Карагдай гагъ вилеркай,
Гагъ аквадай пагъливанар
ХкечIзавай гъуълеркай.

Гъайванрикай ахъайдайла
ХъуьтІуьн юкъуз махар чаз,
Йифиз абур мукъва хъана
Аквас жедай ахтар чаз.

Чаз махарай гъикъван къуват,
Гъикъван акбул акуна.
Махари чи рикІер михъи,
Вилер хци авуна.

Гъар са халкъдихъ вичин тарих,
Вичин мажар авайд я.
А махарал девирдинни
Халкъдин лишан алайд я.

Адамакай, Гъавадикай
Мах ава лап машгъур вич.
Чеб женнетдин багъдавайла
Абуру тІуьна лугъуз ич.

Акъван гуьзел дишегълийри
Вич арадиз акъудай
Маса махни чида хъи чаз
«Чуьруькчи ич» лугъудай.

Пуд лагъай мах ичиникай
Куьрелди квез ахъайда.
Эхирдалди кІела, зи дуст,
Ктаб гъиле авайдал.

Амма а ич битмиш хъанач
Багъда, авай женнетда.
Я гуьзелар гъатнач адан
Патахъай гъич гъуьжетра.

Я Ахцегъа битмиш хъана,
Атирдин ни галай ич,
Я Куьреда берекатлу –
Лугъуз жедач завай гъич.

Куьз лагъайтІа фад вахтара
Хъайи кар я, лугъуда.
Тарихдани ктаб авач
Са дуьз жаваб къачудай.

Белки, хъана, белки, хъанач,
Гъакъикъатда чидач заз.

Махар халкъдин хияларни
Уьмуьр чирдай гуьзгуь я.
Абур халкъ фей дагъдин рехъни
Жигъир чирдай уьлчи я.

Гъамиша куьн халкъдихъ гала,
Чириз жеда яшар куь.
Виш йисарай виш йисариз
Жезва, гъелбет, махар куьч...

II

Вуна тади къачумир мад
Са гаф ава лугъур ваз:

ХъуьтІуьн йифиз и махунихъ,
Белки, на яб акална,
Са къатІ амаз ахвари ви,
Белки, вилер акъална.

И махунин ван хъанатІа,
Тахъайдай яхъ вуна къе.
Ван тахъанвай масадбуруз
Ам ахъайин чна къе.

Динэгълийри дин гъилеваз
Халкъдиз ганай азабар,
Къундармишиз суварарни,
Кхъиз тапан запабар.

А девирдин адетрик фад
Къуьзуь хъанай инсанар.
А девирдин хесетрик фад
Рехи хъанай инсанар.

Уьмуьр яргъи жедачир гъич
Рушан чІулав киферин.
Хабарсуз ранг ядай адаз
Яргъал патан – Кефердин.

Дидедин къил рехи жедай
Язух чІугваз балайрин.
Жегъилдин къил рехи жедай
Яшайишдин белайрик.

Рехи хъунин сеbeb чирдай
Бахт авачир инсанриз.
Килигайла, са патайни
Бахт авачир инсанриз.

Сив хуьн сувар хьанва лугьуз
Са вацра кади чӀугвадай.
Гунагъ я къван яргъи юкъуз
Яд хьвайитӀан хатадай.

Садра жегьил са гадади,
Вичиз хабар авачиз,
Ци тухузвай ич къачуна
КӀас яна кас алачиз.

Бирдан рикӀел сив хуьнин варз –
Сувар тирди хтана,
Акьвазна ам рекьин юкъвал,
Са гагда пагъ атӀана.

«Сивик рузи хкӀуна за,
Им лап еке гунагъ я.
Вични язва чараданди,
Кьилеллайди Аллагъ я».

Са патахъай кьилел Аллагъ,
Са патахъай хъайи вар.
«Гьил къачу зи гунагъдила», –
Гададин рикӀ хьана дар.

КилигайтӀа, адан вилик
Пуд кӀвал квай лап иер тир.
Пуд кӀвалихъни багълар галай,
Чпин девлет ичер тир.

И гадади регъуьз-кичӀез,
Сифте ракӀар гатана,
Кьилин чӀарар жив хьиз лацу
Иесидиз лагъана:

«Им ви багъдин ич ятӀа, заз
Гьалал ая, минет хьуй.
Ваз Аллагъдин хатур артух,
Заз ви патай гьуьрмет хьуй.

– Им зи багъдин ич туш, жегьил,
Стхад кӀвализ вач атӀа.

IV

Гьадалда ваз ада, шаксуз,
Вичин багъдин ич ятӀа!..

Гададини регъуьз-кичӀез
Кьвед лагъай рак гатана,
Кьилин чӀарар рехи хьанвай
Иесидиз лагъана:

– Им ви багъдин ич ятӀа, заз
Гьалал ая, минет хьуй.
Ваз Аллагъдин хатур артух,
Заз ви патай гьуьрмет хьуй!

– Им зи багъдин ич туш, жегьил,
Стхад кӀвализ вач атӀа.
Гьалалда ваз ада, шаксуз,
Вичин багъдин ич ятӀа!

Гададини регъуьз-кичӀез
Пуд лагъай рак гатана,
Кьилин чӀарар загъ хьиз чӀулав
Иесидиз лагъана:

– Им ви багъдин ич ятӀа, заз
Гьалал ая, минет хьуй.
Ваз Аллагъдин хатур артух,
Заз ви патай гьуьрмет хьуй!

– Им зи багъдин ич я, жегьил,
За ваз гьалал ийида,
Эгер авай захъ са рушал
Вун эвленмиш хьайитӀа.

Амма за ваз лугъузва икӀ:
Рушахъ вилер авай туш,
КӀвачер галач, бишини я,
ГьакӀни гьилер квай туш...»

ИкӀ лагъайла, жегьил гада
Мадни кӀеве акӀана:
«За дидедал алукъна, ваз
Жаваб гуда», – лагъана...

V

Дидеяр, куьн рикӀер кузвай ракъар я,
Гьамиша экв вегъизвай чи рекьерал.
Дидеяр, куьн рикӀер кузвай ракъар я,
Гьамиша чим вегъизвай чи рикӀерал.

Дидеяр, куьн риклер назик цуьквер я,
Гъамлу жедай бирдан цавар рахайла.
Дидеяр, куь риклер таза кьепер я,
Чун ксурдай ширин ахвар атайла.

Дидеяр, куь кьилер дагъ хьиз къакъан я,
Сифте ядай мекъи хъайла рехивал.
Дидеяр, куь гьилер кIеви гьулдан я,
Сифте къведа куь гьилерал векъивал.

Дидеяр, квез лугъузва за: балайри
Гъамиша экв вегъизвач куь рекъерал.
Дидеяр, квез лугъузва за: балайри
Гъамиша чим вегъизвач куь риклерал.

Дидеяр, куь балайриз куьн гъамиша
Аквадач хьи, кьилел цифер атайла.
Дидеяр, квез лугъузва за авайвал,
Куьз аквадач чаз куьн ахвар атайла?

Дидеяр, квез лугъузва за: гъамиша
Чаз, балайриз, куь рехивал аквадач.
Дидеяр, квез лугъузва за: гъамиша
Куь гьилерин векъивал чаз аквадач.

Анжах чпихъ са кар хъайи вахтунда,
Дидеяр, куьн рикIел къведа балайрин,
Анжах чпин рикI тIар хъайи вахтунда,
«Диде» гаф, вун мецел жеда балайрин.

«За дидедал меслятда», – лугъудач
Чпин крар туькIвенавай вахтунда.
«За дидедал меслятда», – лугъуда
Чпин крар кIеве гъатай вахтунда.

VI

Хва дидедал алуькна
Рушан кIвалихъ илифна,
Амма рушан бубади
КIвализ агун теклифна.
«Са къарпуз гъваш недай чаз, –
Вичин папаз буйругъна, –
Жегьилдизни и заз, паб,
КIанда на кье къуллугъна».
Къарпуз гваз фад хтай паб
Рахкъурна фад итимди:
«Са масад гъваш, – лагъана, –
Вични хъуй лап ширинди».

Паб къвед лагъай сеферда
Рахкъурна мад итимди:
«Са масад гъваш, – лагъана, –
Вични хъуй лап ширинди».
Паб пуд лагъай сеферда
Рахкъурна мад итимди:
«Са масад гъваш, – лагъана, –
Вични хъуй лап ширинди».
Папа ирид лагъай сефер
Гъайи къарпуз атIана,
Къарпуз тIуьна куьтягъайла,
Жегьилдиз икI лагъана:

«Ихтияр я атла квализ
 Фена рушаз килигдай.
 Гьелбетда, ви рикеллама
 Хъайи икърар виликдай».
 Акуна хъи и гададиз
 Руш гуьзел буй-бухахдин.
 Туна бубад ам гъавурда
 Вичи лагъай гафарин:
 «Рушахъ вилер авайди туш...
 Герексуз кар аквадай.
 Рушак квачер квайди туш...
 Пис чкайриз аквадай.
 Рушахъ япар авайди туш...
 Герек тушир ван къведай.
 Рушак гъилер квайди туш...
 Герек тушир къван къдай...

Зи руш, жегьил, ухшар я лап
 Вичин хайи дидедиз.
 Хесетарни гъаданбур я,
 Тухузва вич квалеле дуьз.
 Вун алайнал зи буйругьдал
 Папа ирид сеферда
 Гъа са къарпуз гъиз-хутахна,
 Къатанатла эгер на.
 За алазни, алачизни
 Буйругьна – хъел атанач.
 «Я итим, чахъ авайди и
 Са къарпуз я!» – лагъанач.
 Гекъигайла зи стхайрив,
 Зун яшариз чехи я,
 Ятани зи чарар чулав,
 Абурун чарар рехи я...»

VII

Хъанай вахтар, дишегъли, на итимдин
 Гафунал гаф эциг тавур, къейитан.
 Итимдин къил рехи хъана кландачир,
 Вичин чарар жив хъиз лацу хъайитан.
 Ви кланивал, ви муьтлуьгъвал, дишегъли,
 Са итимри гъисабнай яз зайифвал.
 Арушна вун адалатсуз къанунра,
 Са итимри хъуьруьнарнай, гъайиф, вал!
 Са итимри гъахъ алазни алачиз
 Авунай хъи ви тварцликай зарафат.
 Са итимри чпинни куь арада
 Тунай хъи лап тежедай къван тафават.
 Куь хъсанвал вучив ятан, дишегъли,
 Са итимри гъисабнай яз ажузвал.
 Куь инсанвал вучиз ятан, дишегъли,
 Са итимри гъисабнай яз ужузвал.
 Ава лугъуз чпихъ папар муьтлуьгъ тир,
 Дамихзава чпин чулав чарарал.
 Итимриз и махуникай хуш къведа,
 Инсанвилигъ гъавурда чеб акъарал.
 ... Чи дагълара Адамалай инихъди
 Гзафбуру вахъ галаз ич къве падна,
 Вун себеб яз башламишай дявейра,
 Чандилай гъил къачуна, вун азадна.
 Амма къени гъалтзама чал итимар,
 Яшлу ятан, чпин чарар чулав тир.
 Амма вахтеуз чарар абрун папарин
 Рехи хъанваз аквада чаз битавдиз.
 Къе дагълара атурай чеб арадиз
 ГъакI махарни дишегълийрин пад къдай.
 Гъисе тавурай чи итимрин векъивал,
 Вафасузвал дуьшуьш жедай хатадай.

Гьикаят

Гъажи ИЛЪЯСОВ

КІАНДАТІА ХЪУЪРУЪХЪ, КІАНДАТІА ШЕХЪ

(Художникдин суьгьбетар)

Император Петрдилай, Дербентдин агъа Манкъулидилай, хайи хуьруькай

Чи гзаф маса хуьрерин тІварар хъиз, зи хайи Манкъулид-хуьруьн тІварни адан бине кутур касдила атанва. Вуж тир Манкъули?

Яргъай эгечІун лазим къвезва. Садра за республикадин тарихдин музейда реставрациядин кІвалахар тамамарзавай. Музейдин директор Рамазан Хаппалаеванни зи арада яргъал чІугур ихтилатар фидай. Адаз музейда хуьзвай, чеб дуьздал акъуд тавунвай са бязи документарни чизвай. Вичин кабинетда чун суьгьбетрик кваз ацукънавайла, ада абур зазни къалурдай, са арайра хуьруьн къаз тежез лугъудай:

- Гъахтин девирар тир, гъахтин инсанарни!

Ада заз ихтин суьгьбетни авунай.

Гъажи Давудан девирда Дербентдин агъа, ашкара тирвал, Манкъули (тарихдин документра - Имам-кули) лугъудай кас тир. Урусрин император Петр I 1722-йисуз «Персиядиз походдиз» экъечІна, чІехи къушун галаз Астрахандай Каспийдин къерех къуна къибледихъди атана. Адан гимияр гъалатІ хъана Аграханский заливдиз гъахъна. Ана лагъайтІа, яд къери я. Ругуд гимидикай къуд акІана, гуьгъуьнлай къвезвай къвед чпин рехъ дегишариз агакъна, абуру къибледихъди рехъ давамарна.

Шамхал Адил-Гирея абурал гуьзчивал тухузвай. Гилан Махачкаладин Пушкинан куьчедин къаншарда урусрин къве гими рейдина акъвазна. Авудна цел луйткве, Петр эвичІна адаз, цІикъвед кас къусуйрихъ ацукъна. Адил-Гирея къерел акъвазна гуьзлемишзава. Луйткве агакъайла, Петрди виридалай вилик къерел хкадарна. И арада, дуьшуьшдай хъиз, чилер зурзана. И кар акур Адил-Гирей теспача хъана: урусрин пачагъди чилел кІвач вегъейла, чил зурзана!¹

Петр багъа мугъман хъиз къабулай Адил-Гирея тади гъалда Дербентдиз хабар гваз чархачи ракъурна: ахтин пачагъ атанва хъи, адан кІвач акъурла,

чил зурзава! Адил-Гиреяни Дербентдин агъа Манкъулидин мукъва-кыливили алакъярни авай. Манкъулидин вичин бубаяр Къурагъ патан лезгийрикай тир.

Урусрин император Дербентдиз агакъяла, Манкъули адан вилик шегъердин варарин куълегар гваз экъечІна. Им тарихда сифте яз хъайи кар я:

Дербентдин варар гъич садрани, са душмандин виликни женг тавуна ахъа хъайиди тушир...

Дербентни Россиядин империядик акатна. Манкъулидиз вичиз генералдин чин гана, хъсан мажиб тайинарна. Идалай гъейри, Манкъулидиз пуд чкадал цІйи мулкарни чара авуна. Сад Рубас вацІун къерехда, ана и мукъваралди харапаяр амай. Муъкуьди СтІуррин хуъруьн чилерикай, гила ана куъгъне сурар чир хъжезма. Пуд лагъайдини – чи хуър алай чкадал. ЦІйи мулкарал яшамаш хъун ва абур идара авун патал Манкъулиди вичин мукъва-кылийрикай ракъурна. Чи хуъруьн чкадиз адан имидин къве гада атана, кІвал-югъ кутуна яшамаш жез эгечІна.

А къве стхадикай садаз авайди анжах рушар тир, адан вичин тІварни амукънач. Муъкуъ стхадихъ, Байрамахъ, эркек веледар хъана, гъа тухум чи хуър кутурди жезва. (Мад инал хълагъайтІа жеда: зунни Байрамрикай я...) Байрамрин магъле ава чи хуъре, исятда ам яргъи са куъче я. Байрамрин тухумдиз, хуър кутурбуруз хъиз, къетІен гъуърмет авай. Мисал яз, абурукай садал лакІаб эцигун къадагъа тир.

Вахтар финивай хуър чІехи хъана, аниз патарилай къвезни ацукъна. ИкІ, миграгърин магъле арадал атана. Есирдиз къуна гъайибурукай гуржийрин магълени хъанай чи хуъре. Итим яна къена суъргуьндиз акъудайбурни, чпин чкайрай къаза-баладикай катайбурни хъана. Байрама ахътинбур вичин къаюмвилик кутадалдай. Гила, гъелбетда, виликан магълеяр амач, гегъенш хъанвай хуъре кІандайвал кІвалер эцигна вири акахънава...

Ихилова² чи хуър къадим хуърерикай сад яз гъисабзава. Адан фикир икІ къвезвай жеде: эгер хуър чІехиди ятІа – ам къадим я. Гъакъикъатда акІ туш, чи хуър анжах Гъажи Давудан девирда арадиз атайди я. Маса месэла я – чи мулкара дегъ-девири инсанар яшамаш хъун. Хуъруьвай километрни зур къван къакъатна кул-кусди къунвай, хъенчІеб квай тахта (лангу) ава. А чка тракторралди акъашна ишлемишиз кІан хъанай. Амма аникай дараматрин хандакІар, къапарин хъенчІепІар, маса затІар хкатнай, аник къгъ хъувуначир. Анал са девирра инсанар яшамаш хъайидал шак гъиз жедач. Археологиядин ахтармишунар тухванайтІа, чаз са вуч ятІани чир жедай, Гъайиф хъи, ахътин ахтармишунар чи пата тухванвач.

Бубадин къисмет

Зи бубади дяведилай вилик йисара Дербентдин педучилищеда СтІал Мусаибахъ галаз санал кІелнай. Абур къвед дустар тир, буба Агъа СтІалдал мугъмандизни фейиди я, СтІал Сулейманахъ галаз гуъруьшмишни хъайиди я.

¹ Гъавурда авай кІелзавайда инал лугъуда: император Петрдин машгъур «Персиядиз походдиз» илимдин кІвалахра, тарихдин учебникра чІехидаказ фикир ганвайди я, амма ихътин агъвалатдикай кхъенваз рикІел къвезвач эхир... Инал гъуьжет ийиз кІанзавач. Белки, им чпай тарихдин чинар ацІанвай нубатдин негъил, миф я жеде. Мифдиз лагъайтІа, яшамаш жедай ихтияр авайди я... (А. О.)

² М.М. Ихилован 1967-йисуз акъатай «Народности лезгинской группы» ктабда.

Лейтенант СтIал Мусаиб Сталинграддин женгера телеф хяна. Зи буба, амни лейтенант тир, фронтдай элкъвена хтанатIани, адан къисмет къезилди хъанач.

Кинофильмайрай гъалиб хяна а гатфариз чпин хайибурун патав хуьквезвай аскерар, цуьквер гваз абур къаршиламишзавайбур, гъарай-эвер къалурдайла, халисан дяве чидай буба хуьредай. Адан ихтилатрай са тIимил маса жуьредин гъакъикъат хкатдай... Гъалиб хъайидалай къулухъ сифте нубатда хирер алайбур кIвалериз ахъайнай. Ахпа духтурар, малимар ва маса пешекарар. Гуьгъуьнлай амайбурни. Буба вич 1946-йисан февралдиз кIвализ агакънай...

Гжатск шегъердив женгина хер хяна вич вичел аламачир ам немсерин гъиле гъатна, Прибалтикада авай «Салацпилс» концлагердиз акъатнай. Анани есирар тифди къирмишиз эгечIна. Немсериз тифдихъай цIухъай хъиз кичедай. Рекъизвайбурун къадар гзаф тир, абур крематорийда куз агакъзавачир. Немсери маса чара акуна, абур майдандал куз эгечIна: са жерге ракъун рекъерин шпалар, абурин винел са жерге мейитар ва чеб-чпел аламачирбур, ахпа мад шпалар, ахпа мад инсанар...

Вич-вичел аламачир бубади садра вилер ахъагъайла, адаз вичел алгъанвай кавказвидиз ухшар инсандин чин акуна. Япухъ ван галукъна: «Гъай ес?» («Эрмени яни?») бубади жаваб яз къил галтадна: ваь. «Бес вун гъибурукай я?» - урус чIалалди. «Лезги». – «ГъикI хъайитIани жуванди, кавказви я...» Им вични есиррикай тир лагердин духтур тир. «За вун ина чуьнуьхнава, - лагъана ада, - тахъайтIа вунни цIал фидайди тир».

«Салацпилсдай» буба маса есиррихъ галаз санал Кеферпатан Италиядиз, Милан шегъерда авай концлагердиз акъудна. Ина есирри къван атIудай мяденра кIвалахзавай. Лагъана кIанда хъи, буба гъиляй жуьреба-жуьре крар къведай сеняткар тир. Садра адаз гадарнавай парталар цвадай «Зингер» машин гъатна. Адал алахънаваз акурла, лагердин начальстводикай сада таржумачидиз эверна, жузуна: «Вавай ам туькIуьр хъийиз жедани?» - «Жеда». ТуькIуьр хуьвур «Зингер» гваз ам къилди чкада ацукъарна. Есиррин къазунай, кукIвар хъайи пек-партал рас хуьвун адан хиве туна. Авур куьмекдай адаз гъар сада чпин паекдикай недайдан са кIус гудай. Бубадини фан кIусар зайифбуруз, азарлубуруз пай хъийидай.

Садра адан къилив са таниш туширди атана, жузуна: «Ваз ватандиз хъфиз кIанзавани?» Гъелбетда, кIанзава. «ЯтIа гъазур хуьхъ». – «Им къилиз акъатдай кIвалах яни?» - «Жув гъазур хуьхъ...» Таниш туширда концлагердай катдай жуьрет авай есиррикай десте туькIуьрна. Амма арада хаин гъатна, вири къуна, зулумар авуна, карцердиз гадарна.

Вахтар алатна. И таниш туширди мад пайда хъхъана: «ГъикI я, виликан фикир гумани вав?» - «Мад чун къуртIа эхир гъихътинди жедатIа ашкара я». – «Катиз кIанзаватIа, гъазур хяна акъваз...» Анжах гила бубадиз и таниш тушир кас лезги тирди чир хяна. Ахцегъ нугъатдал рахазвай, вилер цIару, къумрал итим. Адаз гъихътин ятIани мумкинвилер авай, адал начальстводини ихтибарзавай.

Пакад юкъуз, садра акуна, кIвалахал тухун патал плацдал кацаяр гваз акъвазарнавай есиррин дестедин вилик ам немсерин форма алаз акъатна. Списокдай фамилияр кIелна. «Халисан немсди хъиз гъараярни ийидай чаз», - рикIел хкидай бубуди. Къанни цIуд касдив агакъна авай десте ада КПП-дилаь алудна, тамуз тухвана. Ана гъвечIи-гъвечIи дестейриз пай хяна рагъ экъечIдай патахъди, жуванбурун къаршидиз хъфин эмирна.

Буба вири уьмуьрда и кьве кас, эрмени духтурни вилер цIару ахцегьви, жагьуриз алахьнай. Зи рикIел чи кIвале авай гьвечIи хьтин сандух алама. Ана бубади и ксарин гьакьиндай официальный идарайриз кхьей са кьадар чарарин копияр, анрай хтай жавабрин чарар авай. Низ чида, абурун кьисметар гьикI хьанайтIа, гелни жагьаначир...

Фронтдин цIарцIелай элячIай буба СМЕРШ-дин регьят тушир проверкайрай акьатна. Ахпа – мад фронтдиз. Дяве ада Чехословакиядин меркез Прагада куьтягьна.

Дяведай хтай бубади Садикадин эцигунрал кьванцин кIвалахар авунай. Пешекарар кьит а девирда адав малимвал ийиз туначир. Вучиз? Есирда хьайивилай. За лагьай сандухда маса жуьредин чарарни авай: ада вичик тахсир квачирди, ватан патал вичин иви экьичайди субутарзавай ва идарайрай хтай жавабрин.

Минадин хьитрепI адан вилин кьилелай акIанвай, гьилелни хирен гел аламай. Хуьрйай буба писзава, агакьай сятда хьша лагьай хабар атайла, зун ам суруз авудзавай чкадал агакьнай. За жуваз бубадин чин кьалур хьувун тIалабнай. Кафан ачухайла заз сифте яз бубадин бедендал гуьллейрин маса гелерни акунай: агьадай хьиз кьвалал пулеметдин, я автоматдин очередди тунвай цIикьвед лишан.

ГьвечIи классра малимди заз надинжвилай, жуван тIул кьуна фидайвилай гагь-гагь лапIашар вегьедай. Бубади зал гьил хкажна зи рикIел аламач. Ада заз гьамиша ихтибар ийидай. Са кардин патахьай тIалабайла лугьудай: «Чан хва, жуваз кIандайвал ая, за ваз куьмек гуда». Ички хьун, пIапIрус чIугун адаз чидай крар тушир. Веледар адаз гзаф кIандай. Уьмуьрда вичиз такур регьятвал, бахт гьабуруз хьана акунихь ам цIигел тир...

Художествайрин академияда

Адан факультетрани отделенийра цIикьвед рекьйай пешекарар гьазурзавай. Авайвал лагьайтIа, академия акьалтIарайбурун чIехи паюнал художникдин са тIвар тир жедайди. Чи живописдин отделение гьар йисуз ругуд-муьжуьд касди куьтягьзавай. Эгер абурук сад кьванни халисан, бажарагьлу художник хьайитIа, им агалкьун яз гьисабдай. Художествайрин академия кьилин образованидин сечме чкайрик акатзавай эхир, мумкинвилер авай бубайри, лугьун, са министрди, са гьихьтин ятIани комитетдин председателди, чпин аялар аник кIелиз кутазвай, анжах художникар абурукай жезвачир...

Пуд лагьай курсуна кIелзавайла, за художественный фондунин мастерскойдакIвалахизэгечIнай. Анахудожникризкьазанмишдаймумкинвал авай. Министерствойрай, идарайрай, мадни инай-анай заказар кьведай: портретрин, тIебиатдин акунрин, жанрайрин шикилрин, куьрелди, жуьреба-жуьре изопродукциядин. Са художникри кIвалахзавачир мастерскойда, ана кьилди хилерай са шумуд цех авай. Сувениррин цехдай акьатзавай ручкаяр-гапура вири Союз тирвал чикIизвай. Скульпторрин цехда хьенчIин, металлдин гьар жуьре статуеткаяр гьазурзавай. Мумкинвилер хейлин авай художественный фондунихь. Аниз, гегьенш, экуь дараматдиз, чпин мастерскояр авачирбур кьезвай. Хсуси мастерскояр авайбуру худсоветдиз гьазур кIвалахар хкидай. Живописецрин цехда, белки, 30 касдив агакьна художникри кIвалахзавай жеди.

Гьар хемис художественный фондуна худсоветдин югь тир. Буна, ана кIвалахзавайда, виликамаз флан кIвалах вахкузва лагьай заявка гана

кІанзавай. Худсовет, адет яз, нисинилай кьулухъ башламиш жедай. Пакамлай нисиналди зун са портрет гъазуриз агакьзавай. И йикъариз, хемисриз, зун академиядиз тарсариз фидачир, и карни таквар кьасарзавай. Академик Уча Джапаридзедин мастерскойда чирвилер кьачузвай заз ада кьаюмвал ийизвай. СССР-дин Верховный Советдин депутат, Грузиядин компартиядин ЦК-дин член, Социализмдин Зегьметдин Игит - чІехи авторитет тир, ректор адан вилик гъилер куърсарна акъваздай. Далудихъ академик Джапаридзе галайвиляй, амайбурузни зун са юкьуз тарсара тежезвайди «аквадацир».

Худфондуна кІвалах жагъунни регъят месэлайрикай тушир, анани «блат» кІанзавай. Зи кьатІунрай, бубаяр чІехи кьуллугърал алайбурувай ерли кІвалах тавунани кьил хуъз жедай. ЯтІани абуру заказар кьачудау, чпелай алакь тийидайла, абур за тамамардай, гонорар кьве патал пайдай. Къвердавай захъ ахътин тежриба хъанай хъи, за и тегъерда са шумуд художникдихъ галаз кІвалахдай. Зун патал икІ хийирлу тир, вучиз лагъайтІа а ксарал багъа заказар гьалтзавай, заз ахътинбурукай икана аквадай. Месела, заз виш манатдин заказ гузвайтІа, далу авай садаз 250 манатдинди гудай. Пая кьве патал - гъикІ хъайитІани, заз жуван заказдихъ кьачузвайдалай артух кьезвай.

Жанрайрин шикилрин заказар кьведай: колхозчийрин зегьметдикай, заводдин уьмуърдикай. Ахътин са шикилдин кьимет агъзуар жедай, зал абурукай, гьелбетда, гьалтдачир. Портретдай виридалайни чІехи мажиб яз за садра 350 манат кьазанмишна, гъвечІи мажибни 80 манатдилай агъуз авачир. Гила гекъига: Къусара шегъердин паркуна монтерди вацра кьачузвайди 75 манат тир, инженердиз І20 - І40 манат кьезвай...

Ма жибинда пул хъайила студентди вуч ийидайди я? Гьелбетда, дустар ресторандиз тухудай. КІвализ диде-бубадиз за недай затІар агакьардай. Чина а вахтунда як, чІем кьит тир. Сад-кьве варз арадай физ за кІвализ коробкая хутахдай: Венгриядин верчер, Австралиядай гъатга кенгурудин як, алчударна жунадик кутунвай сагъ гьерен жендекар. Гуъзгуъдин шуъшейра авай нек рикІеллама: хутахдайла, рекъе галтад жедай кьван шуъшедин сиве гъери акъваздай. Недай-хъвадай шейэралди Тифлис лап хъсандиз таъминарзавай шегъер тир. Завай ам а чІавуз жуваз чидай Бакудив гекъигиз жедачир, ана заз ахътин булвал акурди туш.

Давам жеда

Илим ва култура

Мансур КУЪРЕВИ

«ГУЪЗЕЛ ТАМУМ», КЪЕНИ ВАХЪ ЧУН КЪЕКЪВЕЗАВА...

(Етим Эминан шиирдин мад кве цар жагъун хъувунва.)

Са шакни алач, Е. Эминан чӀалар еке устадвилелди туькӀурнавайбур я. Адан шииррихъ кьетӀен гуьрчегвал ава. Гъахътин гуьрчегвал авай шииррин арада «Гуьзел тамум» тӀвар алай шиир иллаки гуьрчегди я. Сифте яз и шиир гъеле 1948-йисуз Н.Агъмедова акъудай Е. Эминан шииррин кӀватӀалда гъатнавай. Эминан «хатӀуникай» са жизви хабар авай гъар са касдиз а гуьрчег шиирдик ам чапдай акъуддалди, ида-ада дафтаррай дафтарриз кхъидайла, са гъихътин ятӀани нукъсанар акатнавайди аквазвай. Амма абур гъикӀ тайинардатӀа ва гъикӀ туькӀур хъийидатӀа, са къадар вахтунда садазни чизвачир.

Сифте яз а шиир адак акатнавай нукъсанрикай михъи ийидай рехъ лезгийрин машгъур шаир И.Гъуьсейнова къалурнай. Шаирвилин еке бажарагъди адаз Е. Эмина «Гуьзел Тамум» гъезелдин кӀалубда аваз кхъей шиир тирди аквадай мумкинвал ганай. А шиир гъезел тирди И.Гъуьсейнова 1978-йисуз акъатай «Дуствал» альманахдин 2-нумрада кхъенай. Н.Агъмедова акъудай «Гуьзел Тамум» шиир гъезел хъиз кхъейла, адахъ ихътин кӀалуб жезва:

**Гуьзел Тамум, ая фагъум, зи чанда гум къекъвезава.
Вилин накъвар хъана селлер, сефил рикӀ зи ишезава.**

**Хъайла яргъал, зи дерди-гъал за нив, гуьзел, ийин гила?
Залан парар хъана гъамар, сабур-къарар тежезава.**

**Аман я ваз, гумир на наз, зи чан къураз, цӀразава.
Гуьзел жаван, мийир пашман, зи рикӀ икъван къуразава.**

**Ашукъдин дерт я хъи зегъмет, зи чан, гъелбет, цӀразава.
Гуьзел, за гъикӀ ийин? Зи рикӀ акъатункай кичӀезава.**

**ЧӀур хъана гъал, рикӀ хъана сал, са затӀ мецел текъвезава.
Авур икърар, чӀур мийир, яр, зал душманар хъуьрезава.**

**Рекъиб шейтІан я хъи душман, гъич са чІалахъ жемир адан.
Эмин факъир на икІ тамир, хийир-шийир фагъумзава.**

Геже-гуъндуъз заз, Етимдиз, вун къакъатиз кичІезава.

Амма, малум тирвал, гъезел къве-къве цІарцІин бейтерикай ибарат жеда: сад лагъай бейтина къве цІарцІизни са жуьредин рифма, амай бейтера сад лагъай цІарара рифма жедач, къвед лагъай цІарар сад лагъай бейтинихъ галаз рифмада жеда

Гъезелдин и къайдаяр чир хъайила, «Гуъзел Тамум» шиирдик акат-навай нукъсанар ачухдиз аквазва: шиирда І3 цІар ава, амма гъезелда бейтер къве-къве цІарцІинбур хъуниз килигна ада жуьт къадар цІарар хъун лазим я; и шиирда къве-къведра «цІразава» ва «кичІезава» гафар ишлемишуни мадни къалурзава хъи, а гафар авай цІарарикай гъич тахъайтІа са пай Эминанбур туш! Устад шаирди рифма патал гъа са гафар са шиирда са шумудра ишлемишдачир.

«Гуъзел Тамум» шиир гъезел тирди чир хъайила, парабур ам «туь-кІуьр» хъийиз алахъна: садбуру І3 цІарцІикай І2 цІар авуна, элкъуьрна ам 6 бейтиникай ибарат тир гъезелдиз, муькуьбуру чпин рикІерин мердвиляй кхъин хъувуна Эминан тІварунихъай І4-цІар ва элкъуьрна шиир 7 бейтинин гъезелдиз. Амма и къайдайралди «туькІуьр» хъувур шиирдин са жуьредини, гъелбетда, чун Эминаз мукъва авунач...

«Гуъзел Тамум» шиир сифте яз чап авурдалай къулухъ70 йис алатна. 2009-йисуз Магъачкъалада «КІиридай жагъай гъилин хатІарин шииррин алманах (XVIII- XIX асир)» тІвар алаз ва вичин редактор Ф.Нагъиев яз къалурнавай ктаб акъатна. А ктаб рагъметлу профессор Р. И. Гъайдарован архивда хвенваз хъайи, аджамдал кхъенвай шииррин са дафтардикай я. Амма ктабдин винел ва къене «альманах» гаф и профессордин еке иштираквал аваз къабулнавай лезги орфографиядин къайдаяр чІурна, «ъ» лишан хкудна кхъини чаз къалурзава хъи, а ктаб Р. И. Гъайдарован таъсирдик кумачирла экв акуна чапдай акъатнавайди. Альманахда Етим Эминан са бязи шиирар, шииррай цІарар гъатнава. ИкІ, альманахдин І38 ва І39 лагъай чинра араб гъарфарин куьмекдалди лезги чІалал кхъенвай Эминан «Гуъзел Тамум» шиир авай къве чинин шикилар (фотографияр) ганва. Шикилрай аквазвайвал, шиир дафтарда 32 слогдикай ибарат тир бейтериз пайнава.

И ктаб туькІуьрайбуру (куьгъне дафтар нин гъили кхъенвайди ятІа, гъеле малум туш) еке зегъмет чІугуна аджамдал кхъенвай а шиир гилан лезги алфавитдалди (кириллицедалди) кхъин хъувуна, ктабдин 47-чина 8 слогар авай цІарариз пайна ганва.

Амма аджамдал кхъенвай «Гуъзел Тамум» шиирдин цІарар кириллицедалди кхъин хъийидайла, къасухдай ятІа чидач, я тахъайтІа альманах

туькIуьрайбур чпин тIем агакь тийидай кардив эгечIуниз килигна ятIа, гьикI ятIани, шиирдай кьве цIарни са цIарцIин пай акьуднава, я ктабдин редактор Ф. Нагъиева, вичи икI вучиз авунатIа, баян ганвач.

Кириллицадиз акьуднавай вариантда кимизвай цIарцIин са пай (8 слогдин) 1948-йисалай инихь ашкара тир винидихь кьалурнавай гьезелдин 4-цIарцин эхир я: «...сабур-кьарар тежезава».

Кимизвай кьве цIарцIикай сад лагъай цIар ихьтинди я:

«Бес са мумкин тахъайтIа, зин кайи рикIин гьалар вуч хьуй?»

И цIар кьедалди садани винел акьудайди туш. Чи фикирдалди, им гьезелдиз икьван чIавалди бес тежезвай 14-цIар я. И цIарцIи альманахда шиирдин 1948-йисуз акьатай вариантда авай «Аман я ваз...» гафарилай башламишзавай цIарцIихь галаз санал са бейт арадал гьизва. И бейтни аджамдал кхьенвай вариантдай кириллицадин вариантдиз элкьуьрайла ихьтинди жезва:

**«Бес са мумкин тахъайтIа, зин кайи рикIин гьалар вуч хьуй?
Аман я ваз, мийир на наз, зи чан кьураз, кIуьрез ава».**

Инал кьалурнавай «кIуьрез» гаф яркIи нугъатда авай «кIуьруьн» глаголдин кIалуб я, вичиз урус «изнашивать(ся)» гафунин метлеб авай, ва и кIалубди 1948-йисуз чапдай акьатнавай шиирдин вариантда авай артухан са гаф «цIразава» арадай акьудзава, яни шиир адак акатнавай са нукьсандикай михьи ийизва. Амма и бейтина авай «мийир» гаф вичин метлебдиз килигна 1948-йисан вариантда авай «гумир» гафуналди эвез авун герек я.

И «кIуьрез ава» келимадал куьтягь жезвай бейтинилай гуьгьуьнай аджамдал кхьенвай шиирда кириллицадал икI кхьиз жедай бейт ганва:

**«Гуьзел жаван, мийир пашман зи рикI икьван йикьалай-кьуз,
Ашкьидин дерт я хьи зегьмет, зи чан, гьелбет, цIразава».**

И бейтинин эхирда авай рифма гузвай «цIразава» гаф, гьелбетда, Эминан гаф туш. Вучиз лагъайтIа, ирид сеферда рифма патал «-езава»/«-ез ава» эхир авай гафар шиирда кхьена, муьжуьд лагъай сеферда чIаларин зурба устадди «-азава» эхир авай гаф кхьидачир, вич хак хьиз шиирдай экъис хьанвай. Амма а гафунин чкадал шаирди вуч кхьенвайтIа чирдай мумкинвал кьенин юкьуз чахь авач.

Гьелбетда, «Гуьзел Тамум» шиирдикай малум хьанвай цIийи делилрикай за Эминан шииррин гьавурда авай, чпи адан яратмишунрикай виликдай кхьей са бязи ксарихь галаз ихтилатар ва меслятар авуна. Абурукай сада, лезги шаир А.Кьардаша, Эминаз хабар авачиз шиирдик кутунвай «цIразава» гафуни гузвай рифмадин нукьсан арадай акьудун патал а гаф квай цIар и жуьре дегишарун меслят кьалурна:

«Ашкъидин дерт я хьи зегъмет, зи чанда БЕД МЕРЕЗ АВА».

Арбен Къардашан фикирдалди, саки вири кIватIалра и цIарцIе тунвай аралух «гъелбет» гаф са мус ятIани шиир аджамдай кириллицадиз элкъурдайла «бед» (яни, «пис») гаф квай келима гъалатI яз кIелайла арадал атанвайди хъун мумкин я. Заз и фикир вичиз ихтибар ийиз жедайди яз акуна.

ГъикI хъайитIани, «цIразава» гафунин чкадал маса, вичихъ «хъсан» рифма авай ва вичи шаирдин чандин гъал къалурзавай гаф шиирдик кухтун, мумкин я, Эминан вилик гъвечIи тахсир яз хъун, гъа Эминан тIварунихъай таб яз кхъенвай, эйбежер аквазвай «цIразава» гаф шиирда тунилай. Мумкин я, «цIразава» гафунин чкадал сифтедай Эминаз хас тир «шуьткъезава» гафни ада кхъенваз хъун...

КIридай жагъанвай дафтарда Е. Эминан шиирда аваз, амма ктаб туькIуьрайбуру кириллицада «квадарнавай» къвед лагъай цIар чаз икъван чIавалди Н.Агъмедова сифте яз акъудна чизвай «Гуьзел, за гъикI ийин? Зи рикI акъатункай кичIезава» цIарцIин маса вариант я. Аджамдалди кхъенвай а цIар кириллицадалди икI кхъиз жезва:

«Гуьзел, за гъикI ийин, зи рикI [кал акъур нуькI] хъиз хъана».

ЦIарцIин и вариантда идалай вилик рифма патал гъезелда мад са чкадал ишлемишнавай «кичIезава» гаф амач, амма цIарцIе вичин манадин гъавурда акъан тийизвай «кал акъур нуькI» келима гъатнава. И кар, зи фикирдалди, цIар аджамдал кхъей касди, шииррин къайдайрин гъавурда вич акъван авачиз ва шиирдин мана бегъем течиз, а цIар кхъидайла гъалатI авуниз килигна хъанва. (Аджамдал дафтардиз шиирар кхъей кас пара савад чидай кас туширди дафтарда авай гъалатIри ва кхъинрин къайдайри къалурзава. Са бязи вахтара а кхъинра араб са гъарфарин лишанар муькуь гъарфарин къилерал кхъенва. И карди куьгъне дафтарда авай кхъинар са маса дафтардай кхъейда вич кхъинрин манадин гъавурда бегъем авачиз, «шикилар» хъиз акъуднавайбуру я лугъудай фикирдал гъизва.)

Чун вичикай рахазвай цIарцIе авай «кал акъур нуькI» келимада са гъихътин ятIани гъалатI ава. Аджамдал «к» ва «къ» сесер гузвай араб гъарфар са шумуд жуьре кIелиз жеда. И кIвалах чиз, чун «кал акъур нуькI» келимада авай гъалатI жагъурна, адан лезги чIалав къадай мана вуч ятIа чириз алахъин.

Эгер «кал акъур нуькI» келимада сад лагъай гафунин виликай гъалатI хъана кхъин тавунвай мад са «к» гъарф кхъейтIа, а келима «ккIал акъур нуькI» келимадиз элкъезва. И фикирдал зун лезги шаир А.Мирзебегова гъана, вичихъ галаз за «Гуьзел Тамум» шиирдин патухъай меслятар авур.

Муькуь патахъай, эгер аджамдал кхьинар авурда а келима са гынай ятлани вичин дафтардиз кхьинрин мана течиз акъуддайла кьве гафуниз дуьз пай тавурди яз гысабайтла ва араб алфавитда «п» гьарф авачирдаз килигна а гьарф авай лезги гафар аджамдал дуьз кхьиз тежедайди фикирда къуртла, а келимадин сифтегъан дуьз кIалуб ихьтиндини хьун мумкин я: «капа къур нуькI». Чун вичикай рахазвай аджамдал кхьенвай келима «капа къур нуькI» келима хьиз кIелунин фикирдал зун А.Къардаша гъана.

«Капа къур нуькI» келимади хъсан образни гузва ва цIарцIе юкъван пуд лагъай рифмани твазва, амма ада герек тир къадардилай са слогдин тIимил ава.

Эхирки, цIийи цIар чавай кьве жуьреда кIелиз жезва: «Гуьзел, за гьикI ийин, зи рикI кIал акъур нуькI хьиз хъана» ва «Гуьзел, за гьикI ийин, зи рикI капа къур нуькI хьиз авайла?». Сад лагъай вариантди альманахдай жагъанвай цIарцIе тIимил гьарфар дегишарун тIалабзава (са гьарф кухтун герек я), кьвед лагъай вариант патал дегишарун герек къвезвай гьарфарин къадардив гекъигаила. Амма метлебдиз, рифмайриз фикир гайитла, кьвед лагъай вариант «Гуьзел Тамум» шиирдин къурулушдиз артух мукъва я сад лагъай вариантдилай. ГьакI хъайила, чун кьвед лагъай вариантдал акъвазда.

Са-къве гаф гъезелдин эхиримжи бейтиникайни лугъун герек я. Гъезелдин тайин тир, вичикай, са шакни алачиз, зурба шаирдизни хабар аваз хъайи, къайдади тIалабзава хьи, герек, шаирдин тIвар са сеферда, вични эхиримжи бейтина хьун ва, чна винидихъ лагъайвал, а бейтинин сад лагъай цIарцIе, вири виликан бейтера хьиз, рифма тахьун. А къайдадал амал авуни ва альманахда аджамдалди ганвай шиирдин цIарарни ишлемиш авуни чаз Н.Агъмедова ганвай эхиримжи бейт икI туькIуьр хъийидай мумкинвал гузва:

**«Эмин факъир на икI тамир, хийир-шийир фагъум ая, –
Геже-гуьндуьз дуванадиз вун къакъатиз кичIезава».**

Гъайиф хьи, цIуд йисан вилик альманах туькIуьрайбуру куьгъне дафтарда аджамдалди кхьенвай «Гуьзел Тамум» шиир чпивай тамамдиз кириллицадиз элкъуьриз тахъайди, ам гъезелдин кIалуб чIурна кхьин хъувунвайди лагъанач, и кар, вучиз ятлани, Етим Эминан эсеррал икъван рикI алай халкъдихъай чуьнуьхна. Инал чна лугъузвач хьи, чи веревирдер садавайни са шакни гъиз тежедайбур я, чна теклифнавай «Гуьзел Тамум» шиирдин гьар са гаф шаирдин гъиликай хкатнавайди я. Амма ша чна хиве къан, ам икъван гагъ чаз малум тир вири вариантрилай Етим Эминан устадвиллиз, хатIуниз артух мукъвади я. Ингъе а гъезел:

ГУЪЗЕЛ ТАМУМ

Гуъзел Тамум, ая фагъум, зи чанда гум къекъвезава,
Вилин накъвар хъана селлер, сефил рикІ зи ишезава.

Хъайла яргъал, зи дерди-гъал за нив, гуъзел, ийин гила?
Залан парар хъана гъамар, сабур къарай тежез ава.

Бес са мумкин тахъайтІа, зин кайи рикІин гъалар гъикІ хъуй?
Аман я ваз, гумир на наз, зи чан къураз-кІуърез ава.

Гуъзел жаван, мийир пашман зи рикІ икъван йикъалай-къуз,
Ашкъидин дерт я хъи зегъмет, зи чанда бед мерез ава.

Гуъзел, за гъикІ ийин, зи рикІ капа къур нуькІ хъиз авайла?
ЧІур хъана гъал, рикІ хъана сал, са затІ мецел текъвез ава.

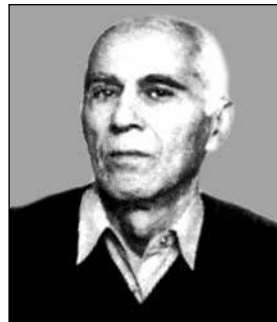
Рекъиб шейтІан я хъи душман, жемир адан гъич вун чІалахъ.
Авур икърар чІур мийир, яр, зал душманар хъуърезава.

Эмин факъир на икІ тамир, хийир-шийир фагъум ая, –
Геже-гуъндуъз дуванадиз вун къакъатиз кичІезава.

Сатира ва юмор

Тажидин АГЪМЕДХАНОВ

АЖЕБ ТАРС ГАНА

(Юмореска)

Нянрихъ куьчедиз физ кІан хъайила зи рикІиз кин яда. Кимел экъечІнамазди, вилик фуртна Метягъ пайда жеда. Ам акурла, далудик лап квал акатда зи.

– Зун какрас, лап исятда ви патав къвез гъазур тир. Дерди ава, – лугъуз ада хъуьчІуькай къада, юрфариз чанг вегъез-вегъез са далдадихъ тухуда. Адакай заз дуст мус хъайиди ятІани чидач. Касдин гъиляй лап икрагъ хъанва...

ЯтІани са пата ял аваз ким галайвал кам къазава. Хуьруьн хабаррихъ яб акалунихъ вил жеда. Ингъе, къарникъуз хъиз, мад вилик Метягъ атана акъатна. Зи далуда дамарар чеб-чпелай тІарам жезва. Заз къил баишанна санихъ физ кІан я. Багъна жагъизвач. «Дерди ава, инихъ ша, – хъуьчІуькай къуна къерехдиз язава. Мад зи юрфариз са чангни вегъена. Хъуткъунна зун, зи кІвачерни жуван ихтиярда амукънач. Метягъаз кІанивал хуьруьн къилихъ галай кІунтІунал физва. Регъуь я заз: таран пад хътин итим я, Метягъа хъуьчІуькай къуна вичиз кІани патохъ тухузва.

– Ваз и Советдин председателдин уюнар акуртІа, – дериндай нефес чІугъазва ада. – Газетдиз са вижевайди кхъенайтІа... Са кар жедай гъа...

Зун хкъа хъана:

– Вучтин са кар? – яваидиз хабар къазва за фикир квахъайда хъиз. Метягъа кисна чекмедалди чил къадгъунзава. Ам ара-ара зи туфлидин кІуфа эъязва. Ахпа и къадгъунай чкадикай гаф жагъайди хъиз гъевеслу жезва:

– Гъан рикІел хтана... Ам вуч тир? Филетун!

– Фельетон? Адаз кутугай фактар кІанда, – лугъузва за.

Метягъ серсер хъана заз тамаишзава.

– Фактар?! – адан пелел кІватІ хъайи биришар гъасятда чикІин хъийизва. – За гуда ваз. Килиг жув садра. Гъил туькІуьрна яргъалай уьруьш къалурзава, гуя рекъер вири чи патав гъа... – Килига-е, – лугъузва. – Булахар аку! Хуьре яд авани? Ваъ. Факт яни? Я! Туьквенриз хтай дифицит гъиниз физва? Чпи-чпиз мемекъуьртІзава. Жув ацукъэ-э а патал, тІуб жакъваз, – мад зи юрфарихъ сад гелязава, вилерни экъисна заз килигзава, на лугъуди, инал зун тахсирлу я. Яраб зи тахсир вуч ятІа, – къил баишаниз кІанзава заз. Амма Метягъа хъуьчІуькай къазва:

– Агъа усадба нинди я? – тІуб туькІуьрна кІунтІунилай чапла пад къалурзава. – Шегъерда авай адан стхадин. Адалай налог къачузвани? – Ваъ. За вавай хабар къазва-е. Факт яни? Я!

Метягъан ван садлагъана хъуьтуьл хъана:

– Вун хуьре гъуьрмет авай итим я. Вунани иниз са вил ахъай тавурла, ни ахъайда. Мад зун Советдин «алад-хъша» тир. Къе заз пакадилаи вун кІвалахал тахтайтІани жеда лагъана. Залай вуч алакьда? Жува къванни адаз тарс це тІун.

– Вун кІвалахдилаи алудзава? Жеч!

– ГьикІ жеч!

Къелет хъана адаз суал гун. Заз гъарайзава. Метягъаз закай хъел атанва:

– За таб ийич хъи, пабни уборицавиляй чукурда лагъана.

– Вучиз?

– ГьикІ вучиз?! Ништа пул-затІ къачуз кІанзавай вуж аватІа. Я туштІа мукъва-къилияр эцигда. Зун гила гъич ман, за им мисал яз гъизва. Вини Фетягъни гьакІ кІвалахдилаи алудначни? Алудна. Вунани кхъин тавурла а филетун ни кхъирай. Агъ жувалай алакьиз кІанда... – къил галтадзава Метягъа.

– Килигда чун, – лугъузва за, – фактарин гьакъикъивал ахтармишина кІанда. Къе жедач, пака нянрихъ хъуй.

Килиг гъа, за къил баштанзавайди туш. Вуна а филетундин кІаник ви тІварцІихъ галаз зи тІварни кхъихъ. Къуй жемятдиз зун гьахъ кас тирди, за чеб патал женг чІугъазвайди чир хъуй.

Пагъ и Метягъа зи къил бегъем тІарна. Яраб ам гьахъ рахазвайди я жал, тахъайтІа – батІул? Йифизни заз ахвар атанач. Пакамахъ къарагънамазди фактар ахтармишиз рекъе гъатна. Нисиналди къекъвена. КІвализ хтана фикирна за, фикирна. Ваъ, и Метягъ са вижевай итим хъиз акъазва, гьахъ патал рахазва кас. Накъ ада зи вилер ачухна, гьакъикъат къалурна. Зун аку, тарни таран пад хътин итим. Метягъаз килиг са гуьндуьз къван, заз уьмуьр чирин?! Утанмиш я заз жуван жендекидихъай. Ваъ, за а Метягъаз тарс гуда, рикІелай тефидай тагъ яда. Аквада хъи, фельетондал адан тІвар кхъидатІа. Ам зи тай туш.

Пака эвъ хъанмазди Метягъ зи кІвализ атана акъатна. Нефес нефесдив агакъзавачир, чиниз цІай чкІанвай.

– Вуна филетун кхъенани? – хабар къазва ада теспачи кваз.

– Кхъена.

– Зи тІварни алаз?

– Эхъ, – табна за.

– Ам виже къведай кар туш, – закай хъел авайди хъиз тамашна Метягъ.

– ГьикІ? Вучиз?

– Яда, ам пара хъсан кас я, инсанвал квайди я. Ваз вуч аватІа чидани, накъ я зунни, я зи пабни кІвалахал феначир. ГьикІ фидай къван ахлудда лагъайла. Гъа нянрихъ кас вич кІвализ атана акъатнавай, кІвалахал вучиз атанач лугъуз туьнбуьгъна. Вичи виликдай хъел атайла авур са зарафат я лагъана. Ваъ, ваъ, ам рекъе туна виже къведач.

– Фактар вижевайбур я, – лугъузва за инанмишвилелди. – Гила чара амач, фельетон гъеле накъ рекъе туна.

– Вуч тадивал тир! ЦІай къуна кузвайни! – гъарай акъатна Метягъай, гуларин кІаниз агакъдалди са шумуд кІар амаз акъвазна, гъанай кІевиз лугъузва: – Ваз а гаф лагъай зи мез къатІ хъуй. Вуна зи кІвал чІурна! Гила зун, дугъриданни, кІвалахдилаи алудда!

Метягъа куьчедиз чукурна. Завай хъвер къаз хъжезмачир, кимел фидай еке гъевес акатнавай.

1969-й.

Самур

Индекс годовой 63336

Индекс полугодовой 73895

Petr Uskhanov, 2016
fstopfamily.com